

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Aarbog

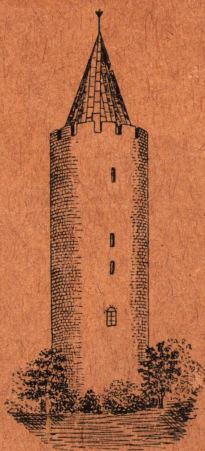
for

Historisk Samfund

for Præstø Amt.

---

3. Aargang 1914.

Næstved.

Trykt i N. P. Christensens Bogtrykkeri

1914.

Aarbog

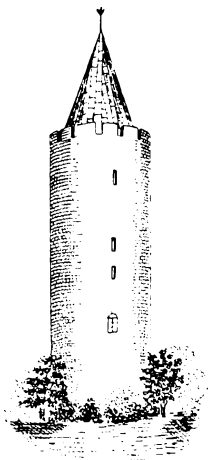
for

Historisk Samfund

for Præstø Amt.

---

3. Aargang 1914.

Næstved.
Trykt i N. P. Christensens Bogtrykkeri
1914.

Trolddom i Næstved.

En Hekseproces i Aaret 1601

ved

Hugo Matthiessen.

Næstved gamle Tingbøger giver et fængslende Billede af Livet fra Dag til Dag, som det for tre Aarhundreder siden formede sig i denne Købstad. Drab, Slagsmaal og Æreskænden satte Gang paa Gang Sindene i Røre, ofte naar Vagtklokken havde ringet om Aftenen fra St. Peders Taarn, genlød Gyder og Stræder af larmende Tumulter og Vægternes ynkelige Raab om Hjælp, og ret hyppigt klyngede Bøddelen en Tyv i Galgen eller piskede omstrefjende Løsgængere ud af Staden.

Mere Opsigt vakte det dog, naar et Barnelig fandtes i Aaen og Borgemester og Raad i den Anledning lod udse 12 Dannekvinder, 3 af hver Fjerding, til sammen med Raadmænd og Kongens Foged at besøge Borgernes Huse og »malke« samtlige Piger.*)

Men intet formaaede dog at bringe Lidenskaberne saa voldsomt i Kog som Hekseprocesserne, der som en frygtelig Farsot hjemsøgte hele Evropa med Baal og Brand, hidsende Sindene op i sygelig Vildskab, kastende sine sorte Skygger truende og uhyggesvangert ind over selv de fjerneste Smaastæders Dagligliv.

---

*) Næstved Raadstuebog 29. August 1589 (Landsarkivet for Sjælland).

Flere Gange stak Satan sin Hestehov frem blandt Næstveds agtværdige Borgerskab,*) snart i en, snart i en anden Skikkelse dukkede Overtroen op og satte Spor i Tingbøgerne, men det var kun som en ulmende Ild under Asken, og først 1601 slog Flammen saa stærkt igennem, at en Hekseproces for Alvor stilledes paa Benene.

Maaler denne sig i dramatisk Uhygge og barbarisk Grumhed end langt fra med de berygtede Processer i Ribe og i Køge fra samme Periode, rummer den dog et interessant kulturhistorisk Stof, idet den — ved Siden af de næsten i hver Trolddomssag forekommende overtroiske Kunster — giver Oplysning om flere ret ejendommelige Træk. Og i al sin Beskedenhed — uden Forskrivninger til Satan, Bloksbjergfarter og hele det øvrige dramatiske Apparat, som lammede Datidens Mennesker med Gru, — er den et saare godt Eksempel paa, hvor uendelig lidt der i hine Tider skulde til for at bringe en formentlig Heks paa Baalet. —

Den 21. August 1601 fremstod Peder Skrædder for Borgemester og Raad paa Næstved Raadstue og fremførte følgende graverende Beskyldninger mod en i Byen bosat Kvinde ved Navn Maren Eriks.**)

Der havde — forklarerede Peder Skrædder — en Tid lang været Trætte og Uenighed mellem ham og hans Fæstemø, idet denne ej vilde have ham. Og da han havde bekostet mange Penge paa den Sag til ingen Nytte, var der nogle, som mente, at dette Vanheld »var hannem gjort paa«, hvorfor man anbefalede ham at søge Raad derfor.

Han henvendte sig da til ovennævnte Maren Eriks og lovede hende Penge for at hjælpe ham i hans Nød, først 24 Skilling, derpaa yderligere 8, og den kloge None gav ham da 3 Haandfulde af St. Peders Kirkegaards

---

*) Om Djævelens Aabenbarelse i Anne Grubbes Hus ca. 1562—71, se en samtidig Vise, trykt hos Wad: Breve til og fra Herluf Trolle og Birg. Gøje II 33 f.

***) Næstved Raadstuebog 21. Aug. 1601.

Jord,*) som han skulde tage over med sig til sin Fæstemø paa Møen. — Og første Gang hun saa ham, løb hun ham i Favnen og bad om Naade og bekendte selv, at hun vilde være bleven gal, hvis hun ej var kommen til ham

Men Peder Skrædder havde endnu flere Vidnesbyrd at fremføre mod den kloge Maren Eriks; thi denne havde engang været hos ham og tilbudt ham Albrit Skrædders Lykke paa Arbejdet, om han vilde fly hende tre smaa Klude og en Silketraad af Albrits Arbejde. Men Peder og hans Kone afslog dog dette Tilbud og svarede, at de vilde lade sig nøje med den Lykke, Gud vilde unde dem.**)

For det tredie bekendte Peder Skrædder, at otte Dage før han kom i Ulykke med Morten Skrædder, kom Maren til ham, da han stod i sin Dør, og sagde: »Haver Morten Skrædder slaget Eder, han skal faa en Fandens Lykke derfor!« Hvortil Peder svarede: »Han er min Broder, vi er derom forligte«. — Men da Maren gik bort fra Døren, vendte hun sig om og spyttede tre Gange over sin Aksei, saa Peder »blev underlig« og sagde til sin Pige: »Tag en Kost og gak straks ud og fej for Døren, før jeg gaar ud; den Trolddjævel tør gøre mig noget ondt«.

Desuden vidnede han, at han gav Kvinden Kirstine Mules 4 Skilling at fly Maren, hvad ogsaa skete, og desuden havde Kirstine selv faaet Kul for 4 Skilling.

En tredie Troldkvinde — Else Thues — havde endvidere lovet ham Ulykke, og at han ej skulde dø, før han

*) Kirkegaardsjord var ej alene meget virksom til alskins Trolddom, men regnedes tillige for et eftertragtet Helbredelsesmiddel. I Præsto Amt levede Overtroen endnu kraftigt for 100 Aar siden. En Haandfuld Jord af en nyopkastet Grav, taget stiltiende Natten derpaa en Time efter Midnat og gemt i en Svineblære, var god for »Utingen« (s: Feberen), naar den i en Klud lagdes paa Brystet, for Morsot, Mavekrampe og andre Onder. Men den, der tog saadan Jord, skulde krybe over Kirkemuren og endelig ikke svare et Ord, om nogen mødte ham eller hende paa Vejen. (L. M. Wedel: Topografie over Vordingborg Amt i Sjælland, I. Hefte, København 1818, Side 27).

**) Ved at røve Lykken fra en Person og flytte den over paa en anden brugte Troldkvinde — som det ogsaa synes at fremgaa af et af nedenfor anførte Vidneudsagn — noget af vedkommendes Arbejde.

kom i Bøddelens Haand, og om disse tre Kvinders Kompagniskab kunde han vidne, at Maren Eriks havde sagt ham, at hun skulde have Kirstine til Hjælp med alt, hvad hun skulde gøre. —

For et Nutidsmenneske synes disse Anklager latterlige og ubetydelige, men i hine Tider, hvor Rædselen for Satan og hans Yngel red Menneskene som en Mare, svulmede disse Smaating op til mægtige Dimensioner, og Peder Skrædders Bekendelse gav da ogsaa Stødet til en Hekseproces.

Den 21de September samme Aar aabnedes denne paa Næstved Byting,*) der holdtes under aaben Himmel paa Torvet, og en Række nye Vidner førtes i Marken mod Troldkvinderne, der uden Tvivl straks er blevne sat i Bolt og Jern og vei forvarede i Raadhuskælderens Dyb. Kirstine Mules synes dog kun at være holdt i Varetægt under Processens Gang; thi ingen egentlig Retsforfølgning ses at være indledt mod hende.

Første Tingdag fremstod da først Svend Bøssemager og aflagde sit beedigede Vidnesbyrd.

Den Tid han havde gjort en Nøgle**) til Erik Holst's Pige, som stjal og stak af, blev hans Hustru henvist til Kirstine Mules i Holsted, som havde Evne til at bringe hende tilbage. Hun begærede da først tre Skilling, siden en hel Mark, og bad dem derpaa gaa til Hølløse Mark, hvor Pigen skulde komme til dem. Men de ventede for-gæves derude en hel Nat, Pigen kom ikke, og da de beklagede sig overfor Kirstine Mules og sagde: »Hvi haver I saa gækket os?« Svarede hun, at de andre vare stærkere end de og holdt Pigen tilbage.***)

*) Dette og følgende Forhør findes i Næstved Tingbog 1601 under de i Teksten anførte Data. (Landsarkivet).

**) 1631 blev det strengt forbudt Smedene at gøre »Tyvenøgler eller Nøgler efter Aftryk og paa Bestilling af Folk, de ikke kendte (Forordning af 24. Febr. 1631. Secher: Corpus constitut. Dan. IV 536, jfr. V 327).

***) Det drejer sig her aabenbart om »Igenvisning« af Tyven, idet det var en saare udbredt Overtro, at man ved magiske Kunster kunde tvinge denne til at komme tilbage med Kosterne. (Hugo Matthiessen: Natten, Kbh., 1914, S. 86 ff.)

Næste Vidne var en Borgerske ved Navn Maren Nielsdatter, som bekendte, at hun hørte Maren Eriks sige om et nygift Ægtepar, — »at det skulde ske i en Fandens Tid, de skulde ikke ske Lykke sammen«. — Men hun fik intet af deres Brudemad.

Særlig denne sidste Beskyldning var graverende, thi det var et af Troldkvindernes hyppigste og farligste Kunststykker at hindre Brudefolk i Samleje eller gøre dem ufrugtbare, og der er ingen Tvivl om, at Maren Eriks Udbrud gjaldt dette, ligesom Brudemaden rimeligvis skulde have været brugt til dette Trolddomsværk.

Næste Tingdag — den 5te Oktober — bragte Anklagestoffet til at svulme yderligere op, og Vidne efter Vidne rykkede i Felten mod de 3 Troldkvinder.

Jørgen Feldbereder stod frem paa Tinge og aflagde den Bekendelse, at Maren Eriks overfor ham havde gjort et lignende Tilbud som til Peder Skrædder, nemlig at overføre en Lavsbroders Lykke paa ham. Thi hun havde været hos ham og bedt om et Stykke Skind, saa skulde hun fly Lykken fra Mikkel Feldbereder til ham. Men som Svar slog Jørgen Troldkvinden under Øret og bad hende gaa Fanden udi Vold, hvorpaa han bad sig Gud til Hjælp ved Helgens Ed og oprakte Fingre.

Derpaa fremkom Anne, halte Jørgen Skrædders Kvinde, og vandt ved sin Ed inden Tinge, at den Stund hendes Mand laa syg, gik hun til Maren Eriks og bad hende om Raad. Denne forlangte da noget af den Syges Vand, hvorpaa hun erklærede at han var »hed syg«. »Kan I se Eders Skygge i Vandet, da skal han leve«. Hun skulde nu kaste Vandet ud mod Vejret, da vilde den faa Sygen, som først gik over. Og desuden gav Maren Anne et Papir med en rød Silketraad om, som skulde bindes paa den Syge. Senere hen paa Dagen kom Anne atter til Maren og jamrede over, at Manden var ved at dø fra hende, men fik kun det Svar: »Er det ikke bedre han dør end ligger og pines et Aar eller to, men han slog mine to Sønner og satte dem i Fængsel, saa de der forgave deres Penninger.«

Og Tingdagen Ugen efter — 12te Oktober — bragte nye Vidnesbyrd, over hele Næstved vidste man at fortælle om Heksenes Bedrifter, og Nettet trak sig fastere sammen om dem.

Niels Stub bekendte, at da han og Maren Eriks Søn var i Slagsmaal med hinanden, havde hun ladet følgende Ord falde: »Du haver faaet nogen Ulykke, og du skal faa mere«.*) Og hendes Spaadom og onde Ønsker gik i Oplydelse, thi — skønt hun selv forsikrede aldrig at have gjort ham noget ondt — paastod Niels dog, at han ikke trivedes siden den Dag.

Ogsaa Troldkællingernes Yndlingsidræt: at malke Næstens Kvæg og stjæle Mælken, berørtes i Forhøret, idet Maren Kandestøbers aflagde følgende Bekendelse:

Maren Baggers Kvinde var en Dag kommen til hende for at købe en Bøtte Mælk, men hun svarede: »Nej, jeg haver ingen Mælk, Troldkvinder har baade Smør og Mælk borte!« Da lovede Maren Eriks hende at raade Bod herpaa og bad hende være fastende, paa Tirsdag vilde Lykken atter komme til hende, og hvis hun vilde holde Ølsalg, skulde hun faa al den Lykke, hun vilde begære, og sælge for nogen Mand i Næstved.***) Men den adspurgte afslog Tilbudet og svarede, at hun vilde nøjes med den, Gud vilde give. Det besvor hun med oprakte Fingre.

Hellerikke Else Thues gik Ram forbi, thi om hende vidste Inger Koch følgende:

Dengang hendes Husbond var skudt, kom Peder Skrædder ind til dem og fortalte, at Else Thues havde sagt, at han skulde blive ligesaa halt, som hun var.***) Da sva-

---

*) Af Næstved Raadstuebog 28. August 1618 fremgaar det, at man ved at love en anden Ulykke brugte at lægge Fingrene over Kors.

**) Hvad Middel hun vilde bruge, nævnes ikke, men muligvis er det en Finger af et af Tyveligene i Byens Galge, thi det var i hvert Fald en almindelig Overtro, at en saadan Tyvefinger gav strygende Afsætning paa Øllet (Hugo Matthiessen: Bøddel og Galgefugl, Kbh. 1910, Side 97 f.).

***) Den Omstændighed, at Else var halt, er vel værd at lægge Mærke til, saavist som Krøblinger og halte, gamle Kvinder var særlig udsatte for at mistænkes for Trolddom.

rede Inger, at hun vilde klage for Borgemester, men hendes Mand fraraadede det, hun skulde ej gaa, thi han var et Skarn, der kun vilde have en Kande Øl. Det laa nu 6—7 Aar tilbage i Tiden, og dengang de førte Peder Koch bort, skulde Peder Skrædder have sagt til Else Thues: »Har I nu godt af, at han kommer udi Ulykke, da maa han have det, det er hannem godt nok!«

Andre kunde yderligere vidne, at han i Skræddernes Lavshus havde ladet samme Ord falde.

Karen Gregersdatter fremtraadte endvidere og bekendte, at samme Else Thues havde givet hende en Kogskæn (o: Skaal) med Jord, som stod under hendes Seng, og befalet hende, at kaste det for Jomfru Annes Dør, hvad hun og gjorde.

Thi flere end en Kvinde havde Heksen benyttet sig af til sin Trolddomsfærd, Elline Willumsdatter vedgik saaledes, at da hun lærte at sy hos Else Thues, fik denne hende til at skære 3 Stykker af hvert Træ i Jens Malers Have og tiende tage dem efter Solens Nedgang. Men da Maleren spurgte Else, om hun havde faaet disse Spaaner, bandede hun paa, at det ej var sket, og sagde: »Det haver meget paa sig, at en Pige, som ikke har været til Guds Bord, skærer saadanne Spaaner af.«

Og endelig erklærede Mette Jensdatter, at hun ofte havde hørt Peder Skrædder og Else Thues i Skændemaal indbyrdes, og at Else havde sagt, at han ej skulde dø, før han kom i Bøddelens Haand. Peder Skrædder havde — som ovenfor nævnt — paa Raadstuen klaget over denne Elses Trusel, som hun forøvrigt ogsaa ved andre Lejligheder havde brugt; thi i hvert Fald kom det frem paa Tinge, at hun havde ønsket Henning af Ellevænget samme uhyggelige Skæbne til Løn, fordi han havde slaget hendes Fæstemand.

Alle disse Vidnesbyrd førtes da til Bogs, og de var saa alvorlige og overvældende, at man samme Dag gjorde videre Skridt i Sagen ved at udtage af Tinget 2 Hold Nævninger, hvert paa 16 Borgere, som skulde granske

de mistænkte Kvinders Skyld eller Uskyld og sværge over dem.

To af de udsete Borgere, Jørgen Guldsmed og Anders Knudsen, fik da det Hverv betroet at gaa til en Kvinde i Staden ved Navn Anne Frederik Bartskærs og faa yderligere Oplysninger om Maren Eriks mistænkelige Vandel, og den følgende Dag da Tinget holdtes, — 19. Oktober, — fremstod de 2 Mænd, svor deres Ed og aflagte dette Vidnesbyrd.

Ovenomtalte Anne Frederik Bartskærs havde haft en Ko, som en skøn Nat fik nogen Vanførsel, i hvilken Anledning hun sendte Bud efter Maren Eriks om Raad. Denne kom da til og hjalp Koen, men samtidig hændte det, at Annes Pige i Gaarden fandt en »Nødefod« (ϝ: Foden af et Nød, Unghøved), som man lod Maren se. Hun udtalte da, at det maatte have været Djævels-Mennesker, som havde kastet den paa Anne, og hun gav det Raad, at Anne selv eller Pigen en Søndag Morgen — før Sol stod op — skulde kaste Foden tilbage igen, samt fortalte, hvad for Trylleord de skulde bruge. Anne vilde dog ej gaa med hertil og undskyldte sig med, at hun ej kunde huske Ordene, saa at Maren selv tog Sagen i Hænde. Efter Solens Nedgang maatte Pigen hente en Spand Vand, — og Søndag Morgen, før Sol randt op, kastede hun Foden tilbage.

Djævelens Mennesker maatte sandelig have været paa Spil og i ond Hensigt kastet denne Fod paa Anne, som Maren havde sagt; thi — som denne fortalte — »jeg kastede den 2 eller 3 Gange, overalt kom han (ϝ: Foden) imod mig igen«, og Vandet, hun slog efter, sprøjtede tilbage i Ansigtet paa hende.

Byfogden spurgte da Maren Eriks, som var ført ind paa Tinget, om hun vedgik dette, og hun bekendte, at hun kastede Foden over igen, og Jørgen Guldsmed og Anders Knudsen sagde, at Anne Frederiks' Piges Bekendelse stemte overens med Madmoderens.

Jørgen Guldsmed, Jens Keddelsmed og Morten Pakmand havde tilmed vovet sig ind i Troldkællingens Bolig

og foretaget en Husundersøgelse, og Resultatet var over al Forventning, idet de fandt en Bunke forskellige Sager, som tydeligt vidnede om, hvor flittigt Maren Eriks havde syslet med sine djævelske Idrætter.

Paa de øvrige Nævningers Vegne bad Christoffer Skinder nu paa Tinge om at faa disse mistænkelige Genstande beskrevne, og Skrивeren indførte da i Tingbogen Indholdet af en i Maren Eriks Hus funden Lerpotte, som var opbaaren paa Raadhuset.

Potten indeholdt:

»Først: Kirkegaardsjord, 3 Stykker Brød, 1 Klud med Fjer og Dun og 1 Stykke Vættelys, 1 Stykke Brød med noget Skarn hos, 1 Klud indbunden nogen Haar med 1 Stykke Tønder og nogle Stykker smaa, skaarne Spaaner, 1 Stykke Rønnetræ, 1 Stykke blaat Papir smittet sort indenpaa, 1 Lærredsklud indbundet nogen Kvindehaar og 1 Stykke gammel Skosaal, 1 Stykke Papir indbunden et Stykke Rav, og nogen Stenbrikkefrø og Bævergjeld i et Stykke Papir, 1 rød Silketraad, svøbt paa et Stykke Papir, 1 gammelt Søm er omsvøbt en ulden Klud og en Blaargarnstraad i en malet Æske, en Messingtraad, dannet som et Hjærte. I samme Æske mange Stenbrækker, 1 Knappe-naal og 2 Messing-Maller.«

Endvidere fandtes i en Skænkestol Rug, Gryn og noget helt Peber i et Kræmmerhus.

Et helt lille Troldomsarsenal med mange til Heksekunster brugbare Ting — Rønnetræ, Vættelys, Kirkegaardsjord, Haar, Traad og deslige — rummedes i denne beskedne Lerpotte, som de tre brave Borgere fremdrog af Troldeheksens Gemmer, og uden Tvivl er det rislet dem koldt ned ad Ryggen; thi — »første Gang samme Pot blev opbaaret paa Raadhuset var en sort levende Bænkebilling i.«*)

— Dermed sluttedes Forhørene, og i flere Maaneder var der stille om Sagen, Tingdag efter Tingdag gik hen,

---

*) »Bænkebilling« er uden Tvivl Bænkebidder.

men stadig havde Nævninger ikke gjort deres Ed og ingen Dom faldt i Sagen.

Først den 11. Marts 1602 havde Nævningerne faaet Sagen gransket grundigt nok til, at de med frelst Samvittighed kunde sværge deres Ed, og som det var at vente, lød Kendelsen paa, at Maren Eriks og Else Thues maatte anses for Troldkvinder.

Straffen var Døden ved Baal og Brand, men før den kunde eksekveres, skulde Landstinget dog prøve Sagen endnu en Gang, selvom det uden Tvivl vilde komme til samme Resultat.*)

Saavidt man kan se af Byens gamle Arkiv, kom der dog intet Heksebaal til at flamme over Næstved By denne Sinde, og Kæmnerkassen sparede Udgifterne til Tjæretønder, Stige, Krudt at binde paa de ulykkelige Ryg og Mjød til at mildne deres sidste Stunder.**)

Imedens Sagens Afslutning trak i Langdrag, var Vinteren faldet paa, kold og barsk og dobbelt frygtelig for de tre fortabte, elendige Kvinder, som sad og led under Frost og Kulde i den mørke, fugtige Fængselskælder. Deres ynkelige Stilling rørte Lensmanden, Henrik Lykkes Hjærte, saa han forbarmede sig over dem og gav Byfogeden Ordre om at tage dem op.

---

*, I Frederik II.s Kaliundborgske Reces af 21. Nov. 1576, Art. 8 indskærpes det, at forat ingen »skulde overiles eller uskyldigen tages af Dage«, hvad tit og ofte er blevet befundet, skal den som af Nævninger er oversvoret ej straks rettes, men »blive besiddendis«, til Sagen kunde indstævnes og prøves paa Landstinget. (Secher: Corpus constitut. Dan. II 33).

***) Følgende Eksempel hentet fra Slangerups Kæmnerregnskaber givet et uhyggeligt Indblik i Hekseafstraffelsens Detailler og de dermed forbundne Udgifter, som nok kunde knuge en slunken Kæmnerkasse:

Den 4. Septemør (1609) givet Anders Skoning for han førte Skegge til Ringsted 3 $\frac{1}{2}$ Mark. — Givet Mestermanen af Roskilde for Skegge han rettede 6 $\frac{1}{2}$ Daler. — 15 Maaltid Mad til Skegge fra 21. Septemør til 28. Septemør 3 Mark 12 Skill., samt 2 Stob Øl om Dagen 1 M. 14 Skill. — Er bleven hentet til hende ved Per Bysvend dér hun blev rettet 3 $\frac{1}{2}$ Potter Mjød — 8 Stob dobbelt Øl. — 1 Pund Krudt. (Slangerup Kæmnerregnskab 1609. Rigsarkivet: Bilag til Revisionsantegnelser 1619).

Paa hans Bud lod Byfogeden da de tre Stakler lukke ud af Kælderens »i denne store Frost og Kuld«, men før de sattes paa fri Fod, maatte de dog i hans Stue højtideligt forpligte sig til at forblive i Næstved, til Lov og Ret var gaaet over dem, og hvis de bortrømte før, da at straffes med Baal og Brand.*)

Slupne ud af det kolde Bur, med utvivlsom Udsigt til mere Varme, end de skøttede om, hvis de taalmodigt blev og afventede den endelige Dom, har det fortvivlede Hekse-Trekløver intet bedre Raad vidst end over Hals og Hoved at smøre Haser. Gik det galt med Flugten, var en ynkelig Død i Flammerne dem rigtignok vis, men en Mulighed for Redning var der dog, den greb de, — og efter alt at dømme stod Heldet dem bi.**)

---

*) Tingbogen 8. Marts 1602.

**) Med Vished vides i hvert Tilfælde, at Else Thues slap bort, thi i Anledning af en Forsspørgsel 5. September 1603 erklæres det, at 16 Nævnninger har svoret hende Troldom over, men at hun — mod sin Forpligt i Byfogedens Stue — er bortrømt (Tingbog 5. September 1603).

Anders Bille til Søholm.

Lensmand paa Møen i et halvt Aarhundrede.

Af

Oberst Axel Liljefalk.

Blandt Lensmændene paa Møen indtager Anders Bille en fremragende Plads; ikke netop ved Karakterstyrke og Sjælsadel, snarere ved den Smidighed og Snildhed, han fik Lejlighed til at udfolde under de vanskelige Forhold i Kong Hans, Christiern den andens, Frederik den førstes og Grevefejdens vanskelige Tider, til Kristian den tredie sad fast paa Danmarks Trone.

Anders Bille var født 4. April 1477, som Søn af Bent Bille og Ermegaard Frille, paa Gaarden Søholm, Præstø Amt, Stevns Herred, Magleby Sogn. Gaarden var ved Arv kommen i Bille-Ættens Eje, da Hr. Sten Basse skødede den til sin Søsterdatter Fru Sidse Lunge og hendes Ægtefælle Hr. Torben Bille, mod at de skulde opkalde en Søn efter Hr. Sten. Begge Hr. Torbens Sønner Bent Bille og Sten Bille skrev sig til Søholm; men Bent raadede for Gaarden, og den gik i Arv til hans Børn. Bent havde først været gift med den rige skaanske Arving Magdalene, Datter af Oluf Stisen, og efter hendes Død havde han efter megen Kiv med hendes skaanske Slægt faaet o. 90 Gaarde og Møller i Sjælland og Skaane. I 1466 giftede Bent Bille sig atter med Enken efter Philip Axelsen Thot, Ermegaard Frille, Datter af Rigsraaden Eggert Frille, en af Dattidens mest fremtrædende Politikere, energisk og veltalende men overmodig og hensynsløs. Af første Ægteskab havde Bent Bille kun en Datter, som døde ung; men hans anden Hustru fødte ham 7 Børn, af hvilke Sønnen Anders var den tredie i Rækken.

17 Aar gammel mistede han sin Fader, og som umyndig kunde han ikke straks tiltræde Arven. Han blev boende paa Søholm, indtil Moderen døde 1504, og hjalp hende med at styre Ejendommen. Ved Skiftet efter Moderen fik han en Del spredt Jordegods paa Langeland, i Fyn og i Skaane; men det lykkedes ham ved Salg og Mageskifte at købe sine Søskende ud, saa han fra 1514 kaldte sig til Søholm, selv om han først 1529 fik kongeligt Dombrev paa Gaarden.

Anders Bille levede saaledes i sin Barndoms og Ungdomstid under Moderens Paavirkning, og efter hende tog han mange af Mødreneættens baade gode og slette Egenskaber i Arv.

Som ung Adelsmand af gammel Æt sad Anders Bille ikke stille hjemme paa Fædrengaarden, dertil var Tiden ogsaa for urolig. Kong Hans kæmpede for at holde de tre nordiske Riger sammen under sit Scepter; men Sveriges Krone var ved at glide fra ham. Anders Bille skulde i Vaaren 1503 følge den ældste Kongesøn, Prins Christiern, paa Tog mod den kække Svensker Ake Hanson, som var falden ind i Bohus Len, og til at begynde med fulgte Heldet Kongesønnen. Efterat Norge var bragt til Ro, slog han Svenskerne ved Ny Lødøse og lejrede sig ved det Aaret forud ødelagte Elfsborg Slot. Selv boede han paa Slottet, men hans Folk laa for største Delen i Lejr udenfor. Anders Bille befalede over Artilleriet, Otte Rud over Fodfolket; de kom godt ud af det sammen og var Teltkammerater; men de holdt kun slet Vagt om Lejren, og dette nyttede Ake Hanson til at overraske dem.

En aarle Morgenstund, da de danske Nattevagter havde forladt deres Post, og Dagposterne endnu ikke var kommen, rykkede Ake Hanson frem, skjult af en stærk Taage. Af en Bonde, som vogtede sine græssende Heste foran Lejren, fik han at vide, at Vagterne havde forladt deres Poster og alle laa i dyb Søvn, og han besluttede da ufortøvet at angribe med Rytterne, han havde med, uden at vente paa Fodfolket. Da Bonden mærkede dette, svang han sig paa

en af sine Heste og sprængte ind i Lejren. Her traf han Knud Pedersøn Gyldenstjerne, som gik Morgentur, og varskoede ham om Faren. Der blev straks kaldt til Vaaben i Lejren.

Ake Hanson var imidlertid naaet frem, endnu inden de Danske var kampordnet; men ridderlig, som han var, bød han sine Trompetere blæse Alarm »thi, sagde han, det sømmer sig ikke at angribe en Kongesøn og saa mange Riddere med List og Svig, men i aaben Mark.«

Alarmhornet havde kaldt de Danske til Vaaben, og en Fændrik plantede Hovedbanneret midt i Lejren, inden Svenskerne kom over dem. Åke Hanson trængte selv frem til Otte Ruds og Anders Billes Telt; Otte Rud maatte kæmpe haardt for sit Liv og blev alvorligt saaret; men Anders Bille slap i Tide bort og ilede til sit Artilleri. Otte Rud fik dog sit Fodfolk ordnet, og da Prins Christiern i det samme kom til Hjælp fra Slottet, maatte det svenske Rytteri vige; men da deres Fodfolk kom frem, fornyede de Angrebet. I den derefter følgende Slutningskamp greb Anders Bille virksomt ind med sine Kanoner og bidrog derved til, at de Danske beholdt Valpladsen.

Otte Rud kunde imidlertid ikke glemme, at Anders Bille havde forladt ham, da de blev overrasket i deres Telt, og havde ladet ham ene i Kampen mod den overlegne Fjende, han havde, sagde han, kun tænkt paa sin egen Redning og ikke staaet Last og Brast med sin Vaabenfælle. Anders Bille forsvarede sig med, at det var hans Pligt først og fremmest at tænke paa Artilleriet, som var betroet til hans Omsorg. Deres Kæremaal vakte Opsigt, og Otte Rud havde sikkert de fleste paa sin Side. Tilsidst maatte Kongen gribe ind, og vælge en Kreds af Adelsmænd, som skulde dømme de Stridende imellem. Efter deres Indstilling fældede Kong Hans den 11. September 1506 den Kendelse, at efter at han med »vore elskelige Raader og gode Mænd« havde gransket, overvejet og forfaret Sagen, havde fundet, »at for nævnte Anders Bille haver haft sig efter vor og vor kære Søns Befaling paa fornævnte Rejse ærlig,

trolig og vel som han af Ære og Rette burde gøre og ej anderledes, det ham eller hans Ære kan være anrørendes eller til Forfang i nogen Maade, og funde vi fornævnte Anders Bille derom aldeles sageløs.«

Kong Hans var i det hele Anders Bille god; det mærkedes, da han alt Aaret før ovennævnte Dom blev fældet, forlenede ham med Stegehus og Møens to Herreder. Han maatte købe sin Formand, Jørgen Ruds, Enke, Christine Eriksdatter Rosenkrans, ud for Pantessummen 2000 Mark, og den 3. April 1505 modtog han Slotsloven og Inventariet paa Slottet. Lensmand paa Stegehus blev han til sin Død, den 23. Oktober 1555, i et halvt Aarhundrede herskede han saaledes paa Øen, naar undtages en kort Tid under og efter Grevefejden, da Magten gled af hans Hænder.

De første fem Aar af hans Lensmandstid truedes hans Len ikke af nogen Fare, og han lod straks tage Syn over Kronens Skove, som hans Formand havde faret haardt frem imod. Grønved og Nørreskov var meget ilde medfarne, mange Bøge var »dødhugne« og de fleste medtaget af »gammelt Hug og nyt.« Klinteskov og Hovedskov ved Ulfshale var derimod »ved deres Velmagt« og de Skove i »Fellighs«, som Mogens Gøye for 6 Aar siden havde skiftet ind til Kronen, var betydeligt forbedret.

1506 var han til Orlogs paa Flaaden under Jens Holgersen Ulfstand. Togtet var gaaet lykkeligt nok under den kække Fører; men Anders Bille havde indviklet sig i nogle Ubehageligheder. Det store Bytte skulde efter Tidens Sæd deles mellem Kongens Skibsførere og Mandskabet; men Jens Holgersen sigtede Anders Bille for at have forfordelt ham og hans Folk ved Opgørelsen af Udbyttet for to Skibe, som Billes Skib havde taget, og som han havde solgt i København. Jens Holgersen klagede til Kongen og sendte til ham Hovedsmanden paa sit Skib, »som annammede Pengene af Anders Bille, han kan ydermere under vise Eders Naade, hvad Penge han fik, og hvad »Aldinge« han gjorde med Anders Bille.

Hvad Kongen kendte i den Sag, vides ikke; men den

har næppe skadet Anders Bille i hans Gunst, for Aaret efter besøgte Kong Hans ham paa Stegehus den 20. December.

I Aaret 1508 drog Anders Bille med Kongen til Skaane, for at møde et ventet svensk Angreb. Her hændte der ham et Uheld, som kom ham til at staa ret dyrt. Hellig tre Kongers Aften var han i Helsingborg sammen med Ærkebispens, Rigsraadet og den skaanske Adel, næsten alle Billeættens Mænd var mødt frem med deres væbnede Svende.

Anders Bille fulgte Kongen som Fodermarsk. Den 8. Januar kom han i en heftig Trætte med den gamle Rigsraad Niels Hack fra Hækkeberg og Hidsigheden løb saaledes af med ham, at han drog sit Værge og dræbte Rigsraaden.

Det var Drab i Kongens Gaard, det kunde drage Dødsstraf efter sig. Kongens Unaade ramte Voldsmanden, og han maatte skyndsomst flygte til Sjælland, hvor han fandt Tilhold paa Abrahamstrup; senere — i April — tyede han til sin Broder Torben paa Vordingborg, hvis Hustru, Fru Edel, var Kong Hans Veninde. Muligvis har hun bedet om Godtvejr for ham, men uden Held, han maatte rømme Riget og søgte til Kongens Datter Elisabeth i Brandenburg. Her fik han Kurfyrsten til at gaa i Forbøn for sig hos Kongen, og den 15. August kunde Kurfyrsten udstede et Vidnesbyrd om, at han paa Opfordring var gaaet i Forbøn for ham hos Kong Hans, og at han igen var taget til Naade. I September var Anders Bille atter paa Stegehus; men dermed var Sagen ikke endt. Som alle andre Drabsmænd har han maattet underkaste sig den ydmygende Kirkebod, og først efter at dette var sket, kunde han den 3. December holde Bryllup paa Stegehus med sin Trolovede Pernille Olufsdatter (Krogno). I Marts det følgende Aar udstedte Kongen et Udsoningsbrev, hvori han gjorde vitterligt, »at vi for højbaarne Fyrste og Fyrstinde, Markgreve Jochum udi Brandenburg og hans Hustrues, vor kære Datters Vilje og Bøns Skyld have givet os elsk. Anders Bille vor Mand og Tjener og Embedsmand paa Stege vort Venskab for den

Sag, som han kom for Skade for og ihjelslog Niels Hack, og haver han tilsagt os, at han selv skal fordrage sig med den Dødes Venner.«

Det sidste faldt imidlertid ikke saa let, først den 26. Juli 1513 naaede han Forlig mod at udrede 3500 Mark i tre Terminer.

Paa Møen havde Anders Bille snart vundet et godt Lov som Lensmand. Skønt Adelsmand til Fingerspidserne efter Tidens Sæd fremmede han bravt Borgernes og Bøndernes Vilkaar ved at skaffe Kongebrev for deres Handel og Næring og ved at værne om Lov og Ret, undtagen netop naar han selv var Part i Sagen. Dette sidste førte vel stundom til nogen Tvist og hans Svende vakte ogsaa iblandt Modvilje ved deres Voldsomhed; men sligt var man vant til i hine Tider. 1510 synes der dog at have været Mytteri blandt Stege Borgere; Borgmesteren fik Ordre til at staa Kongen til Ansvar. Jævnligt sendes Breve, hvori en eller anden giver Anders Bille Pant for Laan i sin Ejendom og forpligter sig til at overlade ham denne, hvis Laanet ikke er tilbagebetalt 14 Dage efter den fastsatte Termin.

Samtidig med disse snart venlige, snart tvivlsomme Forhandlinger med Stege Borgere, arbejdede Anders Bille i rigtig Forstaaelse af Tidens Ufred, paa at styrke baade Slottets og Byens Befæstning. Han lod opkaste foran Ringmuren en bred, palisaderet Grav, som kom til god Nytte under Lybækernes Angreb 1510.

Den 17. April dette Aar havde Lybækkerne sendt Kongen af Danmark deres Fejdebrev, og da de andre Hanser ikke mødte i rette Tid med deres Skibe, gik de alene i Søen. Langelands Kyster blev hærget, men Langelænderne samlede sig og viste dem hjem. I Maj løb de ud igen med Soldater ombord under Anførsel af Raadmændene Gerhard Stalterbale og Herman Falck; Hensigten var at plyndre de danske Kyster og forstyrre Hollændernes Sejlads paa Østersøen, og deres første Angreb gjaldt Møen. Lybækkerne hærgede og brændte paa Øen uden at møde synderlig Modstand, Bønderne flygtede ind til Stege. Fjen-

den opfordrede Anders Bille til at møde frem i aaben Mark; men dertil følte han sig ikke stærk nok og blev bag Byens Ringmur. Lybækkerne fik saa et Par halve Slinger (Kanoner, der udskød 3 til 4 Pds. Kugler) samt en stor Stenbøsse (en Bøsse, som udskød Stenkugler) og søgte dermed at skyde Bresche i Ringmuren, og da dette var lykkedes, førte Stalterbale sine Folk frem til Storm. Selv sprang han først ned i Graven; men Anders Bille var forberedt derpaa og lod Stene, Kugler, sydende Beg, ulæsket Kalk, smeltet Bly og Harpix regne ned over de stormende saa mange blev dræbt og Resten flyede. Selv Kvinderne deltog i Forsvaret. Stalterbale blev selv haardt saaret af en Bøsseskugle og døde snart efter Hjemkomsten; hans Folk ilede mod Stranden i vild Uorden og ombord i deres Skibe, forfulgt af Anders Bille, som voldte dem Tab. Det synes endog som mistede Lybækkerne to Skibe.

Tre Aar efter døde Kong Hans; han havde været Anders Bille en mild og god Konge og hjulpet ham ud af forskellige Forlegenheder, baade da Otte Rud sigtede ham for Fejghed, og da han var kommen for Skade at slaa Niels Hack ihjel. Den ny Konge, Christiern den Anden, var vanskeligere at komme til Rette med, ikke mindst for en Adelsmand af saa høj Byrd som Anders Bille; men smidig og klog, som han var, klarede han alle Skær og kom paa en venskabelig Fod med den mistænksomme Konge. Ved Kroningen i København den 11. Juni 1514 eller muligvis i Oslo 29. Juni samme Aar fik han Ridderslaget; han var jo ogsaa Kongens Vaabenfælle fra unge Dage.

Da Kongen i Vaaren 1518 stævnedes mod Stockholm med en mægtig Flaade, var Anders Bille med ombord; han kom saaledes til at deltage i det blodige Slag ved Brännkyrka og var senere en af Kongens Udsendinge ved Forhandlingerne med Steen Sture, som endte med Vaabenhvile den 12. September til Lands og til Vands paa to Aar. Under det store Sverigestog 1520 sad han derimod hjemme paa Stegehus efter Kongens Raad, for at værne sit Len mod mulige Angreb af Lybækkerne. Han var, desværre for ham, tillige

med Eske Bille blandt Forloverne for et stort Laan, som Kongen optog hos slesvigske og holstenske Adelsmænd og aldrig betalte tilbage.

Billeætten kom ligesom den øvrige Adel til at mærke, at Kong Christiern var en en Borger- og Bondekonge, som yndede at søge borgerlige Raadgivere og kun sjældent sammenkaldte Rigsraadet. Anders Bille havde, skønt han ellers stod paa en god Fod med Kongen, faaet dette at mærke, da han forgæves bad Kongen om nyt og større Len.

I Efteraaret 1522 begyndte den jydsk Adel Forbedelserne til Rejsningen mod Kongen; men paa Øerne stod Borger og Bonde saa bestemt paa hans Side, at der maatte handles med Forsigtighed. I Marts 1523, da Anders Bille sad paa Stegehus, fik han Brev fra de jydsk Rigsraader med Opfordring til at opsig Kong Christiern Huldskab og Troskab og se at faa saa mange som muligt af sine Standsfæller i Sjælland og Skaane til at gøre det samme. Fra Skaane sendte hans Hustrus Stedfader ham en lignende Opfordring; men Anders Bille var for klog og forsigtig til at tage Parti, inden han saa, hvo var stærkest. Han kendte Mønboernes Sindelag, og da han modtog de jydsk Raaders Breve, sammenkaldte han straks Borgmestrene, Byfogden, Raadmændene, Sognepræsten og Kapellanen i Stege og lod i deres Nærværelse Bysvenden bryde og læse de to Breve. Noget Svar paa dem kendes ikke, og Anders Bille stod vistnok uden Forbindelse med den ny Konge til han den 30. Maj om Aftenen landede i Korsør.

Den 13. April var Christiern den Anden med Hustru og Børn gaaet ombord paa Flaaden og havde forladt København; men Byen holdt sig endnu til hans Haand, og tvivlsomt var det vel, om han ikke snart vilde vende tilbage med Hjælp fra sin mægtige Svoger, Kejser Carl V. For at faa lidt Rede paa Forholdene tog Anders Bille snart efter til København under Paaskud af at ville købe Skyts og Krudt. Han sendte derfra den 30. April den bortdragne Konge et Brev, som vidnede om, hvor uvis han endnu var om, til hvilken Side Vægtskaalen vilde gaa ned. Han bad

paany Kongen give ham Forlening paa Baarse Herred, og klager over, hvor ødelagt hans mønske Len var ved Lybækkernes Hærgning. Han har dog selv en Følelse af, at en saadan Bøn under de forhaandenværende Forhold let kan se ud som en Pris, han kræver for sin Troskab, og beder derfor Kongen ikke tage Brevet op i anden Mening, end det viser, »Gud ved, jeg vil endnu gerne gøre mit bedste som før udi eders Naades Fraværelse saa yderlig som var eders Naade selv til Stede udi Riget.« Han beder samtidig Kongen lade ham vide, hvad Lid han skal fæste til de Tidender, som nu bæres om.

Først da Kong Frederik stod med sin Hær paa Sjællands Grund og sendte ham en alvorlig og truende Opfordring til straks at give Møde og yde Hyldest, og da hans næreste Frænder og Venner, som var hos Kongen, lod ham vide, at der ingen Grund var til Ængstelse, først da skiftede Anders Bille om og slog sig til Kong Frederiks Parti. Den 4. Juni takkede hans Frænder ham fra Antvorskov herfor og sendte ham Kongens Lejdebrev. Han indfandt sig i Lejren foran København og meldte sig som sin ny Herres tro Mand. Han medførte to mønske Jagter, med hvilke han kæmpede mod Københavnernes og Malmøboernes Skibe; til Løn blev han Rigsraad og fik paany Forlening med Stege By, som Christiern den anden havde taget fra ham, samt med Stevns Herred som Pantelen. Fra September Maaned deltog han i Kommandoen over Tropperne foran København.

De 10 Aar, Frederik den første sad paa Danmarks Trone, var Anders Billes Glanstid; Kongen opholdt sig mest paa Gottorp, og under hans Fraværelse var han et Slags Statholder paa Sjælland; men dette medførte idelige Rejser og fjernede ham fra Møen; han indsatte derfor Hans Stisen til Husfoged paa Slottet.

Sammen med Greven af Høya blev han udsendt for at straffe de oprørske Bønder paa Sjælland, i 14 Dage drog de rundt fra Herred til Herred og tog blodig Hævn. Bønderne i Stevns Herred, Anders Billes ny Forlening, maatte

give høje Bøder, og dem beholdt Hr. Anders selv og fik derved fuld Dækning for, hvad han havde givet Kongen for Pantet. Kongen gjorde dog siden Indsigelse derimod — Beskatningen var udført uden hans Befaling — og krævede Pengene indbetalt i Rentekamret. Anders Bille har sikkert maattet give det meste af det uretfærdige Mammon tilbage.

Den fangne Konges Dage havde været en Fremgangstid for Borger og Bonde, under hans Efterfølger blomstrede Adelsvælden frodigere end nogensinde. Intet Under at alt gærede i de to tilsidesatte Samfundsklasser, Borgere og Bønder.

Kort efter Tronskiftet fik Anders Bille overdraget et vanskeligt Hverv. Gustaf Vasa havde under Urolighederne nyttet Lejligheden til at besætte Blekinge og Vigen (Bohus Len) og var ved at erobre Gulland, som Søren Norby forsvarede; men hvor snild Hr. Anders ellers var, kom han dog til kort overfor Søren Norby. Selv skriver Hr. Søren saaledes derom: »Medens Hr. Anders, Eske Bille og Mikkell Brochenhus forhandlede med mig, fulde af Løgn og Bedrageri, uddelte Sebastian Frølich Penge til mine Folk og opfordrede dem til at svigte mig og tage mig til Fange, for at de kunde faa Gulland og Slottet i Hænde.« Men skønt de fleste af hans Folk, købt af Kong Frederiks Guld, svigtede ham, klarede han sig dog saa godt, at han beholdt Slottet i sin Magt, og han var saa vred paa de danske Herrer, at han gik ind til dem og vilde slaa dem ihjel, havde ikke hans Folk hindret det, »Sebastian Frølich gav jeg en paa Øret og lod ham sætte i Taarnet.« Anders Bille og hans Ledsagere var kommen i en lidet værdig Stilling, de søgte forgæves at faa Søren Norby til at følge dem tilbage til København og maatte endelig selv drage misfornøjede og skuffede hjem.

Søren Norby rettede senere forskellige ærekrænkende Sigtelser imod ham, blandt andet for ved Nattetid at have ladet ham fratage nogle Heste, først da Søren Norby det følgende Aar maatte overgive sig med Landskrone, krævede Anders Bille ham i Kongens og Rigsraadets Nærværelse

til Regnskab for disse ærerørige Beskyldninger, og Hr. Søren maatte udstede en Erklæring om, at han ikke vidste andet om bemeldte Anders Bille, end at han var en ærlig og from Ridder, og at han kun havde forhandlet med ham, hvad han havde Befaling at forhandle med ham om, samt at Hr. Anders heller ikke haver taget eller ført nogle Heste bort der fra Landet; men at han takkede ham for alt godt o. s. v.«

Erklæringen var god nok, ligesom den Otte Rud i sin Tid havde afgivet; men det stillede ikke Anders Bille i noget smukt Lys, at han behøvede den Slags Erklæringer.

Anders Bille havde forøvrigt været i Leding. Da Søren Norby faldt ind i Skaane, den 23. April, drog han over Sundet med 14 Heste fra Stege og deltog rimeligvis i Kampene ved Lund og Brunktoftelund, Bøndernes Fører i sidstnævnte Kamp, Otte Stisen, var en Broder til Hr. Anders Foged paa Stegehus.

Efter denne Tørn fik Hr. Anders et Par Aars Ro til at passe sit mønske Len, men i 1526 fik hans Hustru og han Befaling til at ledsage Kongedatteren Dorothea paa hendes Brudfærd til Königsberg, han skulde møde med 12 Svende samt med sine bedste Klæder og Klenodier. Det har sikkert ikke behaget Hr. Anders, thi han var udpræget katolsk og Prinsessens Brudgom, Hertugen af Preussen, var protestantisk.

Efter denne Sendelse vendte Anders Billé tilbage til Møen, hvor hans Nærværelse var højlig fornøden. Christiern den andens Mænd var virksomme. Den 7. September meldte han Kongen, at han havde gjort sine Skibe klar til at jage to af Søren Norbys Jagter, som var løben ind til Ulfshale, men havde opgivet det, da de straks stod ud i Østersøen igen; samtidig advarede han Kongen mod, at Skipper Clemens vistnok tænkte paa at opsnappe ham, naar han fra Kallundborg gik over Beltet.

Under saa urolige Tider gjaldt det om at holde Stege Slot vel forvaret, men Borgerne i Stege By havde intet godt Øje til Lensmanden, og det sagdes, at Kong Frederiks

Fjender pønsede paa at nytte dette til en Overrumpling af Slottet. En af Christiern den andens Mænd foreslog at sende nogle Skibe til Stege, Borgerne vilde da straks rejse sig, »og skulde Hr. Anders Bille da have fuldt lidet Rum i Stege«. Dette Angreb blev der dog intet af; men det følgende Aar, 1527, blev der arbejdet paa at styrke Slottets Fæstningsværker. Bønderne paa Møn fik Bud om hver at føre 3 Læs Ved til Slottets Teglovn »efterdi Kongen havde befalet Hr. Anders at bygge og forbedre paa Slottet«.

Da Faren for et Indfald af den fordrevne Konge voksede, blev Anders Bille i August 1527 udnævnt til øverste Høvedsmand i Sjælland om noget paakom, og denne Stilling beholdt han vistnok saalænge Kong Frederik levede. Hvert Aar skulde han monstre Adelens væbnede Svende og have Tilsyn med Udredelsen af den store Sølvskat af alle Kirker i Aarene 1531—32, hvorved indkom en Million Kroner i vore Penge.

I Sommeren 1531 kom endelig det længe truede Angreb fra Kong Christiern. Kong Frederik blev selv paa Gottorp og overlod Anders Bille at værgе Sjælland sammen med Oluf Rosenkrans og Knud Rud. De samlede Adelens Heste og Købstædernes Udbud først ved Antvorskov siden i Køge og Roskilde. Anders Bille ledede Forsvaret fra Søholm, men han ængstedes stærkt for Stege; den 12. Oktober skrev han til sin Foged Hans Stisen, Hans Jude og Oluf Smed, som sammen vogtede Stege Slot, at han sikkert vidste »Kong Christiern er sikkert ventendes her ind i Riget, og kan vel ske, at han agter sig did (til Stege) fremfor noget andet Sted.« Han giver dem nøjagtige Befalinger om, hvorledes Slottets Forsvar skal forbedres, og sender for Sikkerheds Skyld Adelsmanden Sivert Grubbe som Slotsherre. Er der Forrædere i Byen eller paa Landet, skal de straks fængsles.

Den følgende Vaar var Kongen selv i København, og Anders Bille hos ham. Byen var fuld af Krigsfolk, de styrende havde kun ringe Tro til Københavns Borgere; først da Flaaden den 24. Juli sejlede ind paa Reden med Kong Christiern ombord, faldt Sindene til Rø. Anders Bille

tog stærk Del i Forhandlingerne med ham og var blandt dem, der ivrigst tilraadede at svige det Leide, Knud Gyldenstjerne havde givet ham, og sætte den svegne Konge som Fange paa Sønderborg. Det er Anders Bille, som gaar ombord og meddeler sin fordums Herre, at han ikke kan faa sin Farbroder i Tale, og det er ham, som i Helligaandskirken forklarer de fremmede Gesandter paa tysk og dansk Nødvendigheden af at holde den afsatte Konge fangen. Han var ogsaa iblandt de otte danske og holstenske Raader, som modtog Kongens og hans ældste Søns Tilsagn om aldrig at løslade Kong Christiern.

Anders Bille stod nu paa Højdepunktet af sin Magt. Han var et af Rigsraadets mest indflydelsesrige Medlemmer og Øverstbefalende paa Sjælland, en Stilling han dog fra 12. Januar 1533 maatte dele med Henrik Gøye. Skønt selv udpræget Katolik, stod han dog højt i Gunst hos den protestantiske Konge. Han fik Forleninger af Sjællands Biskop og Abeden i Skovkloster, og desuagtet lykkedes det ham, da Klostrene blev hævet, at blive forlenet med det rige Dalby Kloster i Skaane.

Saa døde Kong Frederik den første paa Gottorp den 10. April 1534.

Anders Bille støttede som de fleste andre Mænd af hans Æt det katolske Parti, og dets Kongsemne, den umyndige Hertug Hans. Spændingen mellem Protestanter og Katoliker, og mellem Adelen og de andre Stænder voksede hurtigt, og da Malmö Borgere den 29. Maj 1534 med deres Borgmester Jørgen Koch i Spidsen bemægtigede sig Slottet, for at Ærkebispens ikke skulde faa det og Byen i sin Magt, var Terningen kastet, Borgerkrigen begyndt. Lybæks dristige Borgmester, Jürgen Wullenwever, fik sine Bymænd til at gribe ind i Kampen som Almuepartiets Hjælpere. Den 19. Juni 1534 styrede en stor lybsk Flaade med Landgangstropper ombord mod Sundet, den 21. naaede den Dragør og den 22. Januar landsattes Tropperne ved Skovhoved.

Anders Bille var sammen med Henrik Gøye Højtbe-

falende paa Sjælland, det var altsaa ham, som skulde ordne Øens Forsvar. Han sad imidlertid paa Stege Slot uden at røre sig, skønt han kunde se den lybske Flaade med egne Øjne.

Roskildebispens, Joachim Rønnow, skrev straks til ham, at han øjeblikkelig burde begive sig til København med Heste og Rustning og alle dem af Adelen, han kunde faa Bud til. Han skulde ogsaa lade Hr. Johan Oxen til Nielsstrup tilsige Adel, Købstadmænd og Landsknægte paa Lolland, at de skulde forene sig med Axel Gøye, som befalede over Tropperne i Vestsjælland og ile til København, alt beroede paa Hovedstadens Frelse. Det samme skrev Slotsherren paa Københavns Slot, Johan Urne, til Anders Bille, den Dag, Lybækkerne landede; men han forstod ikke eller vilde ikke forstaa Stillingens Fare. Allerede den 21. meldte han Biskop Rønnow, at en Snes større og mindre lybske Skibe var under Møen, og at han havde paalagt Axel Gøye at lade Krigsfolket fra Næstved, Slagelse og Skelskør ufortøvet gaa til København; men selv blev han paa Møen for at værne om sit eget Len, skønt han nok kunde se, at Angrebet gjaldt Hovedstaden. Hans Brev herom krydsede Bispens og Johan Urnes; men han blev paa Stegehus og dermed var alt Sammenhold og Kraft i Sjællands Forsvar brudt.

Den lybske Feltherre, Grev Christoffer af Oldenburg, fik saaledes let Spil, og den 23. drog han ind i Roskilde, hilst med Glæde af Borgerne. Københavns Borgere hadede Adelen, der siden Christiern den andens Flugt, havde sat sig saa fast i Højsædet. Der var i det 15. og 16. Aarhundrede fremvokset en stærk Borgeraand i de danske Købstæder, og Kongerne havde ved Privilegier og almindelige Lovbestemmelser bidraget meget hertil; men ingen havde dog arbejdet ivrigere og mere maalbevidst herfor end Christiern den anden, der vilde sikre Borgerens Handel og Industri. Efter hans Fordrivelse, havde Adelen atter taget sig Ret til Handel umiddelbart fra deres Gaarde navnlig Handelen med Øksne, og i Købstædernes Styrelse var den ogsaa trængt

ind; særlig i Smaabyerne gjorde Slotsherrerne og deres Fogder ofte stærke Indgreb i Borgernes Ret. Med klog Forstaaelse heraf lod Grev Christoffer den 29. og 30. Juni fra Køge udgaa Brev om, at Købstæderne herefter skulde være helt fri for Sporefogder og andre Voldsmænd, som hidindtil havde trængt, beskattet og overfaldet dem mod Lov og Ret, de skulde nyde deres Frihed ubeskaaren. De skulde ligge til Kongens Fadebur og gøre ham og hans Skrivere Regnskab, men ingen anden, og Borgmestre og Raadsmænd skulde selv have Magt til at beskikke en Danemand til Byfoged. Det var som talt ud af Borgernes Hjerter, og ogsaa de Stege-Borgere var dermed vundet for den fangne Konge.

Endelig forstod Anders Bille, at han ikke kunde blive i Stege. Han indsatte et Styre paa Slottet af 4 Adelsmænd og 4 Borgere; lod sine Børn blive der og drog selv mod København. Næppe var han imidlertid borte, før Fogden Hans Stisen blev lokket ned i Byen og dræbt; to Adelsmænd, som fulgte ham, blev haardt saaret og maatte fly ind paa Slottet. De fire Borgere, som var derinde, aabnede Portene; Stege Borgerne trængte nu ind, røvede hvad de fandt af Kostbarheder, og sendte Anders Billes Børn som Fanger til Grev Christoffer. Slottet blev nedbrudt, og hvad der fandtes af Kvæg, Korn og Fødevarer delt mellem Borgerne. Anders Bille havde mer end de fleste af sine Standsfæller, nyttet Tiden til at gaa Borgerne i Næringsen ved selv at drive Handel, nu hævnede de sig af et godt Hjerte.

Selv var han ikke naaet videre end til sin Gaard Søholm i Stevns; her blev han belejret, og da Grev Christoffer bragte Kartover frem og var ved at skyde Murene ned, maatte Anders Bille overgive sig den 5. Juli. Han gav imidlertid atter en Prøve paa sin politiske Behændighed, Grev Christoffer havde Magten, ham svor han Huldskab og Troskab paa den fangne Konges Vegne og blev hans Mand.

Denne Gang havde han dog været for hurtig i Ven-

dingen, Lykken slog snart om. Den 11. Juni det følgende Aar stod Slaget ved Øksnebjerg, og fem Dage senere sejrede Peder Skram i Svendborg Sund over den lybske Flaade, snart efter besatte han Korsør og Tranekær og Laaland, Falster og Møen blev tvunget til at yde Brandskat og Proviant til Flaaden. Johan Rantzaus Hær blev overført til Sjælland, og den 17. Juli var Danmarks ny Konge, Christian den tredie i Køge.

Anders Bille var da i København, om han var draget derind frivilligt eller bragt derind som Fange, vides ikke. Han blev i nogen Tid holdt indespæret i et Kammer paa Slottet og maatte oplade Søholm for Grevens Folk, som for ilde frem der. Alt Penge og ren Sølv forsvandt, Grevens Udsending truede endog med at føre alt Bohave og alle Kreaturer bort, kun de nøgne Vægge og Jorden skulde blive tilbage paa Søholm.

Sidst i Aaret 1535 besluttede Greven at sende 12 fængslede Adelsmænd til Meklenborg, for at have dem som sikkert Pant, blandt dem var Anders Bille.

I Vilkaarene for Københavns Overgivelse var fastsat, at de i Meklenborg fangne Adelsmænd skulde gives i Kong Christians Hænder; han betragtede dem imidlertid som Oprørere og lod dem blive som Fanger i Segeberg til videre Besked. Anders Billes Frænder og Venner maatte bruge al deres Inflydelse hos Kongen for at skaffe ham Tilgivelse; men han maatte overgive ham alle de Len og Panter, han havde af Kronen og Kirken og mistede sin Plads i Rigsraadet.

Ødelagt og udelukket fra alle sine Stillinger gik Anders Bille ud af Grevefejden.

Hans Hustru var død 1533, saa han sad tilmed som Enkemand med sine 16 Børn af hvilke to dog var døde 1534 og begravet i Stege Kirke; en tredie Søn døde i Fejdetiden.

1537 fik han udvirket et Kongebrev om at Borgerne i Stege, Malmö og Vordingborg skulde erstatte ham det Tab, de havde voldet ham, og det vides, at Stege og

Malmö efterkom Kongebudet. Hist og her fra fik han med stor Besvær samlet lidt af alt det røvede Gods ind, men det forslog kun lidt. Saa fandt han en anden Udvej. Den 60-aarige Enkemand giftede sig med den unge, rige fynske Arving Anne Lykke. Snart efter vandt han Kongens Gunst, blev atter optaget i Rigsraadet og Hovedsmand over Sjælland sammen med Knud Gyldenstjerne. 1540 blev han atter forlenet med Stege Slot og Møn kvit og frit uden al Afgift eller Borgeleje undtagen Kronens Ret paa alle Fiskelejerne (4 Old Sild af hver Aare.) Han kom dog kun sjældent til Stege, hvis Slot aldrig blev genrejst, og hvis Borgere var svært forarmede efter Grevefeiden. Deres væsentligste Erhverv var Sildefiskeri under Falsterbo; i August og September var næsten alle Mandfolk borte. Naar Anders Bille var i Byen, boede han gerne i en større Ejendom, han ejede der; han værnede ogsaa om Borgernes Ret, selvfølgelig mod god Betaling. Mest boede han paa Søholm og holdt sig rask og rørig i sin høje Alder; endnu 1549 var han tilsøs med Flaaden og endnu i sit 77 Aar deltog han i Raadsmødet.

Anders Bille døde i Stege den 23. November 1555 og blev begravet i Magleby Kirke i Stevns Herred. Nogen sympatetisk Mand var han ikke, dertil træder hans Selviskhed for stærkt frem; men han var paa mange Maader en god Styrer af Møen i det halve Aarhundrede, og han er vistnok den mest ejendommelige Skikkelse, som er født og har virket i Præstø Amt.

Mønske kirker

ved

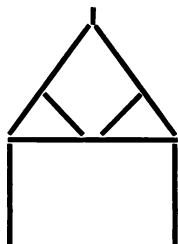
Fr. Bojsen, Rødkilde.

(Sluttet.)

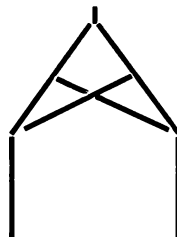

Keldby kirke.

Denne kirke er ligesom *Borre* og *Magleby* opført i Valdemarstiden. Men medens man tidligere anså den for ældst, er man nu snarest tilbøjelig til at henføre den til hin periodes slutning (Valdemar Sejer). Som sædvanlig er skib og kor ældst, opført af mursten i rundbuestil. I skibet kan endnu ses 3 små rundbuede vinduer og en rundbuet dør på nordsiden. Korbuen har også endnu bevaret sin runde form. Gesimsen består af et tandskifte. Oprindeligt har kirken haft bjælkeloft; de afbrudte bjælkehoveder kan endnu ses ovenover de indbyggede spidsbuede hvælvinger. Da disse krævede noget større højde end rundbuerne, er tagbygningen i regelen forskellig i Romanske og Gothiske kirker, således som det let forstås af vedføjede skitser:

Romansk.

Gothisk.

I slutningen af middelalderen (15 årh.) er de spidsbuede hvælvinger indbyggede overalt; af samme hensyn er koret forhøjet med nogle kridtstensskifter, og korgavlen forsynet med takkede kamme med skiftende mur- og kridtsten, medens skibets gavl dog har beholdt sin ældre form med murtinder forneden og foroven. Derhos er et lavt tårn tilbygget mod vest med indgang til kirken.

I nyere tid er der til korets østre gavl føjet et ganske smagløst sakristi, medens man endnu kan se den indre gavl formodentlig af en ældre apsis-bygning.

Interessen ved Keldby kirke er mest knyttet til dens indre.

Vi nævner her først *allertavlen*, skönt den nu er delvis ødelagt. Det er den eneste Mønske altertavle, der stammer fra middelalderen. Kirken var, vistnok fra sin tilblivelse, indviet *apostelen Andreas*, hvilket var forholdsvis sjældent i Danmark. Andreas var apostelen Peters broder, Jonas' søn, fra Bethsaida ved Genesareth sø, hvor de begge blev kaldede ved det store fiskeidræt. Legenden fortæller, at han drog til *Skythien*, hvorved man nærmest kan tænkt på Rusland. I hvert fald anser Russerne ham for deres folks apostel. Senere kom han til Grækenland, hvor han i Patræ blev korsfæstet på et skråt liggende kors χ »Andreaskorset« eller det »Græske kors«; som hans dødsdag er anført 30. Nov. Også Skotland antog ham som skytshelgen, St. Andrew. Både Ruslands og Skotlands fornemste ridderordener bærer Andreas' navnet.

Det er imidlertid vanskeligt at tænke sig, at indflydelser fra Rusland eller Skotland på Valdemarstiden skulde have givet Keldby kirke navn. Når vi derimod husker på, at under Valdemar Sejer var *Jakob Sunesön* lensmand på Møn, og at han sandsynligvis har ladet de fleste kirker her opføre, så vil vi også finde det rimeligt, at han har bestemt kirkernes skytshelgener. Hans søn *Andreas*, kongens kammermester, var død 1223, vistnok i kamp for kongen ved den ulykkelige Lyøjagt; Jakobs berømte broder, erkebiskop *Andreas Sunesön*, døde af spedalskhed 1228, og netop ved

disse år må Keldby kirke antages at være bygget. Det kan da næsten anses som en selvfølge, at kirken er indviet til St. Andreas under hensyn til en af de nævnte mænd eller dem begge.

Af den interessante altertavle, som i nyere tid desværre er bleven så mishandlet, har vi heldigvis en udførlig beskrivelse af præsten og digteren *Christen Andersen Lund*, der på opfordring af oldsagskommitteen 24. Juni 1808 indsendte beretning om Keldby sogn. Da synes altertavlen endnu at have haft sin oprindelige skikkelse og været et meget kunstfærdigt arbejde, udført ved midten af det 15de århundrede, da oliemaling først kom i brug. Formodentlig hidrører da dette kostbare arbejde fra den periode omkring 1450, da Roskilde biskop antages at have haft *hele Møn*, den kongelige del (med Keldby) som len. Det kan endvidere formodes, at et væsentligt bidrag dertil er ydet af *Fikkesslægten* på Holmegård, der ved samme tid har ladet sit våbenmærke male på korvæggen ved siden af alteret. Måske er det selve »hjørterytteren«, *Fikke Lavrensen*, som er giveren. Herom henvises til beretningen i *Møns historie*.

Altertavlen havde da to par dobbelte døre. Når alle døre var lukkede, sås på ydersiden kun to oliemalede billeder af brødrene *Andreas* og *Peter* henholdsvis med det skrå kors og med nøglen, den første på venstre og den sidste på højre dørs bagside. Når disse to døre lukkedes op, sås på deres inderside samt bagsiden af de næste døre, fremstillet lidelsen i 8 afdelinger, ligeledes malede i olie. »Disse malerier — skriver Lund — er vistnok ikke fortrinlige, men i en landsbykirke formentlig fra det 14de eller 15de årh. ere de stedse mærkelige. Det forekommer mig *ikke* at være fuserarbejde, skönt farven er bizar og smagløs«. Når disse mellemdøre lukkes op, står indvendig på disse de 12 apostle udskårne i træ og stærkt forgyldte; på hver dør står 6, de 3 foroven og de 3 forneden. Imellem disse to døre er den egentlige altertavle, $3\frac{1}{4}$ alen høj og $2\frac{1}{2}$ alen bred, der er delt i 3 lodrette afdelinger; i den

midterste står *St. Andreas*, som er malet på de blottede legemsdele, mens klæderne er stærkt forgyldte. De to andre afdelinger er tvedelte påtværs, saa der dannes 4 felter, hvori udskårne billeder med maling og forgyldning frem-

stiller begivenheder fra legenden om *St. Andreas* (*Legenda anrea de sancto Andrea* 5. 9). Første afdeling har et billede af apostelens kaldelse ved Genesareth sø; en fisker står i en båd ved strandbredden, en anden står på land og lærer. Over fiskeren svæver en due, og i baggrunden ses en stad

(Bethsaida). Det *andet* billede viser et tårn, i hvis øverste vindue ses en dreng, fornedet en mand i en åben port og derhos 3 stærkt forgyldte figurer samt en mindre i en blå

kåbe. Det sigter vistnok til legenden om Andreas' fængsling og åbenbarelse af engle. I *tredie* afdeling ser man et skibbrudd, hvorved adskillige personer kastes i land af havet. Legenden fortæller, at Filopaters skibbrudne kammerater opvækkes af døden. *Fjerde* billede fremstiller Andreas' korsfæstelse.

I det 19de årh. (!) har man brækket de to ydre døre af; det siges, at en skolelærer har brugt dem som pindebrænde. De to indre døre står nu åbne og er fastgjorte, så man har friet sig fra den ulejlighed at åbne og lukke dem. Hvad der nu ses, er altså de indre Andreasbilleder, omgivne til siderne af de 12 apostle. I 1880 var altertavlen egemalet, og der var tilføjet en ny klodset overdel. Den er endnu i samme tilstand.

Altertavlen i Keldby er vistnok det ældste træskærerarbejde på Møn. De gamle mestre har derpå anvendt deres yderste kunst og flid og har villet tilkendegive for efterverdenen den pris, de satte paa deres værk ved at beskytte det med dobbelte døre. I vore dages »kulturtid« har man sparket dertil.

Alterbordets træbeklædning er fra Fredr. II.s tid. På alterbordet står et krucifix, 42" højt, støbt i Zink, kors og træ af mørkt egetræ; det er i 1900 skænket af sognepræsten *Hans Dahl* og hustru *Henriette*, f. *Henriksen*.

Malmlysestagerne, der hviler paa siddende løver ligesom i Magleby (formodentlig samtidige), har indskrift: »Hør thenne lyussestage til Keldby kiercke paa Møenn anno 1612«. Det er altså i lensmand *Brejde Rantzau*s tid. I Februar 1612 sejrede han over *Gustav Adolf* i slaget ved Vidsø; skulde disse malmstager med løvefødder mon ikke være en offergave for sejren?

Kalken er fra 1847, oblatæskan er samme år skænket af sognepræsten C. O. Andresen.

Dysken er uden årstal.

Døbefonten er af granit, prydet med en tovsnoning langs randen, vistnok meget gammel. Den ligner døbefonten fra Spejlsby kloster, som nu står i den første Hoved-

skovgård. *Døbefadct* er af drevet metal med fremstilling af en rytters (St. Jørgen?) kamp med Satan, der er bevæbnet med en kølle.

Prædikestolen har på forsiden et sammenslynget F. S. med krone over o: kong *Frederik II.* og dronning *Sofie*. På himmelen findes en indskrift sålydende: »Ezechielis cap. 33 (11.v) vivo ego dicit dus nolo mortem impii, sed ut convertatur et vivat« (Jeg lever, siger Herren, og jeg vil ikke nogen synders død, men at han omvender sig og lever). I anden linie står: ad P. Per me*) 1586 og derefter: ad me omnes, qvi laboratis et ego reficiam vos (kom til mig alle I, som arbejder, og jeg vil vederkvæge Eder) 1586. Hr. Lauritz Michelsen (den daværende sognepræst), Morten Groet, Hans Rasmussen (formodentlig kirkeværgen).

Degnestolen må ligeledes antages at være fra Fredr. II.s tid, ligesom også en lille udskåren himmel, der nu er ophængt i nærheden af døbefonten. På de øverste stoles endestykker findes til hver side *Munkernes* og *Skeelernes* våben med vedføjede forbogstaver P. M. (Peder Munk) og K. S. (Karen Skeel) nemlig lensmanden og hans hustru. Inderst i kvindestolen er udskåret 1589. En kirkeblok med bogstaverne M VLV M*) MC (synes at være et mislykket forsøg på et Latinsk årstal, måske 1555 og 1600) er sagtens fra samme århundrede. I det hele synes Peder Munk at have taget sig af kirkens indre udstyr. Han var rigs-admiral.

C. A. Lunds indberetning meddeler, at dengang (1808) lå *Henning Moltkes gravsten* endnu i gulvet foran koret, hvor den store færdsel truede med at udslutte, hvad der var indhugget i stenen. Han skriver, at kirkens daværende ejer, Calmette, let vilde kunne formå til at redde dette monument ved at lade det opstille op ad muren i koret. Kort efter er dette også sket, så stenen nu er beskyttet

---

*) Disse mystiske bogstaver kunde måske forklares: »Til Per (Munk) ved mig« og kunde da være gengivelse af en ytring af kongen, der plejede at underskrive sig »rex per se« o: egenhændigt.

**) M har en streg over sidste stav, der betyder halvering.

mod overløst. Den er en af de ældste *daterede* gravstene over en historisk kendt person, og den har desuden megen kulturhistorisk interesse ved de forskellige figurer, dragter og indskriftens art. Den er $4\frac{1}{4}$ alen lang og $2\frac{3}{4}$ alen bred; stoffet er Gullandsk kalksten, så det er forbavsende, at den så længe har kunnet udholde slidet på kirkegulvet. Fordybningerne har været udfyldte med en sort harpixagtig masse, hvorved reliefbillederne er blevet stærkt fremhævede. Midt på stenen er fremstillet tre personer i fuld figur og legemsstørrelse. Til venstre (heraldisk højre) ses hr. *Henning Moltke* uden rustning stående paa en løve, tegn på herredømme over lidenskab. Hoftebæltet er karakteristisk for samtiden, det 14. årh. Ved siden af ham står hans hustru *Elsebe* i enkedragt; hun formodes (se Møns historie II) at være *Cæcilia Lilles datter*. Yderst til højre ses fru *Christina*, lensmanden *Fikke Moltkes* hustru, der antages at være Hennings datter (eller svigerdatter?); hun har på hovedet et mærkeligt lin, som kendes fra nogle samtidige dronningbilleder i Næstved og Sorø. Alle 3 har hænderne foldede til bøn. Hver af figurerne er indrammet mellem søjler med flade spidsbuer foroven. Over mandens hoved er afbildet en hjelm med påfuglefjer og hjelmdække; over fru Christina ses Moltkernes våben med de 3 sorte fugle; våbenet vilde vel næppe være anbragt netop over hendes hoved, hvis hun ikke havde været datter af Henning M.? I hvert af stenens hjørner er, som ofte i middelalderen, fremstillet de 4 evangelisters symboler: Engelen (Mathæus), Örnen (Johannes), Løven (Markus) og Oxen (Lukas). Langs stens kant står en indskrift med de tidligste brede minuskler: (Her efter gengivelse af J. B. Løffler i 1887 uden forkortelsestegn) ano dni MCCCXXVI in die francisci o (o: obiit) dus heingus molteke miles (et) lvi die anuciacois marie o dna elsebe uxor sua (et) xlvii o dna cristina uxor dni ficoni' molteke (det sidste ord var der ikke plads til, så det er indhugget på randen over ficoni'). På Dansk:

I Herrens år 1326 på Franciscus' dag (4 oktober) døde hr. Henning Moltke ridder (og) 56 på Mariæ bebudelses

dag (25. Marts) døde fru Elsebe hans hustru (og) 47 døde fru Cristina hr. Fikke Moltkes hustru.

Om de her nævnte personer henvises til Møns hist. II 140—41, 171—76 samt om lensmanden Fikke Moltke i et følgende bind.

Ved omtalen af denne gravsten har Løffler sat 1380 som det år, den skal være udført, men tillige anfører han som sikkert, at Fikke Moltke, rigsråd og lensmand på Møn, har ladet den hugge efter sin hustru og hendes (eller hans?) forældre. Da Fikke Moltke nævnes sidste gang 1376 og vistnok er død kort efter, kan årstallet 1380 næppe være rigtigt. Stenen må sikkert være ældre. Overgangen fra majuskler til minuskler, store og små bogstaver, finder sted ca. 1350 og her har vi minuskler i tidligste form, som altså tilhører tiden straks efter 1350. Fru Elsebe døde 1356 som den sidste af de 3 gravlagte, Fikke Moltke blev lensmand på Møn 1362, men har vistnok også tidligere havt hjemme her. I tiden omkring disse årstal må gravstenen være udført. Det vilde også være urimeligt at antage, at han skulde have udsat dette arbejde i over 20 år, tilmed da han senere var overvældende optaget af rigets styrelse og striden med Hansestæderne.

Når vi betragter billederne på denne mærkelige gravsten, må vi således tænke os, at den er udført på en tid, da Valdemar Atterdag med Fikke Moltke ved sin side stod på toppunktet af sin magt.

Forøvrigt ligger i kirkegulvet nogle yngre gravstene, såsom over Jens Villumsen, barnefødt i Ul. h. (denne skrivemåde for — mark er altsaa gammel) død 1640 med hustru. Endvidere Jokom Frantzen † 1648.

Nogle malede portraiter, der tidligere hang i opgangen til prædikestolen, er nu anbragt i sakristiet. Det ene forestiller præsten *Rasmus Treschow* † 1708 med hans 2. hustru *Mette Clements datter* og to børn, drengen Clemen

samt en pige (af første ægteskab) Anna Sofie. Et andet portrait har man tidligere ment at forestille en ukendt præstekone fra ca. 1600. Skulde det dog ikke snarere være Treschows første hustru *Thale Hansdatter* † 1699, datter af Møns første historieskriver, provsten mag. Hans Viborg? Næppe andre end den rige Treschow slægt har kunnet tillade sig en sådan luksus som at lade portraiter male. Af dragten kan tiden næppe sikkert bestemmes, da tidspunkterne ikke er så fjernt adskilte.

C. A. Lunds indberetning (1808) siger, at kirken havde en *klokke* fra 1401 med følgende indskrift:

ano dni mcdl post octava pasche fusa fuit hec campa
per iohannem nicolai. deo sit laus. Ƨ

(I Herrens år 1401 otte dage efter påske blev denne klokke støbt af Johannes Nicolaisøn. Gud være lovet. (bomærke).

Paludan tilføjer, at kirkeejeren Calmette havde prøver af klokkemalmet, der viste $\frac{2}{3}$ sølv (?). Den må have haft en særlig klang. Ved senere nøjere eftersyn har man ment at måtte læse 1450 istedetfor 1401 (Latinsk l og i forvexles lett). Da klokken forlængst er omstøbt kan tvivlen ikke mere løses. Men hvis der har stået 1450, stemmer det bedre med klokken i Fanefjord, der har samme navn på klokkestøberen samt årstallet 1445. Isåfald vilde der være grund til at formode, at der på St. Gertruds klokken i Stege, støbt af samme mand, har stået 1443, som Henry Petersen læste i 1880 og ikke 1414, som der senere blev læst og gengivet på den ny klokke; det drejer sig også herved om en forvexling af l og i (mcdxliii eller mcdxiiii). Dog er det ikke umuligt, at samme klokkestøber kan have virket fra 1414 til 1450, ligesom der er mere sandsynlighed for, at der i 1414 er støbt en ny klokke til St. Gertrud, der senere kom i forfald. Men da Stege klokken også er omstøbt (1890), kan hellerikke denne tvivl nu afgøres.

Da der i Januar 1840 blev ringet så meget med den gamle klokke i anledning af Fredr. VI.s død, fik den en revne, så den var ubrugelig. Et forsøg på at sammen-

lodde revnen hjalp et årstid, men så var det lige galt. I 1843 blev den da omstøbt af Gamst på Frederiksværk.

Den 3die og mindste klokke (senere kaldet skriftemålsklokken formodentlig for at udviske det gamle katholske navn, som dog har holdt sig) hænger i tårnets ydermur og ringes fra pulpituret. Dens indskrift lyder: O rex glorie Jhesu Christe veni cum pace MVC un XXII. Derefter et bomærke

(O ærens konge, Jesu Christ, kom med fred, tusinde fem hundrede og (und) to og tyve (1522); klokkestøberen har ikke brugt Romertallene rigtig; ordet »und« viser, at han har været Tydsk). Denne klokke kaldes ligesom den tilsvarende i Stege »tinte«- eller »tinke«-klokken, sikkerlig fordi man med den ringede »tiderne« ind, de katholske »horæ«, da messerne, særlig sjælemesserne, skulde synges. De var mange, og »tiderne« ikke lette at passe.

Når Keldby kirke i den ældre middelalder var velhavende, havde det sin grund i forbindelsen med den gamle *helsekilde*, hvoraf byen i fjerne forhistoriske tider har fået sit navn. Langs kysten af Stege Nor (elle, som det i Valdemarstiden kaldtes Keldby bugt) findes en mængde kilder, ofte med jernholdigt (okker) vand, hvoraf f. ex. Rødkilde har navn, ligesom Tøvælde af de to væld, som findes der ved strandbredden. Men Keldby kilde var langt den berømteste. Mærkeligt nok ligger den nu mellem sivene i selve strandkanten, så brakvandet fra Noret blander sig i den. Således har det sikkert ikke været i dens glandstid; man må derfor antage, at bredden på dette sted er sunken. Adskillige tegn tyder på, at landets stigning og sænkning på Møn har været ret uregelmæssig, formodentlig ved jordfald i det underliggende kridt. I lange tider synes kilden at have været glemt; da blev den funden påny 1750 af den daværende præst *Ludvig Stoud*. Kilden findes på nabogårdens lod kort østen for præstegårdens jord. Strandbredden ved kilden danner en lille brink, hvor nogle buskvæxter måske kan tyde på, at her i gamle dage har været et lille

haveanlæg. Men kilden er nu utilgængelig og vandet ubrugeligt, ja, den er endog vanskelig at finde. Byens folk burde forene sig om at sætte den istand, inden den ganske forsvinder. Mon der ikke skulde være lykke ved den gamle helsekilde? Præsten *Hans Dahl* skriver herom i liber daticus 25. Sept. 1899: »Hvis tørken i år havde været endnu længere, vilde de fleste af brøndene i Keldbymagle have været aldeles tørre, og kilden vilde da, om den havde været sat sømmeligt og forsvarligt istand, have været til stor hjælp, da den skal være hartad udtømmelig«. Formentlig kunde istandsættelsen lett udføres, når der omkring kildemunden, for at holde brakvandet ude, nedsænkedes en støbt cementkarm med overdel af kampesten og med navnet »Helsekilden«, som fortjener at komme til ære igen. Den har engang skaffet velstand.

Nogle har kaldt denne kilde »*fruekilde*«, hvilket måske hidrører fra, at der i det nedenfor meddelte afladsbrev er omtalt et frue alter med Guds moder Marias billede, der fandtes i kirken, og hvortil måske kildegaverne blev skænkede. Men det må ikke glemmes, at kildens historie sikkert rækker tilbage til den hedenske oldtid. En gammel mand (Gustav Horsens) i Keldby har imidlertid fortalt, at den rigtige helsekilde ikke er bleven kaldt »fruekilde«, men dette navn er knyttet til en anden kilde længere vest på, der for 100 år siden blev opdaget af præsten C. A. Lunds hustru, Karen, der var datter af byfoged Jørgensen i Stege, og døde som enke i Keldby 1855. Hun kaldtes »frue«, fordi manden var concistorialråd; og derfor hed denne anden kilde »fruens kilde«.

Men helsekildens ry begyndte allerede langt tilbage i middelalderen at svinde; måske har brakvandet allerede begyndt at trænge sig ind. Men grunden siges dog at være, at søgningen med deraf følgende offergaver vendte sig til Kippinge kilde på Falster, og her gjaldt det ikke alene kilden, men kirken dér havde en særlig helligdom, der kaldtes sacrament (i Chr. II.s breve). Den katholske lære om transsubstantiationen (brødforvandlingen) var i det 14.

årh. trængt igennem. Heraf opstod underne med blødende hostier, der f. ex. bragte mange Danske pillegrimme til det hellige »blod« i Wilznach. En lignende helligdom havde man i Kippinge kirke, der derved vandt så rige of-fergaver, at de fristede Chr. II. til at »låne« af »sacramen-tet« der. Med dette kunde Keldby ikke kappes, og den tid-ligere rige Andreas' kirke kom nu i forfald. Til gengæld fik den da en særlig afladsret. Den 6. Juli 1372 holdtes et kirkemøde i Svendborg, hvor biskopperne Erik af Odense, Johan af Ribe, Jacob af Viborg og Olav af Århus (mær-kelig nok var Roskildebispens ikke med) gav 40 dages af-lad til alle dem, som skænkte til St. Andreæ apostels kirke i Keldbymagle på Møn og i Roskilde stift, jorde, huse, ejendomme, bøger, lys, klæder eller andet enten på deres yderste eller ilive, eller som fulgte Herrens legeme og den hellige olie, når den bares til syge, eller og som ginge om kirkegården og bade for de der begravne troen-des sjæle, eller og andres, så og om de bivånedes messer, prædikener eller anden gudelig forretning eller begravelser. (Dipl. Langb.)

Men dette har ikke virket tilstrækkeligt. 15. Juni 1429 udstedes et nyt afladsbrev på et kirkemøde i Roskilde. Originalbrevet er naturligvis på Latin, men så ødelagt, at meget deri nu er ulæseligt. Indholdet er dog gengivet hos Paludan således:

»Erkebiskop Peter af Lund, biskop Jens (Andersön) af Roskilde, Nafn af Odense, Christiern af Ribe og Nicolai af Slesvig hilse alle i Herren, at der gaves lejlighed til at øve gudelige gerninger ved at besøge og begave Keldby faldefærdige kirke og altere. Alle de altså, der byggede, eller gjorde håndlangerarbejder der, eller forærede gaver, læste sjælemesser over de døde, eller ryddeliggjorde deres begravelser, som der var jordede, ved at flytte legemernes levninger og sænke dem dybere; alle de, der gave føde-vare til arbejderne, eller penge til at udløse fanger, eller sammesteds ydmygeligen böjede knæ for Guds moders Mariæ billed, gjorde forbønner for de troendes menigheder,

eller gudeligen opfyldte forhen gjorte løfter, var det endog kun en liden del deraf; kort enhver, der trådte til for at ophjælpe og forskønne kirken, skulde i et bestemt antal dage (tallet er udslettet) have aflad og syndernes tilgivelse«.

Skönt meget af teksten i dette brev ses at være gammel formular for sådanne afladsbreve f. ex. om at udløse fanger, så giver den dog et stærkt farvet billede af den forfaldne kirke. Formodentlig har den tidligere stærke tilstrømning til kirken gjort forfaldet så meget grellere. Navnlig kan det ses, at kirken er blevet så belemret med begravelser, at udrensningen har været et stort arbejde. Man har dog ikke rört Moltkestenen. Når man ser, at rigets biskopper gentagne gange gör så store anstrengelser for at hjælpe en lille landsbykirke, må man slutte, at Andreas' kirken fra gammel tid har nydt en særlig stor anseelse. Måske har hertil medvirket, at kirken på en måde var blevet offer for den ny transsubstantiationslære (Kippinge kirke).

Om biskoppernes opråb har virket, ved man ikke. I hvert fald fik kirken i det 15de årh. midler til den ombygning, der omdannede bygningen fra Romansk til Gothisk, skaffede altertavlen og de yngre kalkmalerier samt sølvklokken. Det var just ikke altsammen til gavn for kirken, men denne gik dog ud af middelalderen pyntet i fuldt afladsskrud, medens helsekilden var og blev glemt.

Kalkmalerierne.

Det som nu mest drager besøgendes opmærksomhed til Keldby kirke, er de i nyeste tid (1890) fundne og fremdragne rige kalkmalerier, der gör hele kirken til et billedgalleri. Sin største interesse har disse malerier derved, at de tydeligt kan påvises at stamme fra *to forskellige tidsaldre* med en indbyrdes afstand af over 200 år. Det ældste afsnit er fra kirkens opførelse i slutningen af den Romanske tid (13de årh.), det andet fra kirkens omdannelse i Gothisk stil i sidste halvdel af 15de årh. Begge afsnit er i høj grad karakteristiske, hvert for sin tid.

Af Grækerne og Romerne lærte de første kristne menigheder at anvende kalkmaleri til væggedekoration, der udførtes enten som freskomaleri (på våd kalk), der dog ikke kan bruge alle farver, eller almindeligst på tør glat kalkpuds. Denne kunst fulgte med den Romanske bygningsstil og antog noget af dennes karakter. Præget er en regelbunden orden, planlagt inddeling og omhyggelig benyttelse af rummet, der afdeltes i vandrette belter, omgivne af smukke bordter med stærkt stiliserede ornamenter og regelmæssige geometriske figurer, vinkler og palmetter. I Norden lignede dekorationen ofte de tæpper, hvormed husvæggene blev »dragne« til lun og pynt. Menneskeskikkelserne er ofte påvirkede af den *Bysantinske* kirkestil, udtrykkende fromhed og renhed i høje smalle figurer med lange ansigter, indhyllede i antike klædedragter med stive folder. Personerne mangler som oftest fri bevægelse og individuelt præg. Helhedsindtrykket er det væsentlige. Men — som H. F. Rördam har sagt — man kan af disse malerier tydeligt se, at maleren har vidst, hvad han vilde. Og dette er kunst.

Det *15de århundredes* kalkmalerier har arvet Gothikens fantasi; man løser fortidens bånd og bryder sig ikke om orden og stil. Bordterne og ornamenterne afløses af frit slynget løvværk; figurerne er mere bevægelige og individualiserede, men som oftest tarveligere udførte. Ofte mangler det kirkelige præg; skönt emnerne er hentede fra bibelhistorien, fremstilles de ofte som morsomme billeder af det borgerlige liv, undertiden nærmer de sig karikaturen. Også heri ses, at den gamle kirke glider mod undergangen. Det turde vel være et spørgsmål, om disse billeder har sin rette plads i kirken, hvilket også vides at have vakt tvivl ved restaureringen. Dog må de have tilfredsstillet samtiden og have ialfald kulturhistorisk interesse.

Vi vil her nærmest beskæftige os med de *ældre* kirkelige billeder fra 13de årh. Hertil hører først de fleste af billederne i koret, af hvilke dog flere ere tabte eller skjulte af den senere indbyggede hvælving, som ikke synes at have

været malet. For at den ikke skulde stikke alt for meget af imod de afdækkede vægmalerier, har professor *Kornerup*, der udførte restaureringen, anbragt en lett dekoration på hvælvingens ribber i stil med det øvrige. Væggene er

delte ved vandrette bordter i to bælte. Disse bordter findes i smukke stilfulde mønstre, ialt 8 forskellige, hvortil der ikke hidtil var fundet mage her i landet. Øverste belte har indeholdt billeder fra det gamle testamente, det nederste fra det ny.

I *øverste belte* begynder fortællingen på sydmuren:

- 1) Verdens skabelse (fortsættes på vestre væg).
- 2) Gud forener Adam og Eva, indskrift ADAM.
- 3) En stad med tårne og bygninger i rundbuestil og 3 engle (skal vel være Paradis).
- 4) Syndefaldet.
- 5) Uddrivelsen af Paradis.

På korets østre mur bag alteret har Christus været fremstillet med de 4 evangelistmærker (nu kun to, engelen og örnen) og 6 apostle på hver side, siddende under baldakiner. Peter kendes på nøglen, Paulus på sværdet.

Selve Christusbilledet er imidlertid forsvundet, da der — visst allerede i middelalderen — har været brudt et vindue gennem muren på dette sted, formodentlig på den tid, da altertavlen blev stillet op og dækkede det meste af bagvæggen. Det endnu senere sacristi har atter lukket for dette vindue.

I *nederste belte* er billederne noget bedre bevarede:

- 1) Af et billede af Jesu fødsel er kun bevaret en mand, der sidder og sover, formodentlig Josef, der drømmer.
- 2) Engelen forkynder hyrderne Jesu fødsel.
- 3) De tre vismænd for Herodes, der pålægger dem at finde Jesusbarnet. Ovenfor ses navnet HERODES.
- 4) De hellige tre konger med kroner på rider til Bethlehem. Den forreste peger på stjernen. Ovenover HIC EST STELLA (Her er stjernen).
- 5) Kongerne tilbeder Jesusbarnet på moderens skød og bringer gaver. Maria har krone på hovedet, men den forreste konge har taget sin af. Ovenover læses: HIC SVNT TRES MAGI (Her er de 3 vismænd — de kaldes snart konger, snart vismænd). På den nordre væg ses:
- 6) Indtoget i Jerusalem på aseninden. Bagefter Jesus går Peter med en stor nøgle. En Jøde med en spids hat breder sin kappe for Jesu fødder. En lille person er krøbet op i et træ (en palme, men skulde være et morbærtræ). Ovenover læses SACHEVS, som nok

egentlig hørte hjemme i Jericho. I byens port står en del mennesker, der rækker hænderne ud imod Jesus.

- 7) Formodentlig nadverens indstiftelse, men der ses nu kun 6 apostle sidde tilbords. Jesus og de øvrige er dækkede af væggepillen og vinduets udvidelse.
- 8) Jesus med bind for øjnene bliver slået og bespottet.
- 9) Det sidste noget gådefulde billede på nordsiden synes at forestille lammets tilbedelse, AGNYS DEI (Guds lam).

Som ovenfor berørt er billedrækken på et stykke af korets nordre væg afbrudt ved en afbildning af det våben-skjold med hjelm og hjelmklæde, der har tilhørt slægten *Fikkesson* på Holmegård, hvorom er fortalt i beretningen om denne slægt. Sagnet om hjorterytteren findes forøvrigt i en gammel optegnelse i rigsarkivet.

Et andet stykke af samme væg dækkes nu af ovennævnte Henning Moltkes gravsten, der er opstillet ved den østre del. Når hertil kommer den i koret indbyggede hvælving*), ser man, at der i tidernes løb er gjort mange attentater på de gamle malerier, og dog er der så meget tilbage, at det har kunnet fornys og efter 6—700 års forløb vise os nogle af de interessanteste billeder, der haves af denne art, ikke mindst de berømte 15—18 tommer brede Romanske bordter, som fortrinligt egner sig som mønstre for tegning og syning. Det kan endnu tilføjes, at forestillingen om tæppe-dekorationer her træder så meget klarere frem, som der i underkanten af beltet kunde spores gardinlignende folder.

Medens alle er enige om at henføre malerierne i koret (undtagen Fikkevåbenet og Bøllevåbenet) til den ældste tid, først i 13. årh., så er der ikke så fuld enighed om alle billederne i skibet, skönt det er sikkert nok, at en del af dem tilhører den Romanske tid, men de fleste den Gothiske. Rørdam og Kornerup er tilbøjelige til at henføre billederne på korbuens vestre side samt skibets nordre væg til første halvdel af 14. årh., medens andre holder sig til, at Romanske former i regelen ikke er yngre end mid-

*) Der findes endnu to egebjælker af det gamle loft tværs over koret.

ten af det 13. årh. Der kan vel i tidernes løb være foretaget mindre eller større ændringer ved enkelte dele, som nu kan virke forstyrrende på tidsfæstelsen. Det er også muligt, at de ældre billeder i skibet kan være udførte i to afsnit med et halvt århundredes mellemtid (1250—1300).

Næstefter billederne i koret måtte da som de ældste regnes det øverste belte over korbuen og alle malerierne på *nordvæggens* østlige del. Skibets sydmur har da formentlig haft tilsvarende billeder fra samme tid (ca. 1250). Når man tænker sig hvælvingerne borte og det gamle bjælkeloft isteden, så vilde de nævnte dekorationer være en rimelig helhed. Sidste halvdel af 13. årh. danner overgangen til den egentlige riddertid (første gang det nævnes, at en mand i Danmark er slået til ridder, er 1288); også dette har haft indflydelse på kunstens art og emne; det er da sandsynligt (med Rördam) at antage, at ridder *Hemming Moltke* har fortsat dekorationen af kirken ved at lade male billederne på korbuens sidevægge og navnlig det *store tæppemaleri* på nordvæggens vestre del.

Vi vil først omtale de dele, der må anses for de ældste. *Korbuens overste belte* er rent Romansk, et forholdsvis smalt belte med de kendte borter. I midten sidder Gud fader (ansigtet er af Bysantinsk type) på regnbuen, holdende den korsfæstede Jesus i sit skød, medens ånden som en due svæver ovenover. Af Guds mund udgår et scepter med liljehoved (som på de ældste kongesegl) og et sværd σ : riget og magten. Til begge sider ses de himmelske hærskarer og apostlene, blandt hvilke kendes Andreas med det skrå kors, Pavlus med sværdet og Bartholomæus med kniven. Englene er fremstillet uden vinger: Gabriel med liljestænger, Michael med dragen, Uriel med tornekrone. Yderst på siderne er maleriet afskåret af hvælvingen, men man kan dog kende martyren Laurentius med risten og Johannes doberens kamelhårskjortel. Figuren til venstre nærmest Gud forestiller en mand knælende på blødende knæ. Kornerup formodede, at det skulde være kirkens skytshelgen St. Andreas; men da denne allerede findes mellem

apostlene, turde det snarere være et billede af den mand, der har ladet maleriet udføre.

På samme tid må malerierne på *nordvæggens østre del* antages at være udførte. Her er hele væggen dækket med billeder, inddelte i 5 vandrette belter, der er adskilte ved smukke bordter af vinløv og kløverblade, men smallere end i koret. Her findes ligesom der en hel lille bibelhistorie (biblia pauperum, de fattiges bibel), omfattende både den gamle og den ny pagts tid, men tildels andre emner end i

koeret og ikke så nøje ordnede. Et sted forekommer det Græske ord *aghio*. Da professor *Gosse* fra Genf i 90'erne besøgte kirken og meget beundrede disse malerier, sluttede han af dette ord, at man havde indkaldt en *Græsk maler*, der havde malet disse ældre billeder. Dog er den Bysantinske smag ikke særlig stærkt fremtrædende, og ordet *hagios* (hellig) har sikkert været godt kendt af gejstligheden herhjemme. De enkelte billeder ere skilte ved fremstillinger af tårne og andet murværk og stiliserede træer. *Kornerup* forklarer billederne således:

- 1) Moses og Aron.
- 2) Moses ved den brændende tornebusk.
- 3) Jøderne tilbeder guldkalven.
- 4) Gud Herren skaber jorden med planter og dyr.
- 5) Mannaregningen i ørkenen.

Af det ny testamente:

- 1) Gud taler med engelen.
- 2) Jomfru Marias forældre?
- 3) Hendes fødsel. Ovenover læses MARIA. Guds hånd fra skyerne velsigner hende.
- 4) og 5) To ubekendte helgener.
- 6) Maria ved sin bedepult.
- 7) Engel Gabriel forkynder hende budskabet. Ovenover læses GABRIEL.
- 8) Christi fødsel (en del deraf er tabt).
- 9) Flugten til Ægypten.
- 10) Engelens forkyndelse for hyrderne.
- 11) Hyrdernes tilbedelse.
- 12) Herodes sidder tilbords, Salome bringer fadet, men Johannes' hoved mangler.

Endnu er der et par billeder med helgener, der delvis dækkes af den uheldige kakkelovn, der er anbragt i hjørnet.

I Magnus Petersens: Danske kalkmalerier gives en udførlig skildring af disse billeder.

Under det tilmurede vindue sidder en evangelist ved en pult og skriver. I venstre hånd holder han et blækhorn, og over hans hoved voxer en vinstok med drueklaser. Rørdam antyder, at vinstokken betyder Christus, der indgiver evangelisten, hvad han skal skrive. Vinstokken er meget stiliseret.

Når vi dernæst vender os til de billeder, der formentlig kan henføres til *tiden omkring 1300* eller lidt derefter, møder vi først på nordvæggens vestre del det interessante store *tæppemaleri*. De Romanske belter er her afbrudte, og væggen er dækket med billedet af et stort firkantet tæppe, hvoraf dog næsten halvdelen desværre er skjult af den tilbyggede hvælvingspille. Tæppet er omgivet af en

smuk vinkelbortd og har i midten en stor dobbelt cirkel. Inderst sidder en konge og dronning med kroner på, siddende hver på sin thronstol, lignende de gamle kongesegl. Han har et liljescepter og jagtfalk på hånden, altså billeder fra samtiden. Over dronningens hoved har været en indskrift, hvoraf desværre kun tre bogstaver (mæjuskler) er bevarede, nemlig RGI på det sted, hvor endebogstaverne af navnet Ingeborg (Ingeburgis) måtte have stået. I ringen udenom den indre cirkel ser man mange mindre figurer; øverst en konge på sit höjsæde med krone og scepter, han

strækker sin højre hånd ud som til en befaling. Ved siden heraf ses en ung dronning, der krones af to biskopper og en kronræget abbed med krumstav. I hjørnet af tæppet foroven er afbildet et festbord, hvor dronningen sidder med en af sine damer og to andre personer (en page og en terne) med drikkhorn og bæger. Farverne var svage, men figurerne er smukt tegnede og hører til det mærkeligste, der findes af denne art i Danmark.

Professor *Kornerup*, der først fremdrog disse billeder, udtalte strax den opfattelse, at tæppemaleriet forestiller *kong*

Erik Menved og dronning Ingeborg (Svensk prindsesse), da de holdt bryllup, og hun blev kronet (han var allerede kronet ti år før) i Helsingborg 1296. Alt synes også at henvise hertil, først og fremmest naturligvis bogstaverne RG af hendes navn. Professor *Magnus Petersen* har vel senere udtalt den formodning, at billedet skulde forestille dronning Esthers kroning (Esthers bog II 17—18). Men denne forklaring synes at ligge noget fjernt, så meget mere som der synes at være enighed om, at billedet tilhører Erik Menveds samtid. Det stemmer heller ikke med fortællingen i Esthers bog, der lader kongen selv sætte kronen på Esthers hoved, medens kroningen på billedet foretages af katolske prælater. Det er heller ingenlunde ukendt at finde Danske konger i kirkemalerier, således Valdemar Atterdag og dronning Helveg i Peterskirken i Næstved. Der er altså gode grunde til at fastholde forklaringen om Erik Menved og dronning Ingeborg, hvorved vi vinder et interessant historisk minde mere. Men vi kan formentlig også gå et skridt videre og gætte, hvorledes dette maleri er kommet til at stå i Keldby kirke.

Allerede i 1897 ved det kirkehistoriske møde i Keldby udtalte H. F. *Rördam* den formodning, at det var Hr. Henning Moltke († 1326), der havde ladet kalkmalerierne på skibets *vægge* udføre. Herimod kan dog indvendes, at de fleste af disse billeder med afgjort Romansk præg sikkert er en del ældre. Derimod taler al sandsynlighed for, at Moltke har ladet kroningsbilledet udføre og har kunnet fremvise dette for kongen, da denne *besøgte ham 1309*. Herom henvises til Møns hist. II s. 175—76. Forholder dette sig således, så er der også Grund til at antage, at samtidig hermed er dekorationen på *korbuene* blevet fuldført, nemlig sidebillederne, der utvivlsomt er yngre end det øverste belte.

Allerede emnet her, dommedag med helvedes pine, plejer ikke at fremstilles i de ældste kirkemalerier; figurerne er også mere bevægelige, mens bordter og inddelinger mangle. Endvidere ses foroven til venstre 3 skjolde, hvis

våbenmærker desværre er udslettede, men sådanne kan næppe være ældre end 1300. Endelig må det bemærkes, at der på disse billeder ses flere ret store rosetter, der er udførte ganske som lignende på kroningsbilledet, og som således også tyder på samtidighed.

Til venstre ses frelsen gennem skærsilden, hvor tre nøgne mænd er omgivne af flammer. En engel blæser i basun, og en biskop giver en knælende mand sakramentet.

Til højre ses helvede, hvor djævelen piner de fordømte og røde flammer stiger op fra afgrunden. Nedgangen til helvede er gennem et hvalfiskegab, hentet fra profeten Jonas' historie. En svævende engel med sværd i hånden truer ad mørkets ånder. Dette helvedsbillede har en uheldig plads lige ved opgangen til den nuværende prædikestol, hvorved det bliver stærkt iøjnefaldende. Den runde korbue har langs rundingen haft en indskrift i to linier, hvoraf det meste desværre er tabt. Den har formentlig givet oplysning om disse billeders oprindelse. Der er heraf kun bevaret to ord: PLEBANI og i anden linie ET, der betyder: sognepræstens — og. Der har altså ialfald stået præstens navn, men hvad mere? En oplysning giver dog disse bogstaver, som er smukt tegnede *majuskler*. Også disse tyder på tiden *för* 1350.

Om de gamle kirkemalerier — udtalte Rördam ved mødet i Keldby 1897 — at man ganske visst ikke må sammenligne dem med nutidens kunst, idet da manglerne i tegning og udførelse lett falder i øjnene. Man må altid huske på, at det er oldsager man har for sig, og at disse gamle billeder på mangfoldig måde fortæller os om vore forfædres religiøse liv og kultur. Hvad imidlertid stilen i prydelser, såvel som hvad måden i at udfylde tomme flader på vægge og hvælvinger angår, kan man ikke frakende de gamle megen dygtighed og opfindsomhed. De forstod udmærket at få malingen til at passe til de arkitektoniske former, så at der fremkom en helhed. Dette havde de arvet fra oldtidens kunst. I deres prydelser er der en bredde og kraft, som nutidens oftest ikke er i besiddelse af. Vi

se da også, hvorledes vore arkitekter og malere intet bedre vide ved vore mange ny kirkers udsmykning end at låne bordter og prydelser fra de gamle kalkmalerier, så at disse derved kommer os tilnytte. — — Det er de gamle tiders fromme, enfoldige ånd, der åbenbarer sig i dem.

Der står endnu tilbage at omtale det yngste afsnit af kalkmalerierne, nemlig alle dem, der er malede på de i sidste *halvdel af 15. årh.* indbyggede spidsbuede hvælvinger. Det falder strax i øjnene, at de er ringere udførte og mindre værdifulde end de ældre billeder. Emnerne er i regelen de samme som i Elmelunde kirke, men udførelsen er tarveligere og mere sammentrængt. Under beskrivelsen af Elmelunde kirke er ytret den gisning, at det kunde være den i Elmelunde kasserede maler fra 1462, som har gentaget sit værk i Keldby kirke, der jo ikke ejedes af biskoppen. I begge kirker findes bomærket

der måske betegner maleren; der ses ogsaa flere andre bomærker. Vel er der adskillige variationer mellem de to billedrækker, men i regelen kan vi nøjes med at henvise til det tilsvarende maleri i Elmelunde.

Skibet i Keldby har kun 2 hvælvinger; korbuen danner afslutning af den østlige hvælving. Det ovenfor skildrede dommedagsbillede har måske været forbillede i Elmelunde for et noget lignende maleri på det tilsvarende sted. *Den østlige hvælving's* øvrige billeder ere: 1) Mariæ bebudelse, 2) Elisabeths besøg og 3) Jesu fødsel; de findes i Elmelunde på de 3 kapper af samme hvælving. I Keldby følger derefter 4) de hellige tre konger, som i Elmelunde findes på anden hvælving's østlige kappe. Over dette billede i Keldby læses med Latinske minuskler (der bruges overalt på hvælvingerne) »Han tilbeder Christus og bringer guld, røgelse og myrrha«.

De to følgende billeder, der ikke findes i Elmelunde, ere: 5) Jesu dåb i Jordan; en engel holder hans kjortel; Johannes døbereren har i hånden en salvekrukke. 6) Simeon og

Anna velsigner Jesusbarnet i templet; jomfru Maria holder i hånden en kurv med to duer (tempelofferet).

Den vestlige hvælving indeholder: 1) kvindens skabelse, 2) syndefaldet, 3) uddrivelsen af Paradis, 4) arbejdet paalægges Adam og Eva, 5) den rige og den fattige mand. Alle disse billeder genfindes i Elmelunde kirkes 3die hvælving. Fremstillingen af det sidstnævnte billede er dog meget forskellig. I Elmelunde er det en alvorlig skildring af ordet Gud vær mig synder nådig. I Keldby er fantasien mere lossuppen. Maleren har udtrykt de to mænds tanker ved linier, der udgår fra deres mund. Fra den fattige mand går linierne til Christi sår; den rige mands tanker går på samme måde til hans jordiske gods, til klæderne, til penge-kisten, til vintønden og til den grå hest; en linie føres endog ned i kælderens, hvor kokkepigen står og smager på maden. Det er således blevet et meget morsomt billede. Samme hvælving har fremdeles 3 billeder, der alle findes i Elmelundes 2den hvælving: 6) Kong Herodes, 7) Hans mænd søger efter Jesusbarnet, og 8) Flugten til Ægypten.

Foruden de ovennævnte bomærker og ord er hist og her malet enkelte bogstaver på hvælvingssribberne; det er minuskler i Gothisk form:

o: h, s, o; det sidste endog med en krone over. Hvem kan det have været?

De Gothiske malerier er udførte på tør glatpudset kalk. De ældre Romanske bordter og ornamentter er afløste af Gothisk løvværk i rødbrune og grønne farver.

De malere, som har udført de ældre afsnit, er formodentlig hentede hertil af Jakob Sunesön og Henning Moltke sagtens fra Tydskland. De yngre billeder såvel i Elmelunde som i Keldby kan være udførte af hjemligere malere, måske af en eller flere klostrebødre fra Spejlsby.

Kalkmalerierne i Keldby kirke har sin særlige interesse derved, at de danner en hel illustration til den kirkelige malerkunsts udvikling herhjemme i Middelalderen.

Spejlsby kloster og kapel.

I sit foredrag i Keldby 1897 udtalte dr. *Rördam* endnu den (ældre) mening, at *St. Jørgens hospital i Spejlsby* var et hus for spedalske, vel fordi det undertiden siges at ligge »ved Stege«. Udenfor enhver købstad fandtes i middelalderen en »St. Jørgensgård« for spedalske, hvor disse ulykkelige fik underhold og holdtes afspærrede. En sådan har også været ved Stege, og det er utvivlsomt den, hvis undergrund for nogle år siden afdækkedes på Skovsgårds jorde udenfor Stege. Hospitalet i Spejlsby lå $\frac{3}{4}$ mil fra byen og har næppe nogensinde været brugt til spedalske (hvilket navn forøvrigt også udledes af hospital, ligesom Spejlsby af Spitelby.) Dette kaldtes lige så ofte kloster

som hospital, og det havde et gods på ikke mindre end 25 bøndergårde. Såmeget offredes der sikkert ikke på de spedalske. Derhos ser vi, at dette rige kloster i den senere middelalder var forlenet til flere af rigets fornemme mænd, Fikkesson, Ulfstand, Urne, Ulfeld, og der tales aldrig om spedalske. Det har været et klosterligt hospital for gamle, syge og fattige. Når udgiften hertil var afholdt, tog lensmanden resten. Hospitalet betjentes af regelbundne klosterbrødre, som formodentlig også beskæftigede sig med håndværk f. ex. kirkemalerier. Klosteret havde et *kapel*, som lensmanden var forpligtet at vedligeholde med alt udstyr og Gudstjeneste; det var annex til Keldby, hvis præst forrettede Gudstjenesten. Da Chr. IV 1618 inddrog hospitalet under Vartov, er kapellet formodentlig blevet nedrevet. Det skal være døbefonten dæfra, der nu står som vandstrug i den gamle landsdommergård i Hovedskov.

Endnu på Hans Viborgs tid (ca. 1670) sås et tårn på stedet, men der siges ikke, om det hidrørte fra kapellet eller klostergården. Der findes nemlig to grupper af ruiner. Herom siger dr. Henry Petersen i 1880: På gårdspladsen matr. nr. 3 findes gamle murfundamenter. Et sådant stykke ses i skellet til nr. 2 tæt øst for gården. Man kan også huske, at der har været grav i sydsiden med vold foran. Flere skeletter er fundne ved gravning lige nord for gården. Ved denne har ligget en omtrent firsidet sten, 2 fod

9" høj, i hvis øvre ende er hugget et 1 fod bredt og $4\frac{1}{2}$ " dybt hul, formodentlig et vievandskar; det er senere opstillet i haven. Gårdens beboere har privilegium på pladserne i de øverste (våbensmykkede) stole i Keldby kirke.

Lige overfor på den anden Side af vejen var den nu nedlagte gård matr. nr. 2. I dens have er endnu den delvis sløjfede tomt af en gammel med grave omgiven gård. *Voldstedet* er rektangulært i V—Ø, 75×34 alen. Mod øst har den ved en stenbro været forbunden med den daværende bondegård. Efterat denne er nedlagt, er gaden lagt imellem bygningen og voldstedet. Dettes grave er henved 15 alen brede. I en snes alens afstand fra voldstedet findes en rund høj henved 15 alen bred, anlagt som lysthøj; den skal have hørt med til borghaven. Har dette været lensmandens bopæl eller måske den gamle herregård, der har været oprindelsen til klosteret?

Måske kunde både klosterets oprindelse og art oplyses ved en undersøgelse med spaden. Hvis det forholder sig rigtigt, hvad der siges, at der tæt ved gården nr. 3 er fundet murede grave af typen fra den ældre middelalder, vilde heri ligge en vigtig oplysning; og hvorledes har forholdet været mellem de to byggetomter?

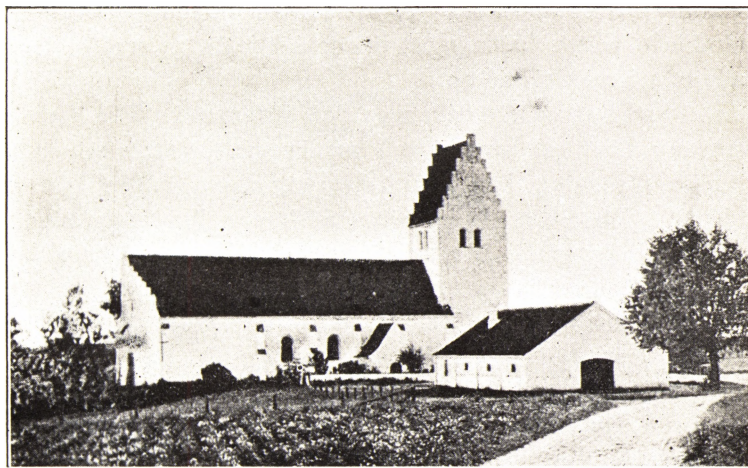
Fanefjord kirke.

Af middelalderlige kirker på Møn er Fanefjords den *yngste*. Den har intet spor af Romanske former, men tilhører ganske den Gothiske tid og stil og antages derfor at stamme fra år ca. 1300. Denne sene opførelse har givet anledning til formodninger om, hvorledes da forholdet var i den ældre middelalder. Sagnet véd naturligvis god besked; det har fortalt, at Søndersogns beboere dengang søgte til *Horbelev* kirke på Falster; Grönsund skulde have været så grundet, at man kunde vade derover, trædende på nogle udlagte hestepander. I bogstavelig forstand har dette na-

turligvis ikke været tilfældet. Grönsund er meget dybt og har været sejlbart for den Danske flåde lige fra oldtiden. Og dog har sagnet en viss rett, da Søndersogn i ældre tid langt mere end det øvrige Møn har stået i forbindelse med Falster. Vandet var dengang en »grændse som skiller ej«, medens tætte skove skilte sognet fra det øvrige Møn, og gjorde, at det endnu den dag idag har sit særegne præg. Man kan undres over, at sagnet nævner Horbelev kirke, da Åstrup kirke er den nærmeste. Grunden er formodentlig, at til Horbelev kirke knytter sig sagnet om Hr. Truels døttre fra Koxeby slot, der blev myrdede på vejen til højmesse i Horbelev kirke (se folkevisen nedenfor) i hvis søndre tårnmur til minde herom er udhugget et kvindeligt og 3 mandlige hoveder. Fremdeles ved vi, at flere Falsterske slægter — således *Falster* og *Ulfstand* på Bønned slot netop i Horbelev sogn — jævnlig har stået i forbindelse med Møn og ejet gods her blandt andet i Thostenæs og Koxeby. Derimod er det lidet sandsynligt, at det store Søndersogn ganske skulde have savnet kirke indtil år 1300. Der har utvivlsomt været en trækirke i den skovomkrandsede egn, som vi ved allerede i forhistorisk tid har været stærkt befolket. Der haves da også et sagn, der synes knyttet til en ældre kirkeplads. Dengang man vilde bygge den ny kirke, hedder det, at man først begyndte at bygge på nuværende matr. nr. 13 der, hvor et lille næs med en lav bakke skyder ud i Fanefjorden ved nordre side af indlobet. Fra denne plads går skellet mellem Koxeby og Vollerup jorde i lige linie op til Koxeby slot. Endnu i nyere tid har her været en allé. At denne vej har havt en særegen betydning i den ældre middelalder, kan måske også sluttes af, at tæt herved vistes endnu i nyere tid den såkaldte *pilgrimssten*, der sattes i forbindelse med Truels-sagnet. På Vollerupsiden, matr. nr. 10, af skellet vistes da også »blåkilden«, hvilket navn dr. Henry Petersen udtydede som »blodkilden«, formentlig også knyttet til Truelssagnet. Paludan forer kildens navn tilbage til den hedenske tid af at »blote«, offere. Mange sagn har således fæstet sig ved

strækningen mellem Koxeby slot og strandbredden der, hvor formentlig den gamle kirkevej har været.

I M. H. III er fortalt om Koxeby slot. Ved et besøg 1902 i gården matr. nr. 1 fandtes endnu brudstykker af munkesten. Ejeren fortalte da, at da han kom til gården, var alléen ned til vandet der endnu, samt en stor frugthave. I bygningerne var indmurede flere tilhugne sandsten. Der fremvistes også et gammelt messingbeslag, som dog næppe var ældre end 17de årh. Endnu er opbevaret et sandstens kapitæl, der vistnok har hørt til en kamin i Koxeby

slot. Fjorden har formentlig været sejlbar i den ældre middelalder. Formodentlig har den tidligere kirke ligget her; trækirken har sagtens ikke efterladt sig spor, men det var vel muligt, at der i grunden kunde findes sten og grave. Her skulde man altså have begyndt at opføre en ny stenkirke, men der tilføjes, at hvad man byggede om dagen, blev om natten ført hen på den nuværende kirkeplads, naturligvis af »trolde«. Man kunde tænke sig forholdet således, at den større del af sogneboerne har villet have kirken liggende mere bekvemt for sig, om end de ikke har villet forlade fjorden. Endvidere kunde man tænke sig, at herren

på Koxeby gård har villet beholde kirken på den gamle plads i sin nærhed, men at sogneboerne har sammensvoret sig derimod og sat sin vilje igennem måske ved at flytte murstenene om natten. Sagnet melder videre, at det endog kostede den første murer livet; han blev indmuret, og en fugtig plet på kirkemuren er spor af hans tårer. Måske har den murer, der vovede at begynde arbejdet på den ny plads, fået herremandens sværd at føle. Men dette er jo kun et forsøg på at oversætte sagnet.

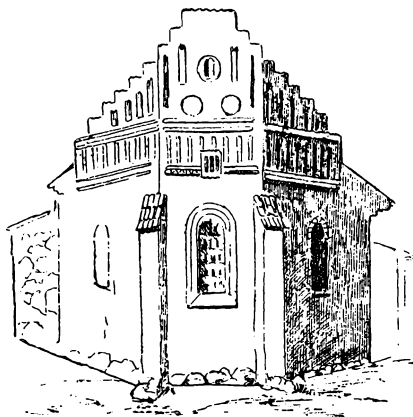
Ved år 1300 var rundbuestilen ganske forladt; man må ikke lade sig vildlede af de nuværende store rundbuede vinduer; de er indsatte i nyere tid uden forståelse af kirkens Gothiske præg. Men også denne kirke har været omlavet allerede i middelalderen.

Skibet er som sædvanligt den ældste del. Det har oprindelig havt på hver side 4 smalle spidsbuede vinduer, af hvilke et endnu kan ses tilmuret mellem våbenhuset og tårnet. Ligeledes to brede spidsbuede indgangsdøre, af hvilke den ene på nordsiden endnu er bevaret, den anden på sydsiden er tilmuret. Skibet har mærkelig nok oprindelig havt fladt bjælkeloft, som ikke har passet til spidsbuestilen. Senere i middelalderen, formodentlig 15de årh., har man så indbygget hvælvinger, ligesom også triumfbuen er en bred spidsbue. Kirken er næst efter Stege kirke den største på Møn, 57 alen lang og 28 alen bred. I denne bredde turde man ikke spænde hvælvingerne helt over; man opførte derfor en række piller langs midten af kirken, så at de 3 hvælvingsfag blev dobbelte; kirken er således *toskibet*. Dette er kirkens ejendommelighed, men det virker uheldigt, da der altså ikke er noget samlende midterskib. For at støtte hvælvingerne blev der udvendig muret stræbepiller; på disse ligger endnu middelalderlige tagsten.

Det tidligere *kor* er formodentlig ved samme tid nedbrudt, og det nuværende opført i flugt med skibets sidemure. Koret har dog endnu bjælkeloft og har havt en nu tilmuret dør på sydsiden. Gavlen er rigt prydet med blindingsdekoration og aftrapning; men det mest iøjnefaldende ved

kirkens ydre er, at denne korgavl er tresidet som en apsis, hvilket ellers sjældnen forekommer (Petrikirken i København).

Ved samme tid er *tårnet* tilbygget; man kan nemlig se, at skibets gamle vestre gavl har havt blindinger og et dobbelt tandskifte. Tårnets kamgavle er det smukkeste ved kirken; de har slanke forhold og rige blindingsdekorationer, lignende som korgavlén.

Våbenhuset foran den oprindelige, nu eneste indgangsdør, stammer også fra middelalderen, om end det senere er delvis ombygget.

Kirkens indre.

Altartavlen med grovt snitværk bærer foroven Chr. IV.s navne-ciffer; midt på er følgende indskrift:

1634, da ærlig og velbyrdig mand, *Corfits Ulfeld*, var landsherre på Møn, blev denne altertavle forfærdiget. U. fik Møn 1634.

Kalk, disk og oblatæske har årstallet 1703.

Messingstager uden indskrift.

Døbefonten er af kridtsten, den er firdelt, sokkelen er skjult af gulvet.

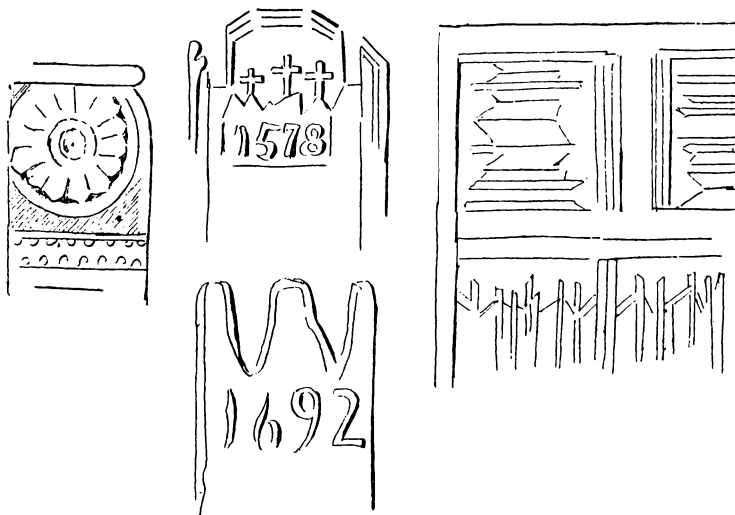
Messingfad med bebudelsen af sædvanlig art.

Tinkanden bærer denne indskrift: Mag. Hans Olivarius sognepræst til Fanefjord kirke anno 1726.

Denne mand er vel kendt fra provst Morten Reenbergs brevbog.

Prædikestolen er råt snitværk med Chr. IV.s navne-ciffer på himmelen.

Stolene er for en del ligesom *pulpiturets* sydlige side prydede med cannelerede lissener (riflede flade søjler), der viser hen til ældre tid. Rester fra endnu ældre stole fra 16de årh. er mere eller mindre omdannede ved at anvendes til nyere stolestader. På pulpituret findes endestykker af stole med årstal 1578 og 1692.

Af *gravstene* findes nu kun 2: I koret ved siden af alteret findes en meget udslidt gravsten fra 17de årh. Den bærer navnet Albert Ifversen af Grönsunds færgegård, formodentlig den mand, som Morten Reenberg i sin brevbog sigter for mord og strandrøveri. I tårnet er opstillet en lille sten med navnet på et et halvt år gammelt barn, Jörgen Lorenz Grahner † 1694.

I kirken er bevaret en meget simpel overkalket Maria-figur. En jernbeslagen pengeblok har årstal 1756.

I tårnet hænger to *klokker*, den ene fra 1826, den anden fra middelalderen; den sidste bærer en meget interessant indskrift med minuskler, sålydende:

o + hielp + ihesus + maria + anna + oluf + koge % anno + domini + mcdxl + laus + quinto + beatus + nico + o

Det falder lett i øjnene, at nogle stavelser i slutningen er ombyttede af den uforstående håndværker. Der må læses mcdxl quinto, beatus nicolaus. På Dansk:

»Hjælp Jesus, Maria, Anna Oluf Koge i Herrens år 1445. Den hellige Nicolaus.« Måske skulde det sidste navn endda have stået i spidsen.

Sandsynligvis er her nævnt kirkens skytshelgen, de søfarendes beskytter St. Nikolaj. Med dette fingerpeg må vi tænke på den 6te December 1172 (se M. II. II s. 59). Det var St. Nikolaj dag, da et frygteligt uvejr tilintetgjorde den sidste Vendiske flåde, der på sørøvervis har gæstet de Danske kyster. Helgenen fik æren for denne dåd, og dette er ikke gået folket af minde.

Den ældre kirke har sikkerlig været indviet til St. Nicolaj, og navnet er flyttet med til den ny kirke. Indskriften på denne klokke minder om de ord, der står på den gamle korbue i Stege kirke: Johannes, Jesus, Maria, Anna beder godt for — Johannes står i spidsen som kirkens skytshelgen.

Når Nicolaus ombyttes med Johannes, er navnene de samme, og særlig mærkes, at St. Anna (Marias moder) dyrkelsen, tilhørende det 15de årh., fremtræder begge steder. Endvidere er disse to kirkers gamle klokker formodentlig samtidige 1443, 1445 samt Keldby klokke 1450; de er da vistnok støbte af samme mand, der nævnes både i Stege og Keldby, nemlig Johannes Nicolai, der bærer samme navne som begge de to skytshelgener. Han nævnes dog ikke på klokken i Fanefjord uden forsåvidt det genlyder i helgen-navnet.

I indskriften på korbuen i Stege er ikke bevaret navnet på den eller dem, der bedes for. På klokken i Fane-

fjord bedes der om hjælp for *Oluf Koge*; det er da sandsynligvis ham, der har skænket klokken. Ved navnet Koge må man uvilkårlig tænke på *Kogseby* slot, til hvis tilliggende vistnok både den gamle og den ny kirkeplads har hørt. Der kunde vel heller næppe tænkes på nogen anden enkeltmand end stedets herremand, der kunde yde en så betydelig gave. Han har da formodentlig tilhørt en forlængst uddød slægt, Koge, der har givet stedet navn, hvorom der dog intet vides. Sagnet om hr. Truels giver herom ingen vejledning, da det er knyttet til flere forskellige egne både i Jylland og Skåne. Derimod giver den gamle kirkeklokke os et lille vink, der måske indeholder et interessant indblik i stedets historie i middelalderen.

I den såkaldte *Hårbølle hestehave* findes et kælderagtigt rum, der måske kun er et gammelt hyrde- eller fårehus, men som også mulig kan være levning af et kapel. Der har været talt om en kirkegård ikke langt derfra; den er også kaldet »Svenskegraven«, hvor de i 1659 faldne Svenske skulde være begravede. På grund af de der fundne genstande er i M. H. II 59—60 udtalt den formodning, at disse grave skulde stamme fra venderkrigene navnlig i 1172, da Venderne blev så hårdt straffede, fordi de havde omstyrtet et kors på strandbredden.

I denne sagnrige egn er som ovenfor nævnt *Truels-sagnet* lokaliseret. Det er *Sandvig*, der i sin Mønsbeskrivelse 1776 fortæller om hr. Truels på Koxeby slot. Efter sin samtids historiske sandsætter han ridderens levetid mellem år 880 og 900(!) og blinker end ikke ved at fortælle om kirker i hedenskabets tid. Han har imidlertid fortjenersten af første gang at have ladet kæmpevisen om hr. Truels og hans børn trykke.

I denne form har den hørt hjemme i Horbelev sogn på Falster. Når Sandvig overfører den til Møn, ligger det formodentlig i visens omkvad i første vers: »Langt ude ved Fruerlands ø«. Møn havde som bekendt mange navne: Ørkenø, Grønø, Enebærland, Jедderland, Jomfruland, Fruerland m. fl. De sidste to stammer naturligvis fra navnet

Møns fortolkning som en mø, møen. Ligesom Høje Møn særlig skal være kaldet Enebærland, skal navnet Fruerland mest være knyttet til Fanefjord, og Jedderland hidrøre fra det af sand og rallesten nydannede land, Hårbølle hestehave, der ligner kystlandet, Jæderen i Norge.

Når man på Falster sang om Fruerlands ø, måtte dette naturligtvis være Møn og særlig egnen om Fanefjord.

Visen selv synes dog ikke rigtig sikker i sin sag; i næstsidste vers bliver Fruerland pludselig til Argeland, og og således som visen blev sunget i Jylland, blev det til Norgelands ø. Da sagnet er hjemmehørende flere steder, kan det næppe oplyses til hvilken egn det oprindeligt er knyttet. Men lokaliseringen på Falster og Møn vidner om forbindelsen mellem disse øer i middelalderen.

Visen aftrykkes her efter Sandvig (s. 31) og betegnes ved F. En Jydsk text, betegnet her ved J, findes hos Evald Tang Kristensen: Gamle viser i folkemunde s. 145. Den findes ikke i Svend Grundtvigs store samling.

Visen om Hr. Troels.¹⁾

Hr. Truels han boede sig ude ved ø;
— langt ude ved Fruerlands ø —
så høviske haver han døtre tre.
— men silke drager de roser.²⁾ —

Fru Mettelil³⁾ vækker sine døtre tre:
— langt ude o. s. v. —

---

¹⁾ Den Jydske text (J.) har hr. Ture.

²⁾ Første vers i J. lyder således:

Hr. Ture han boede sig ude ved å;
— forinden den Norgelands ø —
han havde 3 sønner både liden og små.
— I silke drager de roser. —

Roser er jævnlig billede på unge jomfruer. Kalkar nævner udtrykkeligt denne betydning. »Drage« betød at klæde, f. Ex, væggene. J. har ikke forstået dette; F. har sikkerlig her den ældste Form o: men silke klæder de jomfruer.

³⁾ J. beretter først om drengenes rov, medens F. har dette senere mere dramatisk. J. lader den yngste søster vække de andre, medens F. skildrer moderens omhu.

»Står op mine døttre, jeg vække Jer vil.
— men silke o. s. v.

Står op mine døttre, I sover vel hårdt,
nu haver I sovet Jer froprædiken¹⁾ bort«.

»Og haver vi sovet vor froprædiken bort,
da ville vi gøre vor højmesse lang«.²⁾

Fru Mettelil slår ud deres gule hår,
hun vidste ej, hvor det skulde dem gå

Hun fletter dem alle tre til midje,
den tredie fletter hun meget vel.

Så slår hun over dem kåben blå,
til Horbelev kirke vilde de gå.

Men der de kom til Tostrup lund,³⁾
der mødte dem tre røveres hund.

Men der de kom til Tostrup ris,⁴⁾
der bleve dem tre røvere vis⁴⁾.

De røvere gange til tone⁵⁾,
de stemte⁶⁾ deres knive så brune⁷⁾.

De stemmer deres knive både brune og blå;
til Horbelev (eller Astrup)⁸⁾ monne de gå.

Da de kom tilbage i Tostrup ris
da blev dem igen de røvere vis.

---

¹⁾ J. har højmesse og aftensang (vistnok yngre).

²⁾ Man skulde have ventet rimet »kort«, men i ordet »lang« synes at ligge et varsel.

³⁾ Tostrup ligger ved vejen til Horbelev. Lund og ris betyder småskov.

⁴⁾ blive vis = opdage, få øje på.

⁵⁾ formodentlig: tunet eller gærdet. J. udelader stednavnene, taler kun om tykken skov og kirkestente.

⁶⁾ må her betyde: pudsede.

⁷⁾ brun betyder i kæmpeviserne: blank.

⁸⁾ Nogle har sunget Åstrup, der ligger nærmere ved Grønsund. Forøvrigt siger sagnet, at de tre søstre blev dræbt på forskellige steder ved vejen fra Grønsund til Horbelev. F. nævner stednavnene, Åstrup, Tostrup og

»Enten vil I nu være tre røveres viv,
eller I vil miste Jert skønne unge liv.«

»Ikke vil vi være tre røveres viv,
langt heller vil vi miste vort skønne unge liv.«

Den tid de havde de to da myrdt,
— langt ude ved Brolands ø¹⁾ —
den tredie stod dem så hårdt imod²⁾
— men silke o. s. v.

»I gøre det for vores ære,
I gæste hr. Truels i kvælde.«

Det lakked nu fast ad kvælde,
de gæsted hr. Truels i kvælde

Og der drak de sålænge,
— langt ude på Fruerlands ø —³⁾
de drukke hr Truels til senge.

»Hør I stolt Mettelil,⁴⁾ hvad vi siger Jer,
vil I nu love⁵⁾ os alle tre?[«]

»Vel vil jeg love Jer alle tre,
må jeg kun i Jere sække se.«

Stolt Mettelil i deres sække så,
der så hun hendes døttres røde guld lå.

»I sidde ned og tøve lidt,
medens jeg sanker mit guld i skrin.«

---

¹⁾ Brolands ø, det sidste er ukendt nu og er vel snarest en omdannelse af Fruerland.

²⁾ Her er vistnok bortfaldet et eller flere vers, der har handlet om den yngste søsters særlige modstand og skæbne, hvortil påberåbelsen af æren i næste vers har sigtet.

³⁾ Ved atter at optage det første omkvad, tilkendegives formodentlig, at stedet atter er på Møn.

⁴⁾ J. udelader atter fortællingen om fru Mettelil. Røverne møder ridderen ved borgeledet og melder sig som pillegrimme; som sådanne indlades de i »stjennestuen« : stenhuset. Først da optræder husfruen, stolt Adeluds, og angiver røverne.

⁵⁾ : elske.

Stolt Mettelil ud af døren tren,
så stor en jernstang skød for igen.

Stolt Mettelil svøber sit hoved i skind,
så går hun i højeloft for hr. Truels ind

»Står op hr. Truels, og klæder Eder i,
de røvere haver vore døtre myrdt.«

Hr. Truels lader råbe over al sin gård,
»Står op mine hofmænd, binder harnisk på.

Binder harnisk på foruden falsk,
de røvere er så hårde hals.«

»Siger mig nu I røvere her,¹⁾
hvem Eders forældre er.«

»Vor fader sendte os i skolen²⁾ at gå
da blev vi af skovrøvere stjålet bort.

Der har vi været i 14 år,
ædt vores brød med kummer og sorg.

Nu er de gamle røvere død,
nu er vi gået ud at søge vort brød.

Den første gerning, vi haver gjort,
igår myrdte vi tre jomfruer god.«

Hr. Truels, han svarte, han var vel ve,
»ak, nu er alle mine børn forsét³⁾.

Det var Eders moder, I vilde trolove,
det var Eders sostre, I myrdte igår.

Jeg vil give Jer klæder af ny,
så må I rejse af land og by.«

»O nej kære fader, vi ikke vil,
liv for liv, der hører så til.«

---

¹⁾ J. har først nogle vers om kampen.

²⁾ Forskellige udtryk viser, at teksten har været omdannet i nyere tid.

³⁾ forspildt, tabt.

De ledte dem foruden den by
— langt ude ved Argelands ø —
og der måtte hoved for klingen springe.

De to måtte klæde stejle og hjul,
— langt ude ved Fruerlands ø —
den tredie fik skoven til skjul,
— men silke drager de roser. —¹⁾

Sagnet følger endnu til (ifølge Sandvig), at henrettelsen skete på den store gravhøj, Dorrehöjen, ret østen for den nuværende kirke. Den fredløse søn drog på pilgrimsrejse og kom hjem med fred. Over hans grav skal den ovennævnte *pilgrimssten* være rejst på Koxeby mark.

Damsholte kirke

er den yngste på Møn, opført 1743. Indtil da omfattede Stege sogn også det nuværende Damsholte sogn og var altså uhyre stort. I 1737 blev den bekendte pietist, *Nicolaj Jæger*, fra Elmelunde kaldet til præst i Stege og provst på Møn. Han døde allerede 1740, og i et af de mellemiggende år må den bekendte episode med kong Chr. VI være foregået. Den berettes således, at kongen ved et besøg på Møn spiste hos provst Jæger i Stege. Kongen var vant til at høre velbegrundede klager over tidens fattige kår, og han vilde da forckomme sin ven Jæger ved selv at spørge: »Det er vel et dårligt kald, De har?» Men Jæger overraskede ham ved at svare: »Deres Maj. det er for stort et levebrød for én mand; to kan rundelig leve deraf.« Kongen bestemte da strax, at embedet efter Jægers afgang skulde deles, men føjede til, at Jægers slægt skulde have fortrinlig adgang til det ny kald. Dette skete

---

¹⁾ J. har et slutningsvers (også nr. 38), hvori siges. at faderen lod bygge to kirker til minde om de to sønner.

vel ikke strax ved delingen, men 1782 fik sønnesønnen Hans Jørgen Jæger Damsholte kald. Ved kongelig resolution af 11. Nov. 1740 blev det ny sogn udskilt fra Stege, og det kaldes endnu undertiden *Nysogn*. Dog må den ny præst i Stege, *Paludan*, have besørget begge sognene, indtil den ny kirke i Damsholte var færdig; thi den første præst ved denne blev først kaldet 22. Marts 1743 og indsat samtidig med kirkens indvielse den 17. April s. å.

I samtidens lavkirkelige ånd er kirken uden særlig korbygning, hvorved vistnok er ment, at altertjenesten ikke skulde indtage sin gamle fremragende stilling. Derimod er en rund prædikestol anbragt over alterbordet, hvorved prædiken ligesom træder i messens sted. Ved pulpiturer og træværk i kirkens indre er der formentlig tilstræbt, at lade kirken fremtræde som forsamlingshus. Loftet er af træ, fladt over pulpiturene, tøndevælv over midterskibet. Om der oprindeligt har været nogen altertavle, vides ikke. Senere (i 19. årh.) var der anbragt en sådan med Christus billede, som var meget uheldigt, skönt det sagdes at være malet af Eckersberg. I sommeren 1910 er det erstattet med en afstøbning af Thorvaldsens Kristus.

Som opført i det 18de århundredes kapelstil, er denne kirke et brudd med overleveringen fra middelalderen. Over vestenden er anbragt et lille træspir med to gode klokker.

Døbefonten er af træ med messingfad, kalk og disk fra 1743; vinkanden er nyere.

Alterstagerne er af messing og bærer to våbener: Moltkes og Esmarcks. Formodentlig er de skænkede af amtmand C. G. Moltkes enke Ulrika Augusta v. Hausmann, der ligger begravet i Stege kirke. Esmarck våbenet sigter formodentlig til brødrene Jens og Lavrids Esmarck, bekendte som geologer.

En herskabsstol var indrettet i den vestre ende, men blev i 1870erne omdannet til brug for kirkegangskoner.

På kirkens nordside er tilbygget det *Calmetteske gravkapel*, hvis vægge er prydet med Joniske lisener. Et marmor krusifix findes paa den søndre væg. I de indre

hjørner står gibsbuster af geheimeråd *Calmette* og hustru *Elise*) f. d'Iselin*, som hviler i to marmorkister. I to sortmalede egetræskister hviler sønnen *Carl R. B. de la Calmette* † 1820 og hustru *Marthe Sabine M. A. Mackeprang* † 1877; hun levede som enke på Liselund i 57 år. I baggrunden en sort kiste for Carl de la Calmette † 1811.

På den yngre Calmettes kiste står: Hans arbejde var at udbrede held og glæder i sin kreds. Derfor randt ved hans lig venskabs og taknemligheds tåre.

Hans liv forskønnedes
ved kærlighed og huslig lykke,
da han 10. Aug. 1810 ægtede
Marthe Sabine Maria Adolfine Mackeprang.
Derfor begræder hun sin tabte fryd
og sørger nedbøjet og ene.

---

*) Heraf navnene Liseby og Liselund.

Hans sidste dage
formørkedes ved lidelser;
derfor kaldtes han af Gud
til de godes samfund i et bedre liv
den 20. Januar 1820.

I *Beringskjolds* tid blev foran alteret lagt to ligsten, en over hans svigermoder, oberstlieutenantinde v. *Cappeln* (efter hendes datter Marie er navnet Marienborg dannet), samt en E. B. Rantzau med Rantzauvåbenet, Begge disse gravstene er senere optagne og stillede udenfor kirken op til den søndre væg.

Bogø kirke.

Dens oprindelse går tilbage til den Romanske tid ca. 1200, hvilket kan ses på den søndre mur, hvor et lille rundbuet vindue er tilmuret. Muren synes oprindelig at være af rå kampesten, som kunde tyde på endnu ældre alder. Den nordre mur er af munketeglstien med rå kampestens sokkel, to tilmurede vinduer med yngre fladbuet form kan spores. Henimod slutningen af middelalderen har kirken fået en eller flere betydelige ombygninger. Koret er om-dannet i flugt med skibet. Den østre gavl er kamtakket med spidsbuede blindinger. Våbenhuset er tilbygget på søndre side med kamtakket gavl. Ligeledes er der da til-føj et tårn, der dog ikke har hævet sig ret meget over skibet. I 1867—68 blev det derfor forhøjet 10 alen.

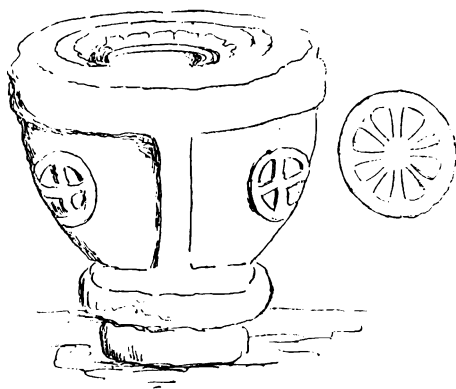
I begyndelsen af 16de årh. er indbygget 4 hvælvingss-fag. På sidevæggene over hvælvingerne kan spores kalk-malerier fra slutningen af middelalderen; de er altså kort tid efter blevet forstyrrede af hvælvingerne. Tårnrummet er i åben forbindelse med skibet.

Altartavlen og prædikestolen er snitværk fra Frederik III's tid. Altartavlen har denne konges navnetræk foroven,

1655 forneden. Selve tavlen er egetræsmalet, figurerne med Christus i midten er hvidmalede. På kirkeloftet henlå endnu i 1880 en sønderslået altertavle fra den sidste katholske tid. I midtfeltet var Maria med barnet; på den ene side bebudelsen og de hellige tre konger, på den anden side Elisabeths besøg og omskærnelsen. Udvendig på tavlens døre var malet en fremstilling af bebudelsen. Denne gamle altertavle er nu ganske forsvunden, og ingen på stedet har kunnet oplyse hvordan. Formodentlig er den altså i vore dage gået samme vej som en del af altertavlen i Keldby.

Alterbordet er det gamle murede bord, der slutter umiddelbart til østre korvæg; det er beklædt med et udskåret panel, der på forsiden viser årstallet 1661 (strax efter Svenskekrigen). Kalk, disk og oblatæske er fra 1761. Bag alteret lå tidligere et gammelt sygestel, der nu opbevares i præstegården.

Alterstagerne er af malm med en Latinsk indskrift delt på begge stager: »Vespera jam venit, nobiscum Christe maneto, exstingvi lucem nec patiare tuam. anno 1644.« Det kan formodentlig oversættes således: »Det lakker mod aften, bliv hos os Christ, lad ikke Dit lys udslukkes. År 1644.« (Lukas 34, 29.)

Døbefonten er af kampesten med simple prydelser, ophøjede kredse med kors. I den findes et metalfad, der i

bunden viser en flakt örn, om randen vindruer. Indskrift: Ernst Brun, Else Gregers datter Hombles anno 1664.

Stolestaderne er ny.

På tårnets væg hang i 1880 et råt udskåret *krucifix* fra den sidste katholske tid, $\frac{1}{2}$ alen højt, malet og ret godt bevaret i nyere træindfatning. Siden blev det henlagt på kirkeloftet, men opbevares nu i præstegården.

I koret hænger en *broncelysekrone* med 12 arme og glasprismer, skænket af afdøde skibsfører C. F. Olsen.

I tårnet hænger en 7armet *messingkrone*, anskaffet af kirken 1903.

I skibet hængte 3 fuldriggede *skibe*, et fra ca. 1800, et fra 1868. Et ældre skib ligger ituslået på våbenhusets loft.

I tårnet hænger to *klokker*, den største er støbt 1763 og bærer amtmandens og kirkeværgens navne. På den lille klokke står med minuskler: »help got un' maria mccccli

(hjælp Gud og Maria 1451 — og et bomærke.) Samme bomærke findes på en klokke i Kallerup i Thy, hvorefter kan sluttes, at begge klokker er støbt af samme mand, hvorved Kallerupklokkens alder er oplyst.

Ved en istandsættelse af præstegården 1881 fandtes en smuk stentavle under køkkengulvet, $1\frac{1}{4}$ alen lang og $\frac{3}{4}$ alen bred. Af indskriften kan læses: »Herunder hviler hæderlig og vellærd mand, *Jakob Nielsen*, sognepræst her på Bogø, som døde — -- Januarii.« Jakob Nielsen var født 1558 og var sognepræst på Bogø fra 1609 til sin død 30. Januar 1633. Længs tavlens rand læses: »De som lærer, skulle skinne som himmelens skin, og de som vise mange til retfærdighed, ligesom stjerner altid og evindeligt. Daniel 12.«

Der fandtes også flere ituslåede gravstene, der altså har været brugt, som så ofte, til brolægning.

Nyords kirke.

På den plads, hvor kirken i 1846 blev bygget, lå da en stensætning af kampesten, der kaldtes »*Kaplen*.« Sandsynligvis har det været resten af et kapel fra den katholske tid; men det findes intetsteds omtalt. Formodentlig er det som så mange andre kirkelige bygninger sløjfet i eller efter reformationstiden. Af *Morten Reenberg's* brevbog ses, at allerede han tog ordet for at skaffe Nyord egen kirke og præst, men tanken var stillet i bero, indtil provst *Daniel Smith* genoptog den 1843. Det var netop 100 år efter udskillelsen af Damsholte sogn, og også dennegang var det et kongebesøg, der gav anledningen.

Christian VIII og dronning *Caroline Amalie* havde besøgt Møn om sommeren, og fandt da i Stege en præst, der ikke alene rådede til at gøre Nyord til et eget sogn, men også var villig til selv at afstå strax hele sin embedsindtægt af øen. I halvandet år betænkte man sig i regeringen, men endelig kom reskriptet af 23. Maj 1845, hvorved udskillelsen fastsloges, og der bevilgedes 5800 rbd. til opførelse af kirke og præstebolig efter tegning og overslag af bygmester Glahn i Nykøbing. Præsten skulde tillige være skolelærer og forener begge embeders indtægter, idet han dog måtte give 25 rbd. årlig i erstatning til klokker Crone og kordegn Langhof i Stege i deres embedstid for afsavn af indtægter fra Nyord. Beboerne skulde yde grundsten, grus og kørsel; materialerne af den gamle skolebygning, der lå uheldigt og var dårligt bygget, kunde bruges til den ny præstegård, hvor der også blev skolelokale.

Fra 1. Jan. 1846 var Nyord blevet selvstændig kommune. Den hidtidige skolelærer G. Petersen blev forflyttet til Kallehave, og 30. Oktober 1846 kaldedes Hans Jakob Peter Dorph *Pahudan* til præst og lærer på Nyord, og kirkens indvielse foregik den 16de Dec. 1846 ved provst Smith, og denne har fejret begivenheden, der i så høj grad skyldtes ham, ved et lille festskrift »Om Nyords kirkes indvielse den 16de Dec. 1846«, hvori han ikke alene giver beretning herom, men tillige om, hvad man dengang vidste om øens

forhold i det hele. I denne bog findes et billede af kirken, som den dengang var, og præsteboligen; men det ses lett, at afstanden ned til vandet er fremstillet meget for kort. Billedet er formodentlig ikke udført på stedet, men efter arkitektens tegninger. Smith skildrer kirken således:

»Kirken er en ottekantet, grundmuret bygning, 20 alen i diameter, og da loftet, der er gibsdækket, hæver sig ottekantet efter tagets form, har kirken den anselige højde af 14 alen indvendig. Et lille spir, hvori klokken hænger, er anbragt i spidsen af taget. Over døren er anbragt deres majestæter, kongens og dronningens navnetræk af støbt jern med krone over. Kirken er forsynet med 6 smukke vinduer i jernrammer, og gulvet er belagt med Hollandske fliser. Prædikestol, døbefont og kirkebænkene er smagfulde og oliemalede, og over indgangen er anbragt et lille pulpitur. Over alterbordet, der er udstyret med alt fornødent, lysestager, messeklæder, sølvkalk og disk, vinkande og berettelsestøj af sølv, er anbragt som altertavle en gibsafstøbning af Thorvaldsens herlige composition: Christus, der åbenbarer sig for de to brødre i Emaus, da han bryder brødet. Denne composition er modelleret af sl. Thorvaldsen under hans ophold på Nysø og er bestemt for Jungshoved kirke afstøbt i bronze.«

Indskriften på alterstagerne i Bogø kirke vilde have passet her.

Kirken er altså bygget i kapelstil ligesom dens ældre søster i Damsholte. Men den har for en del år siden mistet noget af sit præg ved, at spiret er taget ned, og klokken ophængt i et træstativ på kirkepladsen. Tagkonstruktionen har formodentlig ikke kunnet tåle klokkeringsningen. Men spiret burde dog være bevaret.

De to årstal 1743 og 1843 med de to kongebesøg af Chr. VI og Chr. VIII, der hvert især skabte en aflægger fra Stege kirke, har indgivet provst Smith tanken i nogle digte, der indleder hans bog. To af disse kønne digte gengives her.

År 1743.

På Møn var kong Christian gæst,
(det er vel hundred år)
på klinten var der folkefest
alt som det var igår.

I Stege by de klokker lød,
det var en dobbelt Fest;
thi kongen i skarlagen rød
steg af sin høje hest.

I kirken han andægtig sad
og sang de psalmer med,
og præsten for sin konge bad
og lyste herrens fred.

Provst Jæger hed den præstemand.
Guds ord han præked sandt;
derfor hos sjette Christian
den gamle nåde fandt.

Og som den herre from og mild
hos provsten sad tilbords,
sin vært han skemtsomt taled til
og tog da så til ords.

»I har et kald vel meget slet« —
og gæsterne de lo —
men Jæger svared »Majestæt:
stort nok det er til to.«

»Ej — sagde kongen — slig en tro
i Isral jeg ej fandt.
Vid Du, der skal og være to.
I taled ganske sandt.

En kirke brat jeg bygge vil
i Damsholt op af ny
og skænke præsten Søgård til
samt menighed og by.«

Bisp Hersleb stod for alterbord
(det er vel hundred år)
og vied kirken med Guds ord;
med Christians navn den står.

Bag skoven knejser kirken skön
ved hvedemarken næst;
for kongen mangan Hjærtebön
bad menighed og præst.

Til hirken bag den grønne skov
end kalder klokkeklang;
der lyder psalmer til Guds lov
med lærkens forårssang.

1843 den 18. Sept.

På Møn var kong Christian gæst,
(det var i dette år);
på hvide klint var folkefest
alt som for hundred år.

Hans milde dronning hos ham gik
i folkets klynge ind;
og kongeparrets hulde blik
er gemt i folkets sind.

Så tör idag på Danmarks fest,
kong Christians fødselsdag,
for kongen træde frem en præst
med bön i hellig sag.

End er i Stege sogn en ø,
hvor mange kristne bor,
adskilt ved milelange sø
fra kirken og Guds ord.

O, måtte der i Herrens frygt
ved kongens nåde stor
et lidet Gudshus vorde bygt!
Som Nysogn så Nyord.

At lodsens, når i storm og slud
han båd har bragt i havn,
i kirken kunde takke Gud,
velsigne Christians navn.

I dag, såvidt som Bølgen slår
mod Danmarks skov og strand,
én bøn fra folkets hjerte går:
Gud sign kong Christian!

Flere tegninger skyldes pastor Borch i Stege, de fleste
fotografier H. P. Bille i Bidsinge.

Landsbyskoler i Tryggevælde Amt før 1814.

Af **Laurits Pedersen.**

I. Før Forordningen af 24. September 1708.

Den 20. Oktober 1735 blev der af Sjællands Stifts-
øvrighed indgivet en Beretning om Skolevæsenets Tilstand
paa Landet. I Følge denne fandtes der ved nævnte Tid i
hele Sjællands Stift 73 Skoler foruden de af Frederik IV
1722—25 opførte Skoler paa Rytterdistrikterne, der i Ind-
beretningen forudsættes bekendte og derfor slet ikke om-
tales. Af disse sidstnævnte var der i Sjællands Stift 122.
To af disse var imidlertid senere gaaet over i privat Eje
og er medregnet i de ovennævnte 73. Fradrages disse,
bliver altsaa Resultatet, at der paa Sjælland og Moen ialt
kun var 71 Skoler foruden Rytterskolerne.

Af de her nævnte 71 Landsbyskoler stammer de aller-
fleste fra det 18de Aarhundrede. Frederik IV.s Dronning
Louise havde oprettet 1, hans Broder, Prins Carl, 9 og hans
Søster, Sofie Hedvig, 5, Dronning Sofie Magdalene 1, Grev
C. A. v. Plessen 15, Grev U. A. Holstein 4 og Sorø Akademi
11. Om disse 46 Skoler samt en halv Snes andre kan det
konstateres, at de er oprettede i Begyndelsen af det 18de
Aarhundrede. Det samme maa formodes at være Tilfældet
med enkelte andre, om hvilke der dog ikke foreligger til-
strækkelige Oplysninger, og Resultatet bliver da, at af de
193 Skoler, der 1735 fandtes i Stiftet, vides højst 8 à 10
at være oprettet i det 17de Aarhundrede.

Vilde man heraf slutte, at man i det 17de Aarhundrede
i hele Sjællands Stift kun har haft en halv Snes Landsby-
skoler, saa vilde dette dog ikke være rigtigt. Adskillige

Steder fandtes der Omgangsskoler, som ikke medregnes i Indberetningen, da der i saa Fald ikke var noget Skolehus. Andre Steder havde man et Skolehus, men savnede Løn til Læreren, hvorfor Undervisningen var ophørt. I det hele taget maa det erindres, at det 17de Aarhundredes Landsbyskoler kun i sjældnere Tilfælde var af varig Karakter.

En gammel Visitatsbog, ført af Provsten for Lyng-Kronborg Herred 1625—42, indeholder en Bemærkning, der fortæller os lidt om, hvorledes Landsbyskoler oprettedes i det 17de Aarhundrede. Da Provsten 1627 kom paa Visitats i Bloustrød i Nordsjælland, begærede man der i Byen at faa en Skolemester. Og Provsten skriver herom: »Jeg lovede, at dersom de vilde angive sig for Sognepræsten og lade deres Navne antegne, som Skolemester holde vilde, item hvad de vilde give, saa vilde jeg gøre mit bedste«.*)

Af andre Kilder ved man, at Undervisningen i Landsbeskolerne ikke var gratis. Der betaltes som Regel 1—4 Skilling ugentlig — efter Undervisningens Omfang — for hvert Barns Skolegang. I ovennævnte Tilfælde er der dog vistnok Tale om faste Bidrag til Skolemesterens Løn. Ønskede man kun en Omgangsskole, maatte Bønderne efter deres Tur yde Læreren Kost og Ophold eller, som det dengang hed, »et omløbende Bord«. Enkelte Steder opførte Bønderne ved fælles Hjælp et lille Skolehus, men endnu hyppigere ser man, at Herremanden overlader dem et Fæstehus til Skole.

Skolens Bestaaen var under saadanne Forhold ganske afhængig af Bymændenes Interesse for Børnenes Undervisning. Svækkedes denne, saa udeblev Lønnen til Skolemesteren, som da blev nødt til at forlade Byen. Dermed var Skolen nedlagt, og Herremanden tog atter selv sit Fæstehus i Brug.

Man maa derfor vistnok regne med, at Landsbyskoler i det 17de Aarhundrede i mange Tilfælde er oprettede og atter forsvundne uden at efterlade sig noget Spor. Kun i

---

*) Laurits Pedersen: Almueundervisning i en dsk. Købst. S. 69.

de sjældne Tilfælde, hvor der ved Fundats var skænket et Hus til Skole og en Kapital, af hvis Renter der kunde udredes Bidrag til Lærerens Løn og til Skolehusets Vedligeholdelse, var der Udsigt til, at Skolen kunde blive varig.

Om saa beskedne Institutioner som vore første Landsbyskoler indeholder Arkiverne selvfølgelig kun yderst sjældent og ganske tilfældigt Oplysninger. Det berettes, at Jørgen Grubbe († 1640) skal have stiftet en Skole i Ruds-Vedby og Christen Skeel († 1659) en i Tølløse ved Holbæk. 1657 stiftede Sidsel Lunge, salig Hendrich Lindenows, en Skole i Vejlø (Hammer Herred) og 1699 oprettede Fr. Trolle Skolen i Vridsløse (Øster Flakkebjerg H.) Endvidere kan det konstateres, at der i 1688 var en Skole i Horns Herred i Sønderby eller Skuldelev, og der turde desuden være Sandsynlighed for, at Skolerne i Dragør og Magleby paa Amager samt et Par andre Landsbyskoler stammer fra det 17de Aarhundrede.*) Hermed har vi ogsaa anført saa godt som alt, hvad der vides om disse Skoler. Kun for Trygvælde Amts Vedkommende stiller Forholdet sig noget bedre. Her kendes fra det 17de Aarhundrede ikke mindre end 4 funderede Skoler, og om disse er der bevaret Oplysninger, der, hvor sparsomme de end kan synes, maa siges at have betydelig skolehistorisk Interesse, idet de er det væsentligste Bidrag til sjællandske Landsbyskolars Historie i det 17de Aarhundrede, der er os bevaret.

Magister Rasmus Svendsens Skole i Fakse.

Allerede i det 16de Aarhundrede eksisterede der en Skole i Fakse. Det faar man Oplysning om gennem et Vidnesbyrd, som Provst Jørgen Christensen Fakse, Sognepræst i Maribo afgiver i Aaret 1621. Erklæringen har bl. a. til Hensigt at udrede, hvilke Gaarde der i sin Tid svarede Fæsteafgift til Jørgen Christensens Fader Christiern Nielsen, som i 1559—91 var Sognepræst i Fakse, og J. C. F.

---

*) Arkiv f. Skolek. 1735—45 i Rigsark., Indb. om dsk. Skoler 1735—42 i Bispark., sammenholdt med Hofinans Foundationer

nævner her bl. a. »en liden Gaard udi Fakse, som kaldes *Skolegaarden*, der Kapellanen iboede, undt ham af min salig Fader, fordi han baade hjalp ham udi Kirketjenesten saa ogsaa havde os Børn med nogle flere Præstesønner at in-formere«*)

Den her citerede Erklæring afgives efter Opfordring af Magister Rasmus Svendsen, som i 1620—45 var Sognepræst i Fakse, og som ved Hjælp af den vilde dokumentere, at Embedet har mistet en Del af sit Fæstegods. Mellem de Gaarde, Præstekaldet har mistet, er vistnok «Skolegaarden», thi 1622 andrager Rasmus Svendsen Universitetet, som ejede Kirken i Fakse, om, »at eftersom der har været tilforn et Skolehus, udi hvilket Ungdommen blev oplært, og mange angav sig samme Bestilling at forrette, hvilket er blevet dem afslaaet, fordi der er ingen Bolig ledig, at da det første Hus, der blev ledigt, maatte dertil forordnes «

Det lader ikke til, at Universitetet interesserede sig videre for Sagen, men da Tyge Brahe**) 1632 blev Lensmand paa Tryggevælde, fandt Rasmus Svendsen hos ham fornøden Støtte til Sagens Gennemførelse.

Hvornaar Skolen blev oprettet lader sig ikke helt sikkert afgøre. I Hofmans Foundationer (Tom. VIII. 407) angives den at være »opbygget« 1644, medens en Indberetning af 1742 meddeler, at den er »begyndt« 1641. Iøvrigt berettes det, at der paa Skolehuset sad en Stentavle, som bar Aarstallet 1633 og en latinsk Indskrift, der oplyser, at Tyge Brahe til Tostrup har erholdt denne Grund til Skolens Brug af Kristian IV, og at der det følgende Aar er skænket 100 Dlr. til Skolemesterens Underhold.***) I selve Fundatsen, som

*) Kirkeh. Sml. 4. I. 216 og 713—21.

**) Tyge Brahe til Tostrup og Mattrup († 1640) ejede Vemmetofte Hans Hustru Berete Brock († 1639) oprettede en Skole ved Mattrup for Bonderbørnene der. (Brasch: Vemmetofte I. 148).

***) Ifølge Hofm. Fundat. VII 272 lød Indskriften saaledes:

Ao. 1633. Impetravit a CHRISTIANO IV. Rege Clementissimo illustris & Generosus D. Tycho Brahe de Thostrup, hunc Fundum in usum Scholæ, Anno vero sequenti in subsidium Rectoris dedit 100 Daleros.

er udstedt af Sjællands Biskop Jesper Brochmand d. 1ste Februar 1644 hedder det, at Kristian IV har bevilget og tilladt, at Skolehuset opføres paa et Jordstykke, som Sognepræsten i Fakse, Magister Rasmus Svendsen har i Fæste.

Forholdet synes at være følgende: Kongen ejede en Grund i Fakse, som Sognepræsten havde i Fæste og som ved begges Velvilje skænkes til Skolen. Skolehuset opføres paa Rasmus Svendsens egen Bekostning og har kostet ham over 200 Daler »at opbygge af ny til Ungdommen«.

Dernæst har følgende givet Penge til Skolen:

Tyge Brahe til Tostrup 50 Courantdaler =	62 ¹ / ₂ Sletdaler	
Christen Ostredsen, fordem Herredsfoged		
i Fakse Herred	22	»
Morten Rasmussen i Værløse	5	«
Laurits Ingvordsen i Atterup	4	«
Laurits Fugl i Værløse	3	»
Sognepræsten, Magister Rasmus Svendsen	103 ¹ / ₂	»
	<hr/>	
	Ialt 200	Sletdaler,

af hvilke Skolemesteren skal nyde Renten, som regnes til 10 Sletdaler aarlig.

Endvidere har Rasmus Svendsen udvirket hos sine Kolleger, Professorerne ved Universitetet, at Skolemesteren faar, »hvad der kan falde paa Kirkens Tavle de 3 høje Fester i Aaret«, hvilket regnes til 12 Sletdaler.

Endelig skal Skolemesteren være fri for »Landgilde, Ægt og Arbejde eller andre kongelige Tynger, og det fordi det angaar Guds Ære og Ungdommens Forfremmelse«.

»En liden Enghave til den Plads Skolen staar paa, samt nogen ringe Jord i den ene Vang paa Fakse Mark«, skal Sognepræsten og hans Hustru i Betragtning af de store Ofre, de har bragt, nyde afgiftsfrit paa Livstid, imod at vedligeholde Skolehuset »med Tag, Vinduer og alt andet Hævd og lige«. Men naar de begge er døde, tilfalder denne Jord Skolen, der skal vedligeholdes for de 5¹/₂ Sletdaler, som der aarlig skal svares af Jordstykket.

I Fundatsen omtales ogsaa, at der tidligere har været Skole i Fakse, men «tilforn haver de Personer, som haver undervist Ungdommen, ingen vis Værelse haft, men maatte leje sig Hus for deres egne Penge og paa det sidste kunde ikke faa noget Hus eller Stue i den hele By, som de kunde lære Ungdommen udi bekvemmeligen«.

Endvidere hedder det: »Tilforn havde Skolemesteren ingen vis Løn, saa han maatte lade sig nøje med 1 Skilling eller 2, eller hvad Godtfolk godvillig vilde give ham for hvert Barn om Ugen, og af de meget fattige Folk intet. Nu har han ikke alene det de forrige havde af Børnene, men tillige noget vist aarlig«, nemlig de førnævnte 22 Sletdaler.

Fundatsen indeholder tillige en »lille Ordenans« som Biskoppen i Forening med Sognepræsten efter Kongens Befaling har udstedt for Skolemesteren, da der tidligere ikke har været nogen vis Anordning derom. Den lyder som følger:

Om Skolemesterens Person og Bestilling.

1. Næst det, han frygter Gud, læser flitteligen for Ungdommen og forholder sig skikkeligen i gode Sæder og Levnet, Disciplerne til godt Eksempel og Eftersyn, skal han, saa lang Tid han er i den Bestilling, være ugift og ensom, som de og ere gemenlig i andre smaa Skoler, og ej slaa sig til Avl at bruge; thi derved forsømmes Ungdommen meget. Mindre skal han holde nogen Slags Drik, eller omgaas med sligt, som de gøre udi Kroerne.
2. Dernæst skal han ikke søge Kroerne eller andre Steder at sætte sig til Drik, men dersom han har nogen Dags Kost udi Ugen i Kroerne eller hos andre, da straks efter Maaltid og Taksigelse opstaa og forføje sig til sit eget, og sin Skolebestilling tage Vare paa.
3. Skal han om Sommeren efter Morgenbønnen og Dagsbønnen samt noget af Katekismi Forklaring og dens Tilbehøring, desligeste en kort Morgensang, begynde

- at læse ved 6 Slæt, og ved 7 eller 7 $\frac{1}{2}$ om Vinteren, til Klokken 10. Imidlertid faar Børnene Davre, og da kan Skolemesteren saavel som om Morgenen, indtil han begynder at læse for Ungdommen, være i sine egne private Studier, dog førend han dimitterer Børnene og giver dem Forlov, skal han læse et Kapitel af den danske Bibel, eller og en af Disciplerne, som kan lydeligen og retteligen læse.
4. Naar Klokken er 12 begyndes atter i Skolen at læses, dog en kort aandelig Sang tilforn sjunges, eller og nogle faa udvalgte Vers af en Salme, om den er lang; siden at holde det ud til Klokken 3 eller 3 $\frac{1}{2}$ om Vinteren, og om Sommeren til den er 5. Dog kunne de have nogen Forlov imellem at rekreere sig med Leg og i Marken at gaa om Sommeren, dog Skolemesteren ikke at være langt fra dem. Førend der sker siden Dimission af Skolen om Aftenen, skal læses nogle Stykker udenad af Katekismi Forklaring og andet, som dertil hører; item Aftenbønnen, et Kapitel af Bibelen, og saa slutte alting med en kort Aftensalme.
  5. Maa Skolemesteren ej forrejse nogetsteds af By, uden han har Forlov tilforn af Sognepræsten, som nu er eller bliver, og siger han sit Ærinde, om det er nødvendigt, item siger en vis Dag, naar han kommer igen. Imidlertid skal Præsten tage vare i Skolen, saavidt han ikke forsømmer sit eget Kald. Men dersom Skolemesteren af Fornødenhed og lovlig aarsages en Uge eller 2 à 3 at blive borte, da skal han selv forskaffe en dygtig Person, som kan flittigen udervise Ungdommen og den vare, og imidlertid holde den til Gudsfrygt og sædvanlige Øvelser, indtil han igen kommer.
  6. Om Søndagen og andre hellige Dage skal Skolemesteren læse i Kirken for den anden Ungdom med Degnen og Substituten, naar han derom af Præsten anmodes.
  7. Den første Onsdag i hver Maaned skal han med sine Disciple i Tide søge Kirken, tilbørligen Bededag at holde, saavel som Fasten igennem, i de andre Onsdage

- skal han saa meget lade fare af den sædvanlige Læsning, at Disciplerne i Skolen i den Sted kunne synge Litaniet med kristelig Andagt.
8. Om de andre Onsdage og Løverdage maa Disciplerne gives en Time eller $1\frac{1}{2}$ Time Forlov Eftermiddag, og ikke forblive aldeles saa længe i Skolen, som de andre Dage, som og sker i andre Skoler, imidlertid kan og Skolemesteren tage sig selv vare.
  9. Skal han ikke aleneste lære Disciplene at læse og skrive og Gud at frygte, men og formane dem at øve sig i gode Sæder i Skolen, hjemme hos Forældrene, hos andre og paa Gaderne, desligeste overhøre dem i Skolen, hvad de have hørt og mærket af næstforegaaende Prædiken.
  10. Naar nogen Pædagogus kommer herfra, da skal Sognepræsten, som nu er eller efter ham bliver, med Biskoppens Vidskab og Samtykke, opsøge og høre om en anden gudfrygtig og dygtig Person til Bestillingen igen.

Karen Krabbes Skole i Spjellerup Hospital.

Holger Axelsen Rosenkrantz (1586—1647) til Glimminge, der gik under Navnet »den rige«, og som bl. a. ejede Vemmetofte, havde sammen med sin Hustru Karen Krabbe, i Aaret 1643 »af Guds Aands Drivelse« stiftet et Hospital i Spjellerup til Bolig for 6 fattige udkaarne af Spjellerup Sogn og skænket 1000 Rigsdaler, hvis Renter (60 Rdl) skulde anvendes til samme fattiges Underhold, saaledes at der beregnedes 10 Rdl. til hver om Aaret.

Da der i de følgende Aar ikke var saa mange fattige, at Rentepengene fandt Anvendelse, opsparedes der et Beløb paa 200 Rdl. Karen Krabbe bestemte da 1649, at der skulde indrettes en Skole i Hospitalet, og at Skolemesteren skulde oppebære de 12 Rdl., som den aarlige Rente af de opsparede 200 Rdl. udgjorde. »Men dersom saa skete, at Bønderne bliver nachlässige til deres Børns Optugtelse og Undervisning, som tit sker, at de begynder vel, og siden

tager Børnene fra Bogen«, saa skal Pengene anvendes til de fattiges »Underholdnings Forbedring«*).

Skolemesteren fik overladt 2 Fags Stue i Hospitalet til Bolig, og her var det efter al Sandsynlighed han underviste Børnene. 1722 lader Prins Carl bygge 3 Fag til Skolemesterens Bolig i Hospitalet, saa Skolen bliver indrettet som Prins Carls andre Skoler, der vil blive omtalt i det følgende.

Christen Skeels Skole i Herfølge.

Christen Albertsan Skeel til Fusingø (1603—59), som ejede Holbækgaard og Vallø og fra 1650 havde Tryggevælde Len, opretter 1641 et Hospital i Herfølge for 8 fattige og skænker samtidig den aarlige Rente af en Kapital paa 300 Rdl. in Specie til »en Skolemester udi Herfølge, som der nu haver sin visse Residents«.

1741 flyttes Christen Skeels Skole til Egøje samtidig med, at Valløbys Skole flyttes til Taarnby og en ny Degneskole oprettes i Herfølge By.

Om Skolen bestemmes i Fundatserne for den og for Hospitalet, begge daterede d. 14. Novbr. 1641, følgende:

For de 18 Rdl., som Skolemesteren aarlig faar i Rente, skal han gratis »lære de fattige Børn at læse, skrive og regne, og øve dem dagligen udi deres Katekisme og Børnelærdom«. »De andre, hvis Forældre Gud har givet den Formue at holde dem frem«, skal betale en Rdl. om Aaret for deres Skolegang. Undervisningen skal begynde og ende med Bøn og en Salme. Skolemesteren skal være »en gudfrygtig og skikkelig Karl, som er dygtig til at informere Ungdommen«. Forældrene skal »skaffe et Læs Ved til Skolen for hvert Barn, saa længe de gaar i Skolen.«

Endvidere »skal alle Vester-Vallø Bønder i Herfølge Sogn være forpligtede at lade deres Børn gaa i Skole, fra de er 6 Aar gamle, indtil de er 10 Aar, og maa for ingen Undskyldning (være sig, hvad det være kan) holde dem fra

---

*) Hofm. Fund. VIII 398—99.

uden aleneste om Høsten. Forsømmer nogen at lade sine Børn komme frem, da skal de give for hvert Barn 1 Rdl., lige saa vel som om de gik i Skole.«*)

Peder Grubbes Skole i Kongsted.

Herregaarden Lystrup i Kongsted Sogn ejedes gennem omtrent 200 Aar af Slægten Grubbe. Og som det vil ses af nedenstaaende Kaldsbrev, der 1682 er udstedt af Tønne Grubbe til Skoleholder Peder Jacobsen, opretholdt Ejerne af Lystrup en Skole i Kongsted. Kaldsbrevets Overskrift viser, at Skolen ikke er oprettet af Tønne Grubbe, men at den allerede har eksisteret i »hans Forfædres« Tid; og i en Indberetning af 1735 faar man Oplysning om, at den oprindelig er stiftet af Peder Grubbe og hans Frue Magdalene Friis.***) Den laa i Kongsted By tæt ved Kirken. Det nævnte Kaldsbrev har været læst for Retten i Tryggevælde Herredsting d. 18. November 1704, men da Tingbogen fra den Tid ikke er bevaret, fører dette Spor ikke til yderligere Oplysninger. Vi gengiver det ret sjældne Dokument i dets Helhed:

Tønne Grubbes Kaldsbrev til Peder Jacobsen paa at være Skoleholder i Kongsted og at have fri Hus-Værelse i det Hus, som Tønne Grubbe og NB. hans Forfædre har stiftet til en Skole i Kongsted.***)

Jeg Tønne Grubbe til Lystrup kendes og hermed vitterligt gør, at jeg efter det jus patronatus, jeg haver til Kongsted Kirke, haver kaldet, som jeg og hermed kalder,

*) Hofm. Fund. VIII 346—47 og Schacks Fund. III 473—76.

**) Peder Grubbe blev 1647 gift med Magdalene Friis. Deres Søn var Tønne Grubbe. Det vides ikke bestemt, naar Peder Grubbe døde. 1663 var han ikke ved sin fulde Forstand, endnu 1665 levede han, men 1668 var han død. Skolen er sandsynligvis oprettet i Begyndelsen af det hermed angivne Tidsrum.

***) Denne Overskrift, som findes paa den i Rigsarkivet bevarede Kopi af Kaldsbrevet, synes tilføjet ved Tinglæsningen. En fotografisk Gengivelse af Dokumentet opbevares i Dansk Skolemuseum.

Peder Jacobsen, at være Skolemester udi Kongsted By og Sogn med saadan Kondition og Vilkaar, at han flitteligen og grundeligen skal oplære Ungdommen der paa Stedet og i Sognet udi Katekismo og Børnelærdom, og holde dennem til anden Gudfrygtighedsøvelse og Skikkelighed, samt og undervise dennem som det begære udi Læsning og Skrivning samt og i Degnestolen med Sang opvarte paa de hellige og andre Prædike-Dage, og tillige ved Ungdommens Information efter Prædiken alle Søndage være tilstede, saa vel som og udi Levnet og Omgængelse saaledes skikke og forholde sig, at ikke nogen skal have sig over hannem med Billighed at besvære, eller Ungdommen af hannem Foragelse tage.

Og skal han for samme sin Skoletjeneste, saalænge han den flittigen betjener og retteligen forestaar, nyde og have alt, hvis der plejer til Skolemesteren der paa Stedet at gives og hannem tillagt er, og som hans Formænd med Rette haver nydet, og især have sin fri Hus-Værelse udi det Hus, som jeg med min Forfædre have samtykt til en Skole udi Kongsted, saa vel (som) udi Degnestolen at maatte oppebære, hvis Sognefolket hannem til Offer vil meddele.

Og remitterer jeg hannem hermed til hans ædle Højærværdighed Biskoppen Doctor Hans Bagger, at han hannem efter befunden Kapacitet til fornævnte Skoletjeneste vil konfirmere, som jeg dette mit Kaldsbrev med egen Haand og adelige Signet bekræfter.

Actum Lystrup, den 24. Maj 1682.

Tønne Grubbe.

(L. S.)

Ved Tønne Grubbes Død 1721 tilfaldt Lystrup Oberstløjtnant Claus Bendix Beenfeldt, som ikke synes at have interesseret sig for Skolen, og Skolehuset gik da ved Skolemesterens Død over til at blive Krohus.

II. 1708--1735.

Fattigforordningen af 1708 bestemte for Købstædernes Vedkommende, at de danske Skolemestre gratis skulde undervise »de Børn, som er indskrevne i de fattiges Tal.« Dette var ikke nogen ny Skik. Fra Købstæderne har man allerede paa Kristian IVs Tid flere Eksempler paa, at der betales Skolemesteren en fast aarlig Løn for de fattige Børns Undervisning. For Landets Vedkommende har vi forud fremdraget nogle Eksempler fra Herfølge og Spjellerup. Men det betegner et Vendepunkt i Almueundervisningens Historie, naar Lovgivningsmagten nu for første Gang fastslaaer som gældende for hele Landet, at selv de fattigste Kaar ikke maa hindre noget Barn i at søge Skolen.

For Landets Vedkommende regner man ikke med, at der forefindes Skoler; men det bestemmes, at »hvor der ikke findes Skoler i Sognet skal Inspektørerne*) med Stiftamtmandens og Biskoppens Assistance stræbe at faa dem indrettet, om det ikke kan ske ved Degnens Hjælp, da ved andre skikkelige og bekvemme Mænd.« Disse skal da som Løn for dette Arbejde »nyde frit enten et Par Høveder Græs eller noget til Ildebrand«. Det var ikke alene Børnenes Undervisning, der skulde sørges for; men det skulde i det hele taget paases, at de fattige Børn ikke opdrages til Lediggang. »Naar Børnene bliver saa store, at de kan drive Plov, vogte Gæslinger eller anden smaa Gerning, som paa Landet kan falde for, skal de sættes dertil.«**)

Aaret efter, at denne Forordning var udstedt, blander Danmark sig i den store nordiske Krig og i Krigsaarene 1709—20 blev der saa godt som ingen Skoler oprettet. Men umiddelbart ved Krigens Slutning og i de nærmest følgende Aar blev der oprettet en Del. Kongens Søskende, Prins Carl og Prinsesse Sofie Hedvig gjorde Begyndelsen,

---

*) Inspektørerne for Fattigvæsenet var Herredsfogderne og Provsterne.

***) Forordn. ang. fattige i Købst. 24—9—1708 § 19, 20, do. ang. fatt. paa Landet § 20, 21, 22.

Frederik IV fulgte efter med Oprettelsen af de bekendte Skoler paa Ryttergodserne og hist og her i Landet fulgte enkelte Godsejere det gode Eksempel.

Prins Carls Skoler.

I det ældste Udkast til sin Skolefundats udtaler Prins Carl, at han »med stor Fortrydelse haver fornummet, hvorledes Ungdommen paa hans Gods Vemmetofte og Højstrup uden Skolegang bortdriver sin Tid, den de skulde og burde anvende paa at lære at læse og skrive, og fornemlig paa at kende Kristendommens Fundamenter, dem selv til egen Nytte i deres ganske Livstid«, og da han »agter sig til den Ende af Gud at være sat over dette Gods, at fremme sine Undersaatters Bedste til Legeme og Sjæl«, beslutter han, at oprette Skoler paa sine Godser, »hvilke Gud med en Del Ungdom haver velsignet«.

Allerede før Prins Carls Tid havde Vemmetofte Gods som forud omtalt faaet en Skole i Spjellerup. Det første Prinsen foretog sig med Hensyn til Skolevæsenet var da at bygge en tilsvarende Skole for Højstrup Gods i *Lund*. Dette Skolehus bestod af 5 meget smaa Fag, som »havde ikkun een Stue.«

1719 lod Prinsen tre andre Skoler opføre, nemlig een i *Frøslev* for Højstrup Gods i Frøslev og Havnlev Sogne, een i *Stubberup* for Vemmetofte Gods i Fakse Sogn og een i *Store Torøje* for denne By alene, da her var over 70 fattige Børn, der ikke kunde komme til Spjellerup om Vinteren, fordi Stevns Aa var vanskelig at komme over. Sognepræsten i Lyderslev, den bekendte Jørgen Sorterup, havde i Marts 1719 ønsket, at der skulde oprettes en Skole i Lyderslev i Stedet for i Frøslev, »hvor der allerede er en Skole«. Det blev i den Anledning undersøgt, hvorledes det stod til med Skolehuset og Skoleholderen der, og Resultatet af Undersøgelsen maa have vist, at Forholdene ikke var tilfredsstillende, thi Skolen blev som nævnt opført i Frøslev.

1722 ønskede Prins Carl undersøgt, om der behøvedes

flere Skoler, og hans Pagehofmester Chr. Wendt foreslog da at oprette to Skoler til, een i *Havnlev*, hvor Beboerne klagede over den besværlige Vej til Frøslev, og een i *Lyderslev*, hvor Provst Sorterup klagede over, at Børnene fra Lyderslev og Gjevnø havde alt for langt til Skolen i Lund. Skolen i Lyderslev anbefalede Wendt specielt, fordi Sorterup havde haft Krav paa og Haab om at faa en kongelig Rytterskole her, hvorom nu var truffet anden Bestemmelse. Den 22. Jan. 1722 gav Prins Carl Ordre til at disse to Skoler skulde opføres, men ved Paasketid s. A. forlod Wendt Danmark, og der blev kun opført en Skole i Havnlev, men ingen i Lyderslev, vistnok bl. a. paa Grund af gensidig Uvilje mellem Godsinspektør Terkelsen og Provst Sorterup.

Til at ordne Skolevæsenet nedsatte Prinsen en *Skolekommission* bestaaende af de førnævnte, Pagehofmester Wendt og Godsinspektør Terkelsen, samt Sognepræsten i Spjellerup, Holger Lindam. Denne Kommission stod under Prinsens Overkammerherre, Carl Adolf v. Plessen, som havde den øverste Ledelse.

Kommissionen gjorde Prinsen følgende Forslag med Hensyn til Skolerne:

1. Der skulde optages Mandtal over alle Børnene paa Godserne og bestemmes, hvor meget ethvert Barn skulde gaa i Skole. Lærerne skulde føre Dagbog over Skolegangen.
2. Ingen skulde have Hus og Gaard paa Godserne, med mindre de havde søgt Skolerne og i det mindste kunde læse og forstaa Katekismen.
3. Børnene skulde undervises i at synge Salmer baade hjemme og i Skolen og nu og da i Kirken udenfor Gudstjenesten.
4. Om Helligdagene skulde Børnene møde i Kirken, hvor de skulde sidde i Koret og synge med Degnen og deres Skolemester og efter Gudstjenesten eksamineres af Præsten i Katekismen, Guds Ord (Evangeliet og Epistlen) og Prædikenen.

5. To Gange om Aaret skulde der holdes en Generalinspektion i Skolerne, ved hvilken Sognepræsten skulde være til Stede; og til St. Hansdag, »naar unge og gamle forsamle sig paa Vemmetofte, skulde der holdes en Generaleksamen i Prinsens Nærværelse, ved hvilken Lejlighed der skulde uddeles Belønninger til de flittigste Børn.«
6. Børnene skulde aflægge en højtidelig Bekendelse i Kirken forud for deres første Altergang, ved hvilken Lejlighed Prinsen ogsaa vilde være til Stede.

Det er ikke oplyst, hvorvidt alle disse Bestemmelser blev gennemført, men en Del af dem gik over i den senere udstedte Fundats.

Prins Carls Søster, Sofie Hedvig, havde oprettet lignende Skoler paa sit Gods Dronninglund i Jylland, og paa sin Fødselsdag d. 28. Aug. 1719 udstedte hun en Fundats for disse. Det var Hensigten, at Fundatsen for Prins Carls Skoler skulde underskrives paa Prinsens Fødselsdag d. 26. Oktbr. 1719, og der er bevaret et Udkast til Fundats med denne Dato. Efter Wendts Raad ventede man dog tre Aar, for at man i den Tid kunde gøre Erfaringer, og Fundatsen for de 6 hernævnte Skoler blev først udstedt d. 22. Septbr. 1722.

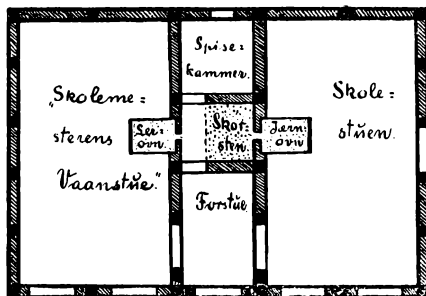
Fundatsen giver nøje Besked om Skolehusenes Indretning. De bestod hver af 5 Fag Bindingsværk med Straatag, indvendig med Ege- og udvendig med Fyrretømmer.

I det midterste Fag var Forstuen og Skorstenen (»med et Skillerum for at bevare Ild-Steden mod Vindblæst«) samt bag ved denne »et lidet Spisekammer« med Indgang fra Forstuen. I Spisekammeret var to Hylder og et lille Vindue (paa Bagsiden af Huset).

De to Fag til højre for Indgangen var Skolestuen. Den havde to Vinduer mod Gaden og eet i Gavlen. Iøvrigt var den udstyret med »en Jærnovn, et Bord, 8 Bænke og Hylder rundt omkring«.

De to Fag til venstre var Skolemesterens »Vaanstue«,

Den havde to Vinduer til Gaden, men intet i Gavlen. Desuden var den forsynet med »et Sengested, et Bord, tvende Bænke, tre Træstole og en Stenkakkelovn saa og Hylder rundt omkring«.

Grundplan af Prins Carls Skole i Store Torøje, opført 1719, rekonstrueret efter Beskrivelsen i Fundatsen. Samme Maalestok som Grundplanerne Side 105.

»Døren paa Huset og den til Skolestuen og Skolemesters Stue, i lige Maade Opgangen til Loftet, er med behørig Laas forsynet, saa og en liden Stige til Loftet«.

I *Spjellerup*, hvor Skolemesteren allerede fra Karen Krabbes Tid havde haft en to Fags Stue i Hospitalet, blev der bygget 3 Fag til, saa Indretningen blev som ovennævnt. I *Lund*, hvor man forud havde det lille 5 Fags Skolehus, der kun rummede een Stue, blev der opført 3 ny Fag »tvært for den søndre Ende« til Bolig for Skolemesteren. »Det første af de 5 gamle Fag fra den venstre Side« blev indrettet til Indgang og Ildsted, de følgende 3 Fag til Skolestue og det femte Fag til »et lidet Spisekammer«. Her blev ligeledes anbragt en Jærnovn i Skolestuen og en »Teglovn« i Skolemesterens Stue. Kun for Spjellerups Vedkommende nævnes det, at der ved Skorstenen var en Bagerovn.

Skolehuset i Store Torøje staar endnu. Det er $12\frac{1}{2}$ Al. langt og $8\frac{1}{2}$ Al. bredt, Højden til Loftet er $3\frac{1}{4}$ Al. Den gamle Skolestue var altsaa ca. 5×8 Al. I en Indberetning af 1789 anslaaes den til at kunne rumme 40 Børn. Der regnedes altsaa ca. 1 □ Al. til hvert Barn. De andre

Husets Indre er nu forandret. Om dets oprindelige Indretning giver Grundplanen S. 100 Oplysning. Hvad dets Ydre angaar, maa bemærkes, at Indgangsdøren, som oprindeligt sad mellem Vinduerne paa Forsiden, er fjernet, og at den lille, lave Tilbygning, som Taget forlænger sig ned over længst til højre paa Billedet, samt Loftsvinduet i Gavlen, er senere Tilføjelser. Vinduernes Plads er iøvrigt ganske uforandret.

Prins Carls Skole (Matr. Nr. 42) i Store Torøje, opført 1719.

Skolestuer maa have været mindre, thi i samme Indberetning anslaaes Lund, der dog var paa 3 Fag, til »omtrent 32«, Frøslev til »omtrent 30« og Havnlev til »ikke meget over 30 Børn«. Næst efter de kongelige Rytterskoler var Store Torøje dengang den største Skole i hele Stevns Herred. (Den mindste var Lille Torøje, der kun rummede 24 Børn.)

Til hvert Skolehus hørte »en liden Kaalhave«, der i Store Torøje udgjorde c. 1 Skp. Land. Skoleholderen fik desuden aarlig 30 Rdl. »til Løn og Underholdning« og 10 Rdl. »til Lys og Ildebrand«. Prins Carl udsatte en Kapital paa 4800 Rdl., af hvis Renter disse Beløb skulde udredes.

Til Skoleholdere skulde »dygtige Subjekta udsøges, saasom dertil maa ikke nogen antages eller beskikkes, uden de, hvilke selv ere vel oplyste og funderede i deres Kristendom og kan med rene danske Tungemaal undervise og læse i danske Bøger, og derhos kan skrive nogenlunde god Skrift, især at de ere gudfrygtige, ærlige og uberygtede Personer«.

Skolemesterens Hovedopgave var at vænne Ungdommen til Gudsfrygt. Dagen skal derfor begyndes og sluttes med Bøn og Sang. Der skal flittig undervises i Katekismus og læses i Bibelen, »saa at enhver faar Kundskab om sin Salighed, eller som Intentionen af denne Anordning sigter til alene at plante i Ungdommen den sande Kristendom og Gudsfrygt, *hvortil Skriver- og Regnekunsten ikke egentlig henhører, mens derved Tiden ikkun forspildes.* Thi skal Skriver- og Regnekunsten ikkun agtes som et tilføjet Værk, mens findes der nogen særdeles capable Ingenia, kan dennem derudi og forhjælpes.«

»Skolemesteren skal omgaas Børnene og traktere dem lempelig, fornuftigen og med Kærlighed. Hverken han eller hans Hustru maa »give Børnene onde Forargelser og Eksempler, paa det de ej nedbryder med den ene Haand, hvis de med den anden Haand opbygger«.

»Fornemmelig maa det ikke Skolemesterne eller andre tillades udi Skolerne at holde Kro eller lystige For-

samlinger, heller nogen Vare at forhandle eller falholde under Varernes Konfiskation og anden vedbørlig Straf efter Loven at forvente.«

»Børnene skal tilholdes flittig at komme i Skolen.« Findes Forældrene »genstridige« i saa Henseende, skal Præsten »med al Nidkærhed for Guds Ære« formane dem. Skoleholderen skal »holde daglig Register« over Børnene, »om de ere flittige eller forsømmelige«, og »hvorvidt de forfremmes«, og »dernæst give nøje Agt paa deres Nemme«. Siden skal han »levere fra sig til Sognepræsten, hvad Prospektus enhver gør sig efter sin Flittighed og Nemme.« Sognepræsten skal kontrollere Undervisningen, dels ved de sædvanlige Overhøringer i Kirken, og dels ved mindst 4 Gange aarlig at besøge Skolen. Een Gang om Aaret skal han desuden holde Eksamen i Overværelse af Stedets Øvrighed eller den beskikkede Fuldmægtig.

Hver St. Hansdag skal Præsten efter Prædikenen oplæse Fundatsen for Menigheden, »at dette Skoleværks Indstiftelse ikke ved Tidens Langvarighed skulde komme i Forglemmelse«.*)

De kongelige Rytterskoler.

1721 besluttede Frederik IV som bekendt at oprette 20 Skoler i hvert af de 12 Rytterdistrikter. Fordelingen blev dog noget anderledes. Kun eet af de sjællandske Distrikter (Antvorskov) fik det fulde Antal. Derimod fik andre flere, Skanderborg f. E. 24, Kolding 25 og Falster endogsaa 27. I Tryggevælde Distrikt maatte man nøjes med 18. Af disse opførtes i Aarene 1722—24 5 om Aaret og 1725 de 3 sidste. To af disse 18 Skoler, Haslev og Terslev, omtales ikke her, da de laa udenfor Tryggevælde Amt, derimod medtages Frerslev, som hørte under Ringsted Herred, da det var Anneks til Ulsø i Fakse Herred, hvorfor Sognets Skolevæsen ordnedes gennem Tryggevælde Amt.

---

*) Brasch: Vemmetofte II. 79—83 og 89—90. Hofm. VIII. 391—98. Indb. 1735, 1742 og 1789. Stiftsbog 1802.

Stevns Herred fik de 8 af Skolerne, nemlig:

Storeheddinge, Højerup,*)
Hellested, Arnøje,
Lilleheddinge,
Holtug, Magleby,
Strøby.

Fakse Herred fik 6, nemlig:

Værløse (i Fakse Sogn).
Karise, Alslev,
Frerslev (Anneks til Ulsø, men i Ringsted H.),
Dalby, Kjederup (i Tureby Sogn).

Bjæverskov Herred fik kun 2, nemlig:

Skrosbjerg (i Enderslev-Vraaby Sogn)
og Haarløv.

Den 23. Jan. 1722 gjorde man Akkord med Murmester Laurits Eriksen, der skulde opføre samtlige sjællandske Skoler for 550 Rdl. for hver.

Provst Lintrup i Magleby giver 1789 følgende Beskrivelse af Rytterskolerne i Stevns Herred. De er »alle ligestore og af lige Indretning, grundmurede, teglhængte Bygninger, enhver bestaaende af 9 Fag, hvoraf de 3 er indrettede til Skolestue, $10\frac{3}{4}$ Al. lang og $6\frac{3}{4}$ Alen bred. Det øvrige af Skolehuset er indrettet til Lærers Bekvemmelighed. Enhver af disse Skolestuer kan omtrent modtage 60 Børn i det højeste.«

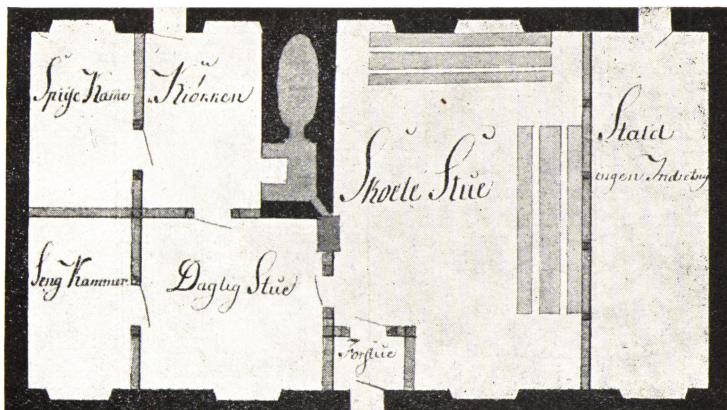
Senere ombyttede man nogle Steder Tegltaget med Straatag (f Eks. i Hellested). I de fleste Indberetninger om Landsbyskoler er man enig om, at Straatag var det fordelagtigste og desuden berettes det, at man »har Eksempel paa, at Børnene ved deres Legen og Spil kaster Sten paa Tagene for at have Fornøjelse af samme Stens Nedrulning, hvilket foraarsager Tagstenenes Istykkerslagelse.«

Om Skolernes indre Indretning fortæller Degnen Henrik Broholm, der havde været Lærer i 10 Aar i to forskellige af Frederik IVs Skoler (Valby i Nordsjælland og Vraa

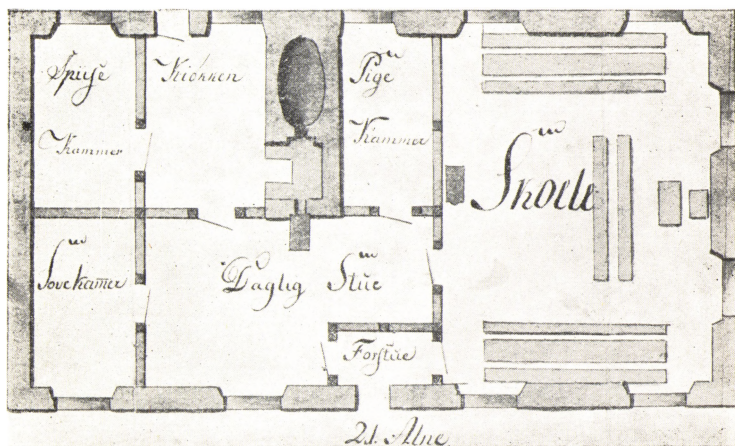
---

*, Hvor intet Sogn er angivet, er Byen Sogneby. At to Bynavne staar i samme Linie, angiver, at Sognene er Annekssogne.

Grundplan af en af Frederik IV's Skoler, som disse oprindelig var indrettet. I Jordfællesskabets Tid var Skolerne uden Jordlod og Udhus. Bønderne leverede Vinterfoder til Skoleholderens Kvæg, der om Sommeren fik fri Græsning paa Bymarken. I Skolehuset er indrettet Staldrum.

Grundplan af en Frederik IV's Skole, som disse indrettedes efter Udsiftningen, da der tillagdes Embederne Jordlod og som Følge deraf maatte opf res særlige Udhuse. Staldrummet er her inddraget til Skolestue.

Begge Grundplaner stammer fra 1792 og er tegnede af Kaptajn og Landinspektør Recke, hvem det var overdraget at opføre 34 ny og ombygge 35 gamle kongelige Skoler i Frederiksborg og Kronborg Distrikter. (Dok. vedr. Skoler paa Frb. & Krb. Distr. 1786—1823. Rentek.s Ark.)

ved Kolding), at de er smagfuldt inddelt i Værelser. De har 16 Vinduer, hvert med 24 Ruder. Huset er omgivet med Stenbro af samme Bredde paa alle Sider. Fra Forstuen kommer man ind i Skolen, fra Skolen i Spisestuen, fra Spisestuen ind i Soveværelset og Køkkenet, fra Køkkenet til Spisekammeret og Gaarden. Over Dørene læses følgende Vers:

Over Skoledøren:

Forsøm ej Skolegang i dine Ungdoms Dage,
Tænk paa den Levetid, du har endnu tilbage,
Hav ingenting saa kær, som Herrens sande Frygt.
Tak dog den Konge, som har disse Skoler bygt.

Over Stuedøren:

Velsign det, o Gud, som jeg mig foretager,
Gid jeg i Gerning og i Ord dig ej forsager,
Gør mig mit Embede, gør mig det altid let,
Forhjælp mig med din Kraft til at forrette det.

Over Sengekammerdøren:

Sødt og roligt kan vi sove,
Dagens Møje glemmes her.
Gud og Kongen maa vi love,
Nattero det bedste er.

Over Køkkendøren:

Brygge, bage, to og tvætte,
Maden koge og anrette,
Vores Køkkenarbejd er.
Balle, Strippe, Rist og Pande,
Potte, Gryde, Spand og Kande
Er vor Piges Haandgevær.

Over Spisekammerdøren:

Lyster du Postej og Tærter,
Udaf sligt vi intet har,
Landsbyretter, Kaal og Ærter.
staar udi hvert andet Kar.

Mange af de 241 Rytterskoler, Fr. IV. opførte, staa endnu, men, saavidt vides, ingen i den oprindelige Skikkelse. Om denne faar man kun en noget ufuldkommen Forestilling gennem et Relief paa Fr. IV.s Kiste i Roskilde Domkirke. Af de Forf. bekendte Rytterskoler er Lilleheddinge den bedst bevarede. At Staldrummet (ved Vinduet længst tilhøjre) toges ind til Skolestue, har ikke berørt dens Ydre. Mod Vest er Huset forlænget 4 Al., og Vinduerne Plads er her forandret. Denne Del af Bygningen er paa Billedet skjult af et gammelt Æbletræ. — Tænker man sig blot de to Skorstene erstattet med en enkelt ligefor Indgangsdøren, og Vinduerne forsynet med 48 smaa blyindfattede Ruder i hvert Fag, giver den synlige østlige Del af Bygningen et rigtigt Billede af det oprindelige gamle Skolehus. Af særlig Interesse er det, at Tegltaget med den skraa Gavl, den svære Gesims og den rundbuede Indgang er bevaret.

Frederik IV.s Skole (Matr. Nr. 2) i Lilleheddinge, opført 1722.

I Instruksen for Skolemestre i Rytterdistrikterne blev det fastsat, at Skolemesteren skal holde Mandtal over Børn og Tyende i sit Skoledistrikt. Naar Børnene er 5 Aar »om ej før«, skal de gaa i Skole. For Forsømmelser skal Børnene straffes med Ris og Forældrene med »Pengemulkt eller Fængsel paa Vand og Brød eller og aabenbare Skrifte for den tredje Forseelse.« Der skal undervises om Sommeren Kl. 7—11 og 2—6 og om Vinteren 8—12 og 2—4. For at Forældrene »ikke skal have Aarsag at klage« over, at de savner Hjælp af Børnene, maa de, der er over 8 Aar, være fri den halve Dag, skiftevis Formiddag og Eftermiddag. De der er under 8 Aar skal gaa i Skole hver Dag.

Børnene skal lære Luthers lille Katekismus udenad »Ord fra Ord«, senere den i Stiftet brugelige Forklaring, der ikke skal læres ordret, men saaledes, at de kan »gøre forrede for Meningen.« Endvidere skal Børnene lære at læse uden Betaling. Vil de tillige lære at skrive og regne, da maa der betales for hvert Barn 8 Sk. maanedlig til Skrivematerialier. Undervisningen begynder og slutter med Bøn, Salmesang og Læsning af Bibelen.

Ganske præget af den humane Omsorg for de fattige Børn og i stærk Modstrid med Tidens indgroede Standsfordomme var følgende Bestemmelse:

»Han (Skoleholderen) haver med lige Flid og Omhu at antage sig alle Børnene saavel den aller fattigste Inderstes som den Bomands, der kan have noget til Bedste, thi han bør ikke reflektere paa Forældrenes Tilstand og Formue, men hans eneste Øjemærke skal være at faa de ham anbetroede Børn, den ene saavel som den anden, forsvarligen underviste.«

Skoleholderen maa ikke ilde medhandle Børnene »med Hug og Slag«. Han skal tværtimod søge at rette dem »paa den lemfældigste Maade« og »gøre Forskel imellem Børnenes Nemme«.

Amtmanden, Provsten og Sognepræsten kan i Forening antage og afsætte Skoleholderne.

I Løn fik Skoleholderen 24 Rdl. aarlig, fri Bolig og

*Indgangen til Frederik
IV.s Skole i Lille-
heddinge.*

Den monumentale, rundbuede Indgang fandtes vistnok kun paa de færreste af Rytterskolerne. Ved en Synsforretning over de falsterske Skoler 1729 blev det betydet Bygmesteren Chr. Fritscher, at det havde været unødvendigt at »slaa Buge« over Døren. Det førnævnte Relief paa Fr. IV.s Kiste viser dog tydeligt den rundbuede Indgang og den svære Gesims, som man har der bevaret i Lilleheddinge. — Over Døren ses den kendte Stentavle med Indskriften: »Hanc scholam, hujusque ad instar ducentas quadraginta in circulis ad perpetuo alendas duodecim cohortes equestres a me institutis fundavi MDCCXXI.« (Denne Skole og 240 andre saadanne lod jeg 1721 opføre i de Distrikter, jeg har indrettet til stadig at underholde 12 Rytterskadroner.)

Nedenunder følger Rostgaards Vers:

»Hatvtredsindstve Aar, Gud, har Du mig opholdet,
at Sygdum, Krig og Pest mig intet ondt har voldet;
thi yder jeg Dig Tak og breder ud dit Navn
og bygger Skoler op de fattige til Gavn.
Gud, lad i dette Værk Din Naades Fylde kende,
lad denne min Fundats bestaa til Verdens Ende,
lad altid paa min Stol en findes af min Æt,
som mener Dig, min Gud, og disse Skoler ret.«

Brændsel (1 Læs Tørv pr. 20 Tdr. Hartkorn, ialt 14 Læs). Jordlod hørte der ikke til Skolen, men Skoleholderen havde Ret til fri Græsning paa Bymarken for 2 Køer og 6 Faar. Til disses Underhold om Vinteren fik han 1 Lispund Halm og 1 Lispund Hø af hver Td. Hartkorn. Hver Husmand, som havde Børn i Skolen, skulde desuden betæle 2 Mark aarlig eller gøre 2 Arbejdsdage for Skolemesteren.

De strenge Fordringer med Hensyn til Skolegangen blev det umuligt at faa overholdt. Paa Grund af Skoler-nes ringe Antal havde Børnene flere Steder en Mil eller mere til Skolen; og det var da selvfølgelig umuligt at faa 5 Aars Børn til at gaa i Skole til Stadighed. Eksempelvis kan nævnes, at Enderslev og Vraaby Sogne skulde søge Skolen i Skrosbjerg. Ikke uden Grund bemærker Præsten, at man i Enderslev kun har haft Skole »af Navn men ikke af Gavn«. Iøvrigt gik det vistnok meget op og ned med Skolebesøget, ofte hører man, at der kun er ganske faa Børn i Skolerne, men 1727 kan Præsten i Magleby dog skrive til Biskoppen: »Siden Deres højtærede Højærværdighed var her i Stevns Herred, haver Deres Formaninger frugtet saa meget, at Skolerne er alle Vegne hos os fulde af Discipler.«

I Aaret 1727 brændte Magleby Skole. Ilden var opstaaet ved Skoleholder Søren Palles Uforsigtighed. Præsten indberetter følgende om Begivenheden:

»En stor Ulykke er kommen over den arme Skoleholder Søren Palle, thi i Søndags, som var den 21de September, kom der Ild i Skolen, saa den er afbrændt saa nær som de yderste Mure, som dog blev staaende. Gud ved, hvad Angest og Banghed man var udi for Kirken og Kirkeladen. Havde den gode Gud ikke vendt Vinden, saa havde begge Dele bleven lagt i Aske. Man maatte brække en Del Stene af Taget paa Kirkeladen, at Folk kunde staa paa Lægterne og øse Vand ind paa den Side, hvor Ilden var, thi Stenene var ligesom gloende, saa man frygtede hvert Øjeblik, de skulde tænde Tømmeret an; men Gud ske evig Ære, som dog hjalp, at Ulykken ikke blev større.

Ilden skal være kommen af Køllen, hvor de havde nogle faa Skæpper Malt paa at tørre og formedelst hans Halm og Hø laa for nær derved, er det bleven først antændt. Denne fattige Mand har nu intet uden 5 nøgne Børn og ikke en Smule Brød til deres Føde. Hvorledes nu skal omgaas med Ungdommen, og paa hvad Sted der skal blive læst for dem, ved jeg ikke.«

I en $\frac{1}{10}$ 1727 udstedt kgl. Resolution udtales det, at Søren Palle »visselig var straffældig« og pligtig at opføre Skolen paa egen Bekostning, men at man vilde lade Naade gaa for Ret. Hvis han oftere viste Uforsigtighed, skulde Sagen staa ham aaben, og han skulde da straffes paa Kroppen, hvis han ikke havde Penge.

Skolen blev 1727—28 genopført og kostede da 246 Rdl. 64 Sk.*)

Andre Landsbyskoler før 1739.

I Aaret 1723 lod Kammerherre Chr. Carl von Gabel til Giesegaard indrette en Skole i *Bjevskov* By. Det var en gammel Kirkelade der benyttedes til Skolehus. Den 1. Juli 1723 antoges Studiosus Matthias Ravn til Skolemester. Senest 8 Dage senere skal han melde sig hos Ridefogden paa Giesegaard, som skal anvise ham Skolehus og Inventarium. Derefter skal Skoleholderen optegne »al Ungdommen over 5 Aar« paa Godset i de dertil liggende Byer: Bjevskov, Kulerup, Skulkerup, Vemmedrup, Lundsgaarde og Vindegaarde, som nu skal møde i Skolen og have Undervisning i Kristendom, Læsning og Skrivning.

Skolemesteren maa revse, men kun »med Maade, med Ris og ej med Ferle eller Støk«. Hjælper Revselsen ikke, skal han henvende sig til Forældrene. Frugter dette ikke, skal Ridefogden staa ham bi; men skulde denne nægte »at være ham assisterlig«, skal Sagen meldes til Kammerherre

---

*) Ins r. f. Skolem. i R tterdistr. 28—3—1721 »Vor Ungdom« 1910 S. 354—63 og 1908 S. 166—82. Rytterdistr. kgl. Resol. Nr. 154 af $\frac{1}{10}$ 1727.

Gabel selv, da han ikke, hvis nogen »i deres Børnelærdom vorder forsømt, vil tage mod ringeste Undskyldning«.

»Skolemesteren maa ikke gøre nogen Forskel paa Børnene formedelst deres Forældres Tilstand, men den fattige lige saa vel som den formuendes forsvarligen under vise«. Naar Forældre »til Plovkøren, smaa Kvægs Vogtelse eller anden saadan Gerning« har Brug for Børn over 8 Aar, skal disse have fri mod at møde des flittigere den øvrige Tid af Aaret.

Iøvrigt skal Skolemesteren forholde sig efter Instruksen af ^{28/3} 1721 for Skolemestrene ved de kgl. Skoler.

Lønningen blev fastsat til 12 Rdl., 9 Td. Rug og Byg, 20 Læs Tørv, 6 Læs Hø og 10 Læs Halm á 30 Lispund, hvilket Ridefogden skal indkræve hos Bønderne. Desuden skal han have Græsning paa Bymarken for 2 Køer og 4 Faar. Husmænd og Indsiddere skulde desuden give 2 Skilling ugentlig for hvert Barn, som søger Skolen.*)

I Aaret 1731 stiftede Dronning Sofie Magdalene, som ejede Vallø, en Skole i *Valløby***) for Børnene fra denne By og Taarnby. Skolehuset var af Bindingsværk med Mur og teglhængt. Skolen bestod kun faa Aar paa dette Sted, 1741 blev der oprettet en Degneskole i Valløby. Degneboligen blev da ombygget og »derpaa henflyttet det forrige Skolehus«. Samtidig blev Dronningens Skole flyttet til Taarnby, hvor den blev »indrettet af Herskabet som Rytterskole«, dog ikke, hvad Skolehuset angik, thi dette blev som sædvanlig paa Kristian VI.s Tid »10 Fag god Bondebygning i Fod«, hvilket vil sige Bindingsværk med klinede Vægge og Halmtag.

Foruden de her omtalte egentlige Landsbyskoler fandtes der i Tryggevælde Amt endnu et Par særlige Skoler for fattige Børn.

I det af Anna Sofie Reventlow 1729 oprettede Hospital i *Herfølge****)) optoges 10 fattige, forældrelose Børn, og

*) Hofman VIII. 367—70.

**) Hofman VIII. 304. Indb. 1742.

***)) Hofm. 348—62. Schack. III. 497.

der antoges en Student, som foruden at lede Andagten paa Hospitalet daglig skulde undervise Børnene »paa sin Stue«. Desuden antoges der »en å parte skikkelig Kvinde« »til at at røgte Børnenes Hoveder og holde dem og deres Klæder rene for Utøj, som vil hænge ved dem, at de ikke skal for-dærve og stikke det ganske Hospital an.« Naar Børnene er naaet »den Alder og Styrke«, at de kan arbejde for deres Brød samt er »vel grundede og oplyste i deres Kristendom« og »i Skriven noget øved klase«, de sættes til Haandværk eller andet Arbejde. 1829 var Lærerposten nedlagt, og Børnene undervistes i Herfølge Skole.

Et lignende Børnehjem fandtes paa *Vemmetofte*.*) I Følge den af Prinsesse Sofie Hedvig 1735 udstedte Fundats skulde hver af Klosterjomfruerne her antage og underholde et forældreløst Barn. Den ved Stiftelsen ansatte Klokker skulde undervise Børnene, »at de kunde erlange en levende Kundskab om Kristendommen og blive gode Planter, beredte Gud og Menneskene til Nytte«. Præsterne — der var dengang ansat baade en dansk og en tysk Præst ved Klosteret — skulde formane Skoleholderen til »en taalmodig og kærlig Omgang med Børnene« og vejlede ham til at undervise paa »en saavidt muligt bekvem og let Maade«.

*) Hofm. VIII. 380–81. Schack III. 435.

Historisk Samfund for Præstø Amt

i 1913—14.

Samfundet tæller nu 452 Medlemmer. Af de 3 den 1ste Januar 1914 ved Lodtrækning afgaaede Bestyrelsesmedlemmer Amtmand Vedel, Lærer Henrichsen, Magleby, og Lærer Harrekilde, Herlufmagle, bleve de to førstnævnte genvalgte; i Stedet for Lærer Harrekilde, der ikke ønskede Genvalg, valgtes Højskoleforstander M. Madsen, Brøderup. Amtmand Vedel, Lærer Jensen, Snese, og Gaardejer N. R. Svendstorp bleve genvalgte for 1914 henholdsvis som Formand, Kasserer og Sekretær.

Samfundets Regnskab for 1913 er bleven revideret af Sagfører Fester og Amtsfuldmægtig Krarup og befundet rigtigt. Aarets samlede Indtægt udgjorde 1199 Kr. 65 Øre, Udgiften 785 Kr. 52 Øre, saa at der til 1914 kunde overføres et Overskud af 414 Kr. 13 Øre.

Samfundet havde i 1913 udgivet sin 2den Aarvog og havde efter Udgivelsen af denne afholdt to Foredragsmøder. Det første fandt Sted d. 2den November 1913 i Stege, hvor Oberst Liljefalk talte om Ufredstider paa Møn. En Del af dette Foredrag er under Overskriften »Anders Bille til Søholm« optaget foran i Aarbogen. Det andet Foredragsmøde afholdtes d. 24de Maj 1914 i Næstved. Arkitekt Tidemand-Dal talte da om gamle Bygninger i Næstved og foreviste en Del af disse for Tilhørerne,

Ved dette Møde blev følgende vistnok lidet kendte
Vers af B. S. Ingemann afsungne:

Næstved.

Melodi: Kirken den er et gammelt Hus

Fordum, hvor Klokkerne ringe ved Aa,

Munkene sang til Guds Ære.

Brødrene sorte og Brødrene graa

Saa, her var lifligt at være.

Klostrenes Herre holdt strængelig Tugt.

Var her end dunkelt, saa var her dogs smukt.

Barndommens Minder er kære.

Bisp har med Konge og Bonde ført Krig;

Aldrig forglemmes det ganske.

Munke sang Messe for Rygernes Lig,

Lærkerne sang for de danske.

Glemmes Bisp Jacobs og Jarimars Vold,

Staden med Dankonnings Krone og Skjold

Mindes de trofaste danske.

Skovklosterstaden med Klostrenes Grus

Bygger paa Fromhedens Grunde.

Aanden har Frihed og Lærdommen Hus

Dybt i de susende Lunde.

Hist Herluf Trolle velsignes endnu,

Hist Fru Birgitte kom Slægter i Hu,

Som skulde vækkes af Blunde.

Livet sig rører, og Aanden er vakt

Kraftig ved Dannemarks Strande.

Vældet med Tankernes evige Magt

Sprudler med levende Vande.

Bækken med Aaen til Havet vil gaa;

Livet, som ruller fra Skovklosteraa,

Bruser ved Dannemarks Strande.

Et paatænkt Foredragsmøde i indeværende Efteraar
blev opgivet paa Grund af Krigen.

Bestyrelsen nærer det Haab, at Medlemmernes Inter-
esse for Samfundets Virksomhed ogsaa vil give sig Udslag
i Indsendelse af litterære Bidrag til Aarbogen. De bedes
adresserede til Formanden, Amtmand Vedel i Næstved.
Honorar 20 Kr. Arket.

Næstved, d. 30. November 1914.

A. Vedel,

f. T. Formand.

Medlemsliste.

- Aarup, Købmand, Næstved.
Andersen, H. C., Grdr., Ellerødgaard, Vordingborg.
— Jens, Grdr., Snesere.
— Jens, Lærer, Roneklint, Præstø.
— Kr., Skomager, Lund, Rødvig.
— L. Jacob, Gaardbestyrer, Snesere.
— P. H., Slagter, Storehedinge.
— Th., Murermester, Mern, Præstø.
Andreasen, Redaktør, Næstved.
Assens, Sognepræst, Hellested, Haarlev
Axelsen, Redaktør, Køge.
Baden, H. T., Lærer, Glumsø.
Begrup, E. W., Sognepræst, Holtug, Storehedinge.
Beldring, fhv. Overlærer, Næstved.
Bendtsen, H. J., Amtsforvalter, Stege.
Berth, V., Guldsmed, Næstved.
Birksted, H. Olsen, Kbmd., Næstved.
Bischoff, Sognepræst, Lillehedinge, Storehedinge.
Bjerre, P., Lærer, Faarup, Lou.
Blechingberg, Amtsforvalter, Næstved.
Blom, Provst, Dalby.
Bluhme, E., Stiftsdame, Vallø.
Boeg, Fysikus, Næstved.
Bojsen, Frede, Rødkilde, Stege.
Borch, Sognepræst, Næstelsø, Næstved.
Borre, Lærer, Næstved.
Branning, Trafikassistent, Kallehave.
Brun, Fr., Købmand, Vordingborg.
Brødsgaard, Gartner, Vallø.
Buck, pens. Lærer, Havnlev, Rødvig.
Børner, Boghandler, Næstved.
Børresen, Jørg., Gaardejer., Magleby, Klippinge.
Böttiger, Thiesen, Kbmd., Vordingborg.
Caspersen, Jørg., Lærer, Roholte, Fakse
Christensen, Balthasar, Lærer, Storeh.
— Chr., Bygmester, Stege.
— Gartner, Gunderslevholm.
— Jens, Rentier, Havnlev, Rødvig.
— J. P., Lærer, Ring, Lou.
— N. P., Bogtrykker, Næstved.
— N. P., Murer, L. Taarøje, Fakse.
— S., Lærerinde, Stubberup, Fakse.
Christiansen, H., Murerm., Engelstrup, Rønnede.
— J., Grdr., Spjellerup, Karise.
— Johs., Lærer, Smerup, Karise.
— Skolefondskasserer, Næstved.
Christoffersen, A., Gaardejer, Mern.
— Chr., Grdr., Enghavegaard, Borre.
— H., Forvalter, Dame, Stege.
— N., Brygger, Viemose, Mern.
Clausen, pens. Lærer, Falkoneralle 67², København F.
Collet, Kammerherreinde, Rønnebæks-holm, Næstved.
Cruse, Sygehuslæge, Stege.
Dambæk, Sagfører, Præstø.
Dam, Emil, fhv. Forstander, Brøderup, Tappernøje.
Dangaard, K., Premierløjtn., Næstved
Damsbo, L. M., Overlærer, Stege
Danø, V., Lærer, Vordingborg.
Date, A., Lærer, Kongsted, Rønnede.
David, Bestyrer, Damsholte, Stege.
Didriksen, H., Grdr., Mandemark, Borre
— Jørg., Grdr., Sønderby, Borre.
Diederichsen, Borgmester, Næstved.
Dreyer, H., Gaardbest., Karisegaard.
Dyrløv, Lærer, Kjeldbylille, Stege.
Elgaard, A. C., Lærer, Allerslev, Præstø
Ellert, O. F., Lærer, Hylleholt, Fakse.
Emborg, Organist, Vordingborg.
Engelsen, C. Schrøder, Boghandler, Frederiksberggade, København.
Eriksen, Lærer, Køng, Lundby.
Fester, Sagfører, Næstved.
Frandsen, A., Grdr., Tybjerglille, Her-lufmagle.
— F., Hmd., Gjevnø, Rødvig.
— Hans, Parcell., Tolstrup Vængegaard Stege.
— J. P., Grdr., Tolstrup, Stege.
— L. P., Grdr., Dysted, Olstrup.
Frederiksen, H., Sognef., Slimminge.
Funch, A., Redaktionssekretær, Stege.
Gjevnø, H. P., Sognepræst, Grevinge.
— O., Førstelærer, Asnæs.
Glahn, Sognepræst, Kongsted, Rønnede.

- Grand, P. M., Forstander, Brunsminde, Olstrup.
 Groth-Hansen, Kbmnd., Fakse Ladeplads Grønager, H. P., Grdr., Pollerup, Stege.
 Grønning, Murermester, Masnedssund.
 Gundesen, P., Lærer, Særsløv.
 Gøtzsche, Adjunkt, Herlufsh., Næstved.
 Hage, A., Kammerh., Oremandsgaard, Mern.
 Hald, Johanne, Lærerinde, Myrup, Lou.
 Halse, Seminarieforst., Vordingborg.
 Hammerich, cand. jur., Stege.
 -- Etatsraad, Villa „Iselin“, Vordingb.
 Hansen, A., Lærer, Valløby, Vallø.
 -- B., Lærerinde, Masnedssund.
 -- Carl, Skovf., „Udsigten“, Viemose.
 -- E., Lærer, Vraaby, Haarlev.
 -- Emil, Grdr., Lilbygaard, Mern.
 -- Erik, Lærer, Strøby Egede.
 -- Frands P., Grdr., Kanderød, Thureby
 -- F. L., Mejeribest., Ammedrup, Præstø
 -- Fr., Fisker, Tostrup, Stege.
 -- Hans, Grdbst., Kjeldbylille, Stege.
 -- Hans, Grdr., Taageby, Mern.
 -- Hans, jun., Grdbst., Kastrup, Vdgb.
 -- H., Grdr., Landbrugskandidat, Næstelsø, Næstved.
 -- H., Grdr., Præstebjerg, Dame, Askeby
 -- H. Henr., Grdr., Remkolde, Vdgb.
 -- Hotelejer, Hunosøgaard, Borre.
 -- H. P., Lærer, Lou.
 -- H. P., Lærer, Ørslev, Vordingborg.
 -- H., Vejinspektør, Enke, Næstved.
 -- J. C., Kbmnd., Gjørsløv, Kværkeby St.
 -- J. C., Mejeriejer, Bøgebjerg, Borre.
 -- Jens, Gartner, Rødvig.
 -- J., Gaardejer, Næs, Vordingborg.
 -- J., Lærer, Pederstrup, Lou.
 -- J. P., Grdr., Sædder, Thureby.
 -- Jørg. H., Godsforv., Gaunø, Næstved
 -- Karen M., Gaardejerske, Klippinge.
 -- Kr., Grdr., Pollerup Kuldgrd., Stege
 -- L., Gaardejer, Tostrup, Stege.
 -- M., Lærerinde, Raabymagle, Borre.
 -- Niels, Grdr., Egedegr., Storehedinge
 -- Niels, Hmd., Fensmark, Næstved.
 -- Niels, Købmand, Fakse.
 -- Niels, Købmand, Næstved.
 -- O., Lærer, Røholte, Fakse.
 -- Otto, Lærer, Næstved.
 -- P., Landvæsenkommisær, Enke, Aaside, Præstø.
 -- P., Lærer, Rislev, Næstved
 -- P., Lærer, Stubberup, Fakse.
 -- Preben, pens. Lærer, Karise.
 -- Jansen, R., Godsforv., Neblegaard, Mern
 -- Th., Hotelejer, Næstved.
 -- Th., Sognepræst, Præstø.
 -- Hansen-Houby, Kristian, Lærer.
 -- Harrekilde, J., Lærer, Herlufsmagle.
 -- Haslund, Læge, Tappernøje.
 -- Hemmingsen, Christine, Aalebæk, Borre
 -- Grdr., Hyllemosegaard, Stege.
 -- Henrichsen, Anna Bjørn, Frue, Haarbølle, Askeby.
 -- C., Lærer, Magleby, Klippinge.
 -- Gaardejer, Haarbølle, Askeby.
 -- Henriksen, L., Lærer, Bjælkerup, Storeh.
 -- Herbo, Lærer, Holme-Olstrup.
 -- Herskind, Sognepræst, Barse, Præstø.
 -- Hjort, Driftsbest., Magle Mølle, Næstved
 -- Hjortsø, P. L., Dyrslæge, Aaside, Snæsere
 -- Hoffmann, Ritmester, Næstved.
 -- Howden-Rønnekamp, Kammerherre, Næsbyholm.
 -- Huus, V., Købmand, Næstved.
 -- Hvidberg, Forp., Bredeløkke, Storehdg.
 -- Hyllekvist, Lærer, Magleby, Borre.
 -- Hørlyck, Sognepræst, Borre.
 -- Høyer, E. A., Hotelejer, Fakse.
 -- Ingerslev, Distriktslæge, Præstø.
 -- Ipsen, pens. Overlærer, Vordingborg.
 -- Jacobsen, R. L., Lærer, Knudsby, Vdgb.
 -- Søren, Amtsraadsmedlem, Gjeldsted, Næstved.
 -- Jensen, And., Grdr., Kjeldbylille, Stege
 -- Christoffer, Grdr., Sageby, Mern.
 -- Crone, Lærer, Næstved.
 -- Dyrslæge, Alkestrup, Thureby.
 -- Fr., Murermester, Stege.
 -- Fanø, Lærer, Næstved.
 -- Hans, Grdr., „Banken“, Haarbølle, Askeby.
 -- Hans, Grdr., Gjevnø, Storehedinge.
 -- Hartvig, Brygger, Lundy.
 -- H., Grdr., Højerup, Storehedinge.
 -- H., Gaardbest., Rosendalsvej, Fakse.
 -- J. Chr., Overretssagfører, Næstved.
 -- Jens, Grdr., Magleby, Klippinge.
 -- Jens, Grdr., Toksværd, Olstrup.
 -- Jens, Grdr., Tostrup, Stege.
 -- J. J., Dyrslæge, Askeby.
 -- Jens P., Grdbst., St. Taarøje, Fakse.
 -- J. P., Gaardbest., Smerup, Karise.
 -- J. P., Gaardejer, Askeby.
 -- J. P., Lærer, Rødvig.
 -- Julie, Lærerinde, Borre.
 -- K., Mejeribest., Syd-Stevns, Rødvig.
 -- Konrad, Grdr., Budsene, Borre.
 -- L. C., Lærer, Rønnebæk, Næstved.

- Jensen L., Lærer, Smidstrup, Tappernøje
— L. P., Grdr., Pollerup Hovgd., Stege.
— Lærer, Lendemark, Stege.
— M., Sognepræst, Kjeldbymagle, Stege
— Niels, Grdr., Kjeldbylille, Stege.
— N., Grdr., Reinstrup, Fakse.
— O., Købmand, Sømark, Borre.
— Otto, Lærer, Strøby.
— Oved Laurits, Grdr., Raabym., Borre
— P. E., Lærer, Snesere.
— P. Lærer, Holsted, Næstved.
— Ravn, Sognepr., Toksværd, Olstrup.
— R., Gaardejer, Uglødie, Præstø.
— R., Grdr., Sneseretorp, Snesere.
— R., Grdr., Varpelev, Haarlev.
— Sofus, Grdr., Raabymagle, Borre.
— Stevns, Herredsfuldm., Storehedinge
— — Lærer, Høllsted, Haarlev.
— Søren, Grdr., Raaby, Storehedinge.
— Th., Lærer, Sprove, Askeby.
— V., Lærer, Maudemark, Borre.
Jespersen, Godsforvalter, Nysø, Præstø.
— Klosterforvalter, Vemmetofte, Fakse.
— Proprietær, Aasidgaard, Snesere.
Johannsen, G., Købmand, Næstved.
— P. C., pens. Lærer, L. Faureby,
Fakse Ladeplads.
Johansen, Jens, Gaardejer, Lundby.
— Peder, Gaardejer, Valløby, Vallø.
Juul, P. S., Skoleinspektør, Præstø.
Jørgensen, And., Forstander, „Elieser”,
Storehedinge.
— Bankbestyrer, Vejle.
— H., Gaardbest., Tolstrup, Thureby.
— H., Kantor, Vordingborg.
— J., Gaardejer, Magleby, Klippinge
— Johs., Gaardejer, Vibede, Fakse.
— J. P., Lærer, Herlufllille, Herlufmagle
— L., Husejer, Skørpinge, Rødvig.
— O. A., Lærer, Abildhøj, Præstø.
— Th., Sognepræst, Langebæk, Vdgb.
— Th., Sognepræst, Udby, Vordingborg
Kaa, Th., Kantor, Præstø.
Karshøj, R., Grdr., Lyderslev, Storeh.
— Povl, Grdr., Gjevnø, Rødvig.
Keller, V., Sagfører, Storehedinge.
Kjær, M. C., Lærer, Vøllerslev.
Knoth, C., Toldforvalter, Vordingborg.
Knudsen, J., Skolebestyrer, Fakse.
— P., Købmand, Næstved.
— Th. Bang, Mejeribestyrer, Fakse.
Kristensen, Lagerforvalter, Rødvig.
Kristiansen, Sognef., Havulev, Rødvig.
Krøgaard, S. P., Lærer, Aversi, Haslev.
Kæstel, Louis, Lærer, Tolstrup, Vdgb.
Königsfeldt, Sognepræst, Magleby,
Klippinge.
Landsarkivet for Sjælland, Jagtvej Nr.
10, København.
Landsberg, Overretssagf., Storehedinge.
Larsen, Anna, Lærerinde, Druestrup,
Thureby.
— A. P., Grdr., Hammer, Lou.
— Chr., Lærer, Næstved.
— Chr., Sagfører, Næstved.
— C., Lærer, Uglødie, Præstø.
— Gorm, Lærer, Magleby Realsk., Borre
— H. P., Grdr., Tostrup, Stege.
— J. Chr., Amtsraadsmedlem, Ebbeskov,
Fakse.
— J. Chr., Grdr., Tybjerlille, Herlufm.
— Jens, Amtsraadsn., Frønderup, Stege
— Jens, Karetmager, Mern.
— K. A., Skovf., Vemmetofte, Fakse.
— Krist., Grdr., Tostrup, Stege.
— L., Dyrehavegaard, Præstø.
— L., Grdr., Tostrup, Stege.
— L. K., Sognef., Holtug, Storehedinge.
— L. P., Grdr., Kastrup, Vordingborg.
— L. P., Røddinge, Stege.
— Lærer, Fensmark, Næstved.
— N., Gaardejer, St. Røttinge.
— P., Gaardejer, Ørslev, Vordingborg.
— P., Mejeribest., Holme Mejeri, Borre.
— Th. A., Købmand, Præstø.
Lassen, Godejer, Iøfdinggaard, Vdgb.
— Prøvt, Sognepræst, Vejlv, Næstved
Lauritsen, H. T., Kordegn, Præstø.
— Th., Lærer, Kastrup, Vordingborg.
Lichtenberg, M. de, Klosterfrøken, Vem-
metofte, Fakse.
— Provst, Sognepræst, Valløby, Vallø.
Lillelund, E., Enkefrue, Næstved.
Lomholt, Læge, Karise.
— Møller, Sædder, Thureby.
Lund, Asger, Grdr., Store Tvedegaard,
Herfølge.
— Kantor, Vallø.
Lunding, F., Klosterfrøken, Vemmetofte
Fakse.
Lundqvist, Lærer, Borre.
Lundsgaard, Lærer, Højerup, Storeh.
Løve, Sognepræst, Damsholte, Stege.
Madsen, Jens, Grdr., Baarse, Præstø.
— M. A., Sognef., Ndr. Vindinge, Vdgb.
— Mouritz, Forst., Brøderup, Tappern.
— N. P., Grdr., Faarup, Lou.
— R. S., Mejerist, Druebro, Thureby.
Mathiesen, Overretssagfører, Næstved.
Mehlsen, Gaardfæster, Skovgrd., Fakse.

- Mejnertsen, Sognepræst, Mern.
 Michelsen, J., Lærer, Ulse, Haslev.
 — Møller, Rosenfeldt, Vordingborg.
 Molkte, E., Grevinde, Tryggevejlede,
 Haslev.
 — H., Greve, Marienborg, Stege.
 Mortensen, J., Lærer, Lund, Rødvig.
 Mourier, G., fhv. Propr., Christinelund,
 Præstø.
 Myhre, B., Lærer, Masnedsund.
 Møller, C. J., pens. Lærer, Storehedinge
 — F., Læge, Borre.
 — J. C. V., Stationsforst., Masnedsund.
 — Tage, Sognepr., Højerup, Storeh.
 Mørup, S., Sagfører, Næstved.
 Nandrup, J., Købmand, Næstved.
 Nielsen, Carl, Boghandler, Stege.
 — Carl, fhv. Skolebest., Magleby, Borre
 — Elias, Kantor, Stege.
 — H. A., Lærer, Godhavn Børnehjem,
 Helsingø.
 — F. ans, Murermester, Klippinge.
 — H. P., Lærer, Gjøldsted, Herlufmagle
 — H. P., Lærer, Gjørslev, Borup St.
 — H. P., Lærer, Herlufmagle.
 — H. P., Sognef., Frøslev, Storehedinge
 — H. Lærer, Tybjerg, Herlufmagle.
 — H., Lærer, Øde Førslev, Haslev.
 — Jens, Gaardejer, Lund, Rødvig.
 — Karl, Sognef., Rislev, Næstved.
 — Lars, Møller, Havnlev, Rødvig.
 — Laura, Lærerinde, Fakse.
 — L. P., Sognerdsfm., Boserup, Olstrup
 — N. Juul, Gaardejer, Lund, Rødvig.
 — N. Kr., Lærer, Ny Holsted, Næstved.
 — N., Postmester, Borre.
 — N. R., Sogneraadsformand, Kjessen-
 drup, Fakse.
 — P., Hmd., Renge, Storehedinge.
 — R. Chr., Grdr., Magleby, Klippinge.
 — R., Brøderup, Tappernøje.
 — S. P., Seminarlærer, Haslev.
 — V. S. N., Toldassistent, Fakse Ladepl.
 Norring, Sognepræst, Storehedinge.
 Nøhr, A., Tiendegaarden, Borre.
 — M. A., Grdr., Hjertebjerg, Stege.
 Ohlmann, Sognepr., Vemmetofte, Fakse
 Oksen, Provst, Herfølge.
 Olsen, H. P., Lærer, Storehedinge.
 — Jens, Grdr., Magleby, Klippinge.
 — L. P., Købmand, Næstved.
 — Marie, Rentierske, Ulse, Haslev.
 — M., Lærer, Sædder, Thureby.
 — N., Hdlsmd., Stevns Højsk., Rødvig.
 — O., Lærer, Storehedinge.
 Oxholm, Kammerherreinde, Rosenfeldt,
 Vordingborg.
 Palsøe, Bogholder, Stege.
 Petersen, Emil, Lærer, Dame.
 — Frederik, Lærer, Værløse, Fakse.
 — Hans, Gaardejer, Klippinge.
 — H. C., Gartner, Flintemose, Bøgesø.
 — H. Chr., Amsraadsmedlem, Renge,
 Storehedinge.
 — Henrik, pens. Lærer, Amagerbro-
 gade 239², København.
 — H. P., Grdr., Enghavegaard, Ndr.
 Vindinge, Vordingborg.
 — I. A., Glarmester, Næstved.
 — Jens, Gaardejer, Bjevskov.
 — Jens, Grdbst., Snesere Præstegaard.
 — Jens, Ungkarl, Arnøje, Storehedinge.
 — Lars, Grdr., Druestrup, Thureby.
 — L. Kr., Grdr., Pollerup Strandgaard,
 Stege.
 — L., Lærer, Holtug, Storehedinge.
 — L., Overlærer, Fakse.
 — L. P., Redaktør, Præstø.
 — Lærer, Næstelsø, Næstved.
 — M. P., Lærer, Lille-Næstved.
 — Niels, Grdr., Sonnerup, Thureby.
 — Niels, Grdr., St. Faureby, Vallø.
 — N. M., Lærer, Næstved.
 — P., Grdr., Lykkebæk, Klippinge.
 — P., Overskovf., Damsholte, Stege.
 — R., Amsraadsmedlem, Gaardejer,
 Budsebjerg, Køng.
 — Regnar, Enke ef. Redaktør, Næstved.
 — R. Johs. P., Grdr., Elmelunde, Stege.
 — R., Sognerdsfm., Sipperup, Næstved.
 — S., Sognefoged, Snesere.
 — Th., Købmand, Næstved.
 — Tyndeskov, Lærer, St. Taarnby, Vallø
 — V., Sognepræst, Karise.
 Pettersen, Otto, Grdr., Hammer Torup,
 Lou.
 Pontoppidan, Sognepræst, Spjellerup,
 Karise.
 Poulsen, H. Fr., Grdr., Sneseregaard,
 Snesere.
 — Overlærer, Masnedsund.
 Preus, Amtstuefuldmægtig, Næstved.
 Qvist, Frk., Lærerinde, Smidstrup,
 Tappernøje.
 Rasch, Realskolebest., Damsholte, Stege
 Rasmussen, Chr., Grd., Olsgaard, Store-
 hedinge.
 — Friskolelærer, Elmelunde, Stege.
 — H., Grdr., Frøslev, Storehedinge.
 — H. J., Grdr., Kjeldbylille, Stege

- Rasmussen, M., Overlærer, Vordingborg
— N., Lille Taarøje, Fakse.
— Ole, Grdr., Fredensdal, Fakse.
— Peter, Grdbest., Kjeldbylille, Stege
— Propr., Overdrevsgaarden, Præstø.
Reedtz Thott, G., Baronesse, Fedgaard, Fakse.
— Lehnsharoon, Gaunø, Næstved.
Reinau, A., Sognepræst, Glumsø.
Repsdorph, Provst, Stege.
Riemann, Sognepræst, Fakse.
Rosen, E., Priorinde, Vemmet. Kloster.
Rosengard, Købmand, Stege.
Rosenkrantz, Baron, Liselund, Borre.
— E., Baronesse, Liselund, Borre.
Rosted, K., Redaktør, Stege.
Hørbeck, Lærer, Kongsted, Rønnede.
Rørdam, E., Bibliothekar, N. A. Hansens Allé 5, Hellerup.
Sabra, Oskar, Konsul, Næstved.
Scavenius, A., Forpagterske, Søgaard. Storehedinge.
— Generalforpagter, Gjorslev, Storeh.
— Godsforvalter, Klintholm, Borre.
— Kammerh., Gjorslev, Storehedinge.
Scheel, Jørgen, Mejeribestyrer, Aaside. Snesere.
Scheidung, Georg, Købmand, Karise.
Schou, Maler, Vordingborg.
Schmidt, C., Lærer, Klippinge.
Schmidt, C. V., Købmand, Næstved.
Schmoch, Sognefoged, Klippinge.
Seidenfaden, Grdr., L. Taarøje, Fakse.
— pens. Lærer, L. Taarøje, Fakse.
Sehstedt-Juel, Stiftsdame, Vallø Slot.
Sennels, Købmand, Masnedund.
Simon, A., Boghandler, Næstved.
Simony, Ellen, Klosterfrøken, Vemmetofte Kloster.
Skovgaard, Lauritz, Grdr., Taageby, Mern.
Skov, Lærer, Haarlev.
— P., Lærer, Abbednæs, Næstved.
Sommer, H., Købmand, Næstved.
Spøng, Inspektør, Rosenfeldt, Vdgb. Sporsén, Borgmester, Vordingborg.
— Sophie, Borgmesterinde, Vordingborg.
Stampe-Fedderson, Kammerherreinde, Upsalagade 18, København.
Statens Lærerhøjskole, København.
Steinmann, B., Kammerherreinde, Tybjerggaard, Herlufmagle.
Stevns, O. J., Forstander, Kvissel.
Struckmann, Distriktslæge, Næstved.
Suhr, Frk., Godsejerinde, Petersgaard, Langebæk.
Svarre, E., Redaktør, Køge.
Svendstorp, N. R., Gdr., Gjevnuø, Storeh. Søgaard, Johs., Overlærer, Næstved.
Sørensen, Aug., Teglværksejer, Snesere
— Kr., fhv. Grdr., Pollerup Kuldgård, Stege.
— Kr., Lærer, Frøslev, Storehedinge.
— Kr., Sognepr., Kastrup, Vordingborg
— Sporvognskondukt., Falkonerallé 67, København.
Thomsen, Th., Grdr., Frøslev, Storeh. Thraane, V. L., Købmand, Karise.
Thune, Fr., Boghandler, Vordingborg.
Tolderlund, H. J., Etatsraad, Næstved.
Tudvad, J., Friskolelærer, Syd Stevns. Rødvig.
Tybjerg, J., Redaktør, Næstved.
Valeur, Sognepræst, Elmelunde, Stege.
Vedel, A., Kammerh., Amtm., Næstved.
— Kammerherreinde, Næstved.
Vestergaard, Politiasistent, Kastrup, Vordingborg.
West, L., Enkefrue, Næstved.
Wichfeldt, E., Dekanese, Vallø Slot.
Volf, Stiftsprovst, Storehedinge.
Wroblevski, O., Boghandler, Nytorv 19, København.
Wurr, A., Lærer, Eskildstrup, Rønnede.
Zahle, Konsejlspræsident, København.
— Niels, Byfogedfuldmægtig, Næstved.
Ødum, Lærer, Næstved.